

Kierunki rozwoju prośrodowiskowej działalności gospodarczej w gminie Istebna

Autorzy:

dr Tomasz Wilk (redakcja)

Rafał Bobrek (OTOP)

dr Robert Pawlusiński (Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński)

Aleksandra Pępkowska-Król (OTOP)

Katarzyna Śliwa-Martinez (Sustainable Tourism Working Group; CEEweb for Biodiversity)

Michał Wierzbicki (Fundacja Instytut Karpacki)

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Marki 2013

Niniejsze opracowanie powstało w ramach projektu „Inwentaryzacja kluczowych gatunków ptaków polskich Karpát oraz stworzenie systemu ich monitorowania i ochrony” realizowanego w latach 2011–2015 przez Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków. Więcej informacji na temat projektu znajduje się na stronie: www.ptakikarp.at.

Opracowanie współfinansowane przez Szwajcarię w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (OTOP) to działająca od ponad dwudziestu lat organizacja pozarządowa o statusie pożytku publicznego, zajmująca się ochroną dzikich ptaków i miejsc, w których one żyją. Celem Towarzystwa jest zachowanie dziedzictwa przyrodniczego dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń. Jego działania wspiera kilkanaście tysięcy członków, wolontariuszy i sympatyków. OTOP jest polskim partnerem światowej federacji towarzystw ochrony ptaków – BirdLife International. Więcej informacji na stronie: www.otop.org.pl.

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków
ul. Odrowąża 24, 05-270 Marki
www.otop.org.pl, biuro@otop.org.pl

Małopolskie biuro OTOP
ul. Zyblikiewicza 10/1a, 31-029 Kraków
www.ptakikarp.at, malopolska@otop.org.pl

Spis treści

1. Wstęp	5
2. Streszczenie	6
3. Metodyka przygotowania strategii	8
4. Rozwój pro-środowiskowych form działalności gospodarczej w warunkach gmin karpackich - wprowadzenie	10
5. Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne gminy Istebna	15
5.1. Charakterystyka gminy	16
Położenie i powierzchnia.....	16
Podział na sołectwa	17
5.2. Ludność i wskaźniki demograficzne – istniejące trendy i prognozy na przyszłość.....	20
Ludność gminy.....	20
Ekonomiczne grupy wieku i obciążenie demograficzne	21
5.3. Rynek pracy	23
Podmioty gospodarcze w gminie Istebna	23
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w powiecie	24
Bezrobocie	25
5.4. Użytkowanie terenu, lasy i gospodarstwa rolne	26
Formy użytkowania terenu i struktura własności gruntów.....	26
Rolnictwo – Powszechny Spis Rolny 2010.....	28
Lasy.....	29
5.5. Infrastruktura społeczna w gminie.....	31
Oświata.....	31
Instytucje kultury.....	31
6. Kluczowe siedliska przyrodnicze oraz gatunki zwierząt i roślin występujące na terenie gminy ...	32
6.1. Obszary Natura 2000 i ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym	32
6.2. Inne formy ochrony przyrody.....	36
6.3. Wybrane siedliska i gatunki, kluczowe na obszarze gminy	36
7. Rozwój działalności opartej o przetwarzanie biomasy w Gminie Istebna	40
7.1. Założenia wstępne.....	40
7.2. Analiza stanu obecnego i kierunki rozwoju działalności związanej z przetwarzaniem biomasy pochodzenia leśno-rolnego w gminie Istebna	47
7.3. Wizja i cele ogólne rozwoju przetwarzania biomasy w gminie Istebna	55

7.4. Plan wdrożenia systemu przetwarzania biomasy w gminie Istebna na lata 2014-2020.....	58
8. Turystyka	63
8.1. Założenia wstępne.....	63
8. 2. Analiza stanu obecnego w gminie i identyfikacja kierunków rozwoju.....	69
8. 3. Wizja i cele rozwoju turystyki w gminie	79
8. 4. Plan rozwoju turystyki w gminie Istebna.....	81

1. Wstęp

Karpackie gminy to obszary o wyjątkowych walorach przyrodniczych i kulturowych. W skali całego kraju wyróżniają się bogactwem świata przyrody oraz wciąż żywymi tradycjami i folklorem. Wszyscy korzystamy z tego dziedzictwa – Karpaty zapewniają nam czystą wodę i powietrze, są dla nas miejscem odpoczynku i doświadczania wciąż żywej „góralskiej” kultury, a ich piękno jest źródłem estetycznych czy duchowych doznań. Jest więc to nasze wspólne dziedzictwo, które zasługuje na ochronę dla nas i dla przyszłych pokoleń. Jednocześnie specyficzne uwarunkowania geograficzne i społeczne, które pozwoliły zachować do naszych czasów to środowiskowe i kulturowe bogactwo, mogą sprawiać, że życie tutejszych społeczności lokalnych nie zawsze jest łatwe. Wyzwaniem obecnych czasów powinno więc być równocześnie zapewnienie godnego, dobrego życia tutejszym mieszkańcom. Oznacza to, że musimy szukać takich rozwiązań dla karpackich gmin, które wspierałyby rozwój i stabilność ekonomiczną lokalnych społeczności i jednocześnie wspomagały zachowanie przyrodniczego i kulturowego dziedzictwa tego regionu. Kluczowe jest więc dostrzeżenie w zasobach przyrodniczych i kulturowych rzeczywistego potencjału do rozwijania działalności gospodarczej oraz zrozumienie, że przyroda i kultura tego obszaru to fundament gmin karpackich, na którym powinniśmy budować przyszłość. Jednym z największych wyzwań z tym związanych jest konieczność długofalowego planowania rozwoju ekonomicznego gminy, które wychodzi ponad kadencyjność krótkoterminowych rozwiązań. Rozwój gospodarczy w Karpatach musi być zrównoważony, realizowany w poszanowaniu do tutejszego dziedzictwa tak, abyśmy nie niszczyli kapitału, na którym zbudowana jest tożsamość Karpat oraz przyszły rozwój tego regionu. Niniejsza strategia jest próbą znalezienia właśnie takich rozwiązań.

Tomasz Wilk

2. Streszczenie

1. **Wyjątkowe walory przyrodnicze i kulturowe gmin karpackich mogą stanowić podstawę rozwoju wielu form działalności gospodarczej.** Budowanie tutejszej gospodarki na prośrodowiskowych fundamentach gwarantuje zachowanie autentyczności tego regionu, przy jednoczesnym oparciu jego ekonomicznego rozwoju na tym, co jest wyróżnikiem i mocną stroną Karpat – wysokiej jakości środowisku naturalnym i bogatej kulturze. W takim ujęciu niezwykle istotna jest ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Karpat, nie tylko dla jej unikatowych walorów, ale także dla zapewnienia stabilności gospodarczej regionu.
2. **Wysokiej jakości środowisko naturalne wpływa pozytywnie na nasz dobrobyt, będąc źródłem wielu produktów i motorem wielu procesów, z których bezpośrednio korzystamy.** Te tzw. usługi ekosystemowe, to m.in. takie produkty, których dostarczają nam ekosystemy, jak żywność, czysta woda, paliwa, czy substancje czynne leków. Ekosystemy wpływają na nasze życie także poprzez utrzymanie jakości powietrza, regulację klimatu, kontrolę erozji gleb i retencji wód, zapylenie roślin itp. Przyroda pozytywnie wpływa także na nasze zdrowie i samopoczucie, zapewniając możliwość rekreacji i spędzania czasu wolnego. Zachowanie w dobrym stanie środowiska naturalnego zapewnia nam więc lepsze życie.
3. **Niniejsza strategia jest próbą wskazania takich rozwiązań na poziomie gminy, które wspierać będą jej stabilność ekonomiczną, przy jednoczesnym zachowaniu lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych.** Wdrażanie przedstawionych tu propozycji w szczególności zależy może od aktywności lokalnego samorządu, wybranych grup przedsiębiorców, czy np. reprezentantów lokalnej grupy działania. Decyzje dotyczące podjęcia pro-środowiskowych rozwiązań na terenie gminy, powinny brać pod uwagę: (i) długoterminowości takich rozwiązań; (ii) kontekst korzyści innych niż wartości ekonomiczne oraz (iii) synergii z innymi dziedzinami gospodarki (np. zrównoważoną turystyką, czy wyrobem produktów lokalnych).
4. **Gmina Istebną posiada swoje walory, stwarzające podstawę do rozwoju zrównoważonej turystyki.** Są to m.in.: łagodny górski krajobraz, rozległe powierzchnie lasów, cenne zasoby przyrodnicze, bogata kultura regionalna oraz dobrze rozwinięte zaplecze noclegowe i rekreacyjne. Gmina Istebną jest przykładem gminy o stosunkowo dobrze rozwiniętej gospodarce turystycznej, strategia nie odnosi się więc do całości problematyki turystycznej, wskazuje jedynie na zagadnienia związane z podtrzymywaniem rozwoju turystycznego na obszarze gminy w nawiązaniu do idei turystyki zrównoważonej. Celem tej strategii jest próba różnicowania oferty turystycznej, w szczególności na te formy turystyki, które umożliwiają zachowanie walorów przyrodniczych i kulturowych regionu. W strategii przyjęto trzy główne cele rozwojowe: 1) intensyfikację wykorzystania dziedzictwa kulturowego do budowy oferty turystycznej gminy, 2) ekologizację produktu turystycznego oraz 3) usprawnieniu modelu zarządzania rozwojem turystyki w gminie.

5. **Gmina Istebna cechuje się dobrymi warunkami do pozyskania biomasy i jej późniejszego przetwarzania na cele energetyczne.** Wydajne może być w szczególności przetwarzanie materiału biomasowego z użytków rolnych oraz trwałych użytków zielonych (siano, trawa) oraz odpadów drzewnych. W niniejszej strategii proponuje się przetwarzanie pozyskanej biomasy na biopaliwa stałe w zakładzie produkującym brykiet/pellet. Wyprodukowane paliwo biomasowe może być wykorzystywane jako nośnik energii cieplnej dla budynków na obszarze gminy, ograniczając poziom niskiej emisji zanieczyszczeń, powstającej w procesach spalania wysokoemisyjnych paliw tradycyjnych w indywidualnych źródłach ciepła. Wykorzystanie biopaliwa biomasowego pozwoli zatem gminie na osiągnięcie wymiernego efektu ekologicznego, będąc jednocześnie elementem wizerunku gminy przyjaznej środowisku.

6. **Wdrażanie przedstawionych w niniejszej strategii rozwiązań może być startem do budowania przez gminę Istebna, marki „zielonej gminy” - gminy ekonomicznie stabilnej, będącej dobrym miejscem do życia dla lokalnych mieszkańców oraz przyciągającej turystów czy wybranych inwestorów.** Realizacja szerszej, spójnej wizji planowania rozwoju gminy w zrównoważony sposób, oprócz właściwego adresowania kwestii środowiskowych w zarządzaniu gminą, może obejmować wdrażanie konkretnych projektów mających na celu ochronę zasobów przyrodniczych czy projektów związanych z edukacją ekologiczną, dbanie o jakość wód, powietrza, odpowiednią gospodarkę odpadami i estetykę gminy, właściwe zagospodarowanie przestrzenne gminy, a także promocję ekologicznego rolnictwa.

3. Metodyka przygotowania strategii

Proces powstawania strategii

Przygotowanie strategii składało się zasadniczo z 5 etapów:

- i) warsztaty wprowadzające w gminie
- ii) spotkanie robocze w gminie mające na celu omówienie zakresu i zawartości strategii
- iii) przygotowanie roboczej wersji strategii
- iv) konsultacja elektronicznej wersji roboczej strategii z przedstawicielami urzędu gminy i innymi zainteresowanymi osobami w gminie
- v) przygotowanie ostatecznej wersji strategii i przekazanie jej do gminy

Taki schemat działania miał zapewnić partycypacyjny sposób przygotowania strategii, jej wysoki poziom merytoryczny oraz profil spełniający oczekiwania gminy i pasujący do jej lokalnych warunków społecznych, gospodarczych i przyrodniczych.

Warsztaty wprowadzające miały na celu przekazania ogólnych informacji dotyczących możliwości wdrażania pro-środowiskowych form działalności gospodarczej w gminie, a więc wstępne zapoznanie odbiorców z tym zagadnieniem oraz z samym projektem, w ramach którego przygotowywane były strategie. Warsztaty te przeznaczone były dla wszystkich zainteresowanych w gminie, w szczególności dla przedstawicieli władz samorządowych, aktywnych przedsiębiorców działających w branżach związanych ze środowiskiem przyrodniczym, lokalnych liderów, reprezentantów lokalnej grupy działania, rolników, właścicieli gospodarstw agroturystycznych czy przedstawicieli instytucji zarządzających obszarami chronionymi. W warsztatach wprowadzających brało udział z reguły ok. 25 osób. Spotkanie to oprócz uświadomienia możliwości rozwijania na terenie gminy, dziedzin działalności gospodarczej sprzyjających ochronie przyrody, miało na celu zapoznanie z zagadnieniami związanymi z procedurą ocen oddziaływania inwestycji na środowisko, siecią Natura 2000 w Polsce i w szczególności obszarów chronionych na terenie ich gminy. Prezentowane były również przykłady wykorzystania dotacji krajowych i unijnych na działania związane z ochroną przyrody i konkretne przykłady dochodowej działalności gospodarczej przyjaznej środowisku, mające szanse rozwoju na terenie polskich Karpat. W gminie Istebna warsztaty wprowadzające odbyły się w dniu 07.03.2012 i wzięło w nich udział 23 osoby.

Spotkanie robocze w gminie organizowane było w celu przedyskutowania planowanego zakresu i zawartości strategii tak, aby dostosować ją do specyfiki gminy i potrzeb lokalnej społeczności. Spotkanie to przeznaczone było dla mniejszej grupy odbiorców (z reguły 6-10 osób) i oprócz zespołu przygotowującego strategię (z reguły 4 osoby, w tym 2 ekspertów zewnętrznych), uczestniczyli w nim przedstawiciele urzędu gminy, reprezentanci Lokalnych Grup Działania, oraz zainteresowani tematem przedsiębiorcy. Spotkanie robocze dotyczące przygotowania strategii dla gminy Istebna odbyło się 29.03.2013 i wzięło w nim udział 9 osób. Uwagi dotyczące strategii były spisywane w trakcie spotkania, a później przekazane wszystkim ekspertom przygotowującym poszczególne części strategii.

Po warsztatach roboczych następowało przygotowanie pierwszej całościowej **wersji roboczej strategii** dla danej gminy. W jej przygotowaniu uczestniczyły 3 osoby ze strony instytucji koordynującej projekt (OTOP), które przygotowywały rozdziały wstępne, oraz 2 zespoły ekspertów

zewnątrznych, które przygotowywały części tematyczne strategii. Roboczą wersję strategii (całość lub poszczególne części) w wersji elektronicznej wysyłano do **konsultacji** do osoby kontaktowej w urzędzie gminy (z reguły pracownik operatu środowiska), z prośbą o naniesienie uwag oraz przekazanie dokumentu innym osobom, zainteresowanym jego konsultacją. Po uwzględnieniu uwag ze strony gminy powstawała **ostateczna wersja opracowania**, która w wersji papierowej, oraz elektronicznej przekazana zostanie do Urzędu Gminy.

Źródła danych

Przy przygotowywaniu poszczególnych części strategii korzystano zasadniczo z 3 źródeł danych: (1) dane literaturowe; (2) informacje uzyskane od reprezentantów gminy, podczas warsztatów wstępnych, oraz spotkania roboczego, a także podczas wywiadów / rozmów telefonicznych na etapie przygotowywania strategii; (3) dane z innych dokumentów strategicznych / planistycznych, dotyczących danej gminy. Wszystkie źródła danych były w miarę możliwości podawane w poszczególnych częściach strategii.

Zgodność z dokumentami strategicznymi wyższego rzędu

Dołożono wszelkich starań, żeby dokument skonfrontować z treścią innych opracowań o charakterze planistycznym, czy strategicznym, które dotyczą gminy i zapewnić zgodność proponowanych tu rozwiązań z dokumentami wyższego rzędu. W szczególności starano się tu analizować takie dokumenty jak: Strategia Rozwoju Gminy, Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania, Strategia Rozwoju Województwa, czy Regionalne Programy Operacyjne. Szczególną wagę przywiązywano do zapisów dotyczących ochrony przyrody oraz ochrony środowiska w powyższych dokumentach. Kluczowymi opracowaniami, które mogą wpływać będą na szczegółowy kształt działań przedstawionych w strategiach ekorozwoju, są także plany zadań ochronnych oraz plany ochrony obszarów Natura 2000. W chwili obecnej dla żadnego obszaru Natura 2000 w Karpatach nie jest gotowy taki plan, ponieważ są one na etapie przygotowania, bądź też będą przygotowywane w najbliższej przyszłości. Aktualnie nie było więc możliwe uzgodnienie zapisów tych planów z treścią strategii. Na poziomie koncepcyjnym, przyjęto, że w strategii ujmowane są tylko działania, które nie będą wpływać negatywnie na lokalne walory przyrodnicze. Należy jednak zaznaczyć, że potencjalne wdrażanie zapisów niniejszej strategii, powinno być poprzedzone uzgodnieniem z treścią planów zadań ochronnych, a w przypadku, gdy jest to wymagane, wdrażanie ujętych tu działań powinno być poprzedzone procedurą oceny oddziaływania na środowisko.

4. Rozwój pro-środowiskowych form działalności gospodarczej w warunkach gmin karpackich - wprowadzenie

Opracowanie: Tomasz Wilk

Karpaty to region o wyjątkowych w skali całego kraju krajobrazach, unikatowej faunie i florze, niepowtarzalnych zabytkach oraz wciąż żywych tradycjach i folklorze kultywowanym przez lokalne społeczności. To przyrodniczo-kulturowe dziedzictwo bez wątpienia wymaga naszej aktywnej ochrony. Jednocześnie jednak mieszkańcy tego regionu mają prawo, aby ich wsie, gminy i powiaty rozwijały się gospodarczo. Poszukiwanie rozwiązań, które godziłyby te na pierwszy rzut oka przeciwstawne procesy jest niezbędne, aby na długo zapewnić zrównoważony rozwój tego regionu, godzący potrzeby wszystkich stron. Niniejsza strategia ma na celu wskazanie takich form działalności gospodarczej, które mogą przyczynić się zarówno do podniesienia statusu życia lokalnych społeczności, jak i do zachowania przyrody i kultury obszaru Karpat.

Na wdrażaniu zawartych tu pomysłów zyskamy Wszyscy – społeczeństwo, jako odbiorca dóbr, których dostarczają nam Karpaty w postaci zdrowej żywności, czystej wody czy miejsca do wypoczynku; a także lokalne społeczności mogą budować gospodarczy kapitał w oparciu o to, co jest im bliskie – kulturę i przyrodę swojego regionu.

Mamy nadzieję, że zaproponowane przez nas rozwiązania zainspirują lokalne władze, aktywnych przedsiębiorców czy lokalnych liderów w gminie, do szukania własnych pomysłów na aktywizację pro-środowiskowych form działalności gospodarczej w gminie. Wierzimy też, że zrozumienie, jak ważne jest środowisko naturalne dla dobrobytu naszego społeczeństwa, zachęci do baczniejszego zwracania uwagi na potrzeby ochrony przyrody, zarówno w podejmowaniu codziennych decyzji, jak i w strategicznym planowaniu długofalowego rozwoju przedsiębiorstwa, gminy czy powiatu.

Rozwój gospodarczy w Karpatach – gdzie szukać dobrych rozwiązań?

Specyfika Karpat, związana z ich topografią, klimatem, warunkami środowiskowymi czy kulturą, w znaczący sposób determinuje możliwe kierunki rozwoju gospodarczego. Dziedzictwo przyrodnicze, kulturowe i społeczne Karpat to wciąż niedoceniany kapitał, często uważany za hamulec rozwoju. Bez wątpienia charakterystyka regionu sprawia, że pewne szczególne formy rozwoju (np. przemysł ciężki) nie będą tu miały racji bytu, jednak inne gałęzie gospodarki (np. turystyka czy rolnictwo ekologiczne), mogą być rozwijane z powodzeniem. **Kluczową kwestią jest postawienie na rozwój wykorzystujący lokalne, zastane warunki przyrodnicze i kulturowe oraz zrozumienie, że ochrona tych zasobów jest niezbędna, jeśli chcemy zapewnić trwały rozwój karpackich społeczności.**

Dlaczego poszukiwanie rozwiązań bazujących „w przyjazny sposób” na lokalnych zasobach przyrodniczych czy kulturowych jest tak istotne? Po pierwsze wdrażanie ich jest z reguły najmniej kapitałochłonne, gwarantuje „autentyczność” produktu osadzonego w miejscowych realiach oraz łatwiejsze zdobycie dla takich pomysłów akceptacji lokalnych społeczności. Wszystko to może znacznie podnosić szansę na realizację przedsięwzięcia i jego długoterminową kontynuację. Po drugie

rozwiązania takie, jeśli są odpowiednio zaplanowane, w najmniejszym stopniu ingerują w dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze. Sprzyja to zachowaniu specyfiki regionu, zwyczajów i tradycji lokalnych społeczności, poniekąd gwarantując, że rozwój ekonomiczny nie odbywa się kosztem tożsamości lokalnych społeczności oraz nie obniża jakości życia mieszkańców. Rozwiązania bazujące na lokalnych zasobach mają także największą szansę wchodzić w synergię z innymi formami działalności gospodarczej, w szczególności ze zrównoważoną turystyką. Turyści, jak nikt inny, zweryfikują, czy proponowane przez nas produkty spełniają kryteria autentyczności, naturalności i bliskości z przyrodą. **Rozwiązania szanujące lokalne zasoby przyrodnicze i kulturowe są także z reguły najbardziej „zrównoważone” – wiele z nich nie przyniesie dużego zysku w krótkim czasie, ale w dłuższej perspektywie zagwarantuje większe korzyści, zarówno ekonomiczne, jak i w sferze jakości życia.** Widok, jaki roztacza się za oknem przeciętnego karpackiego domu, to mozaika lasów, łąk i pól, wciąż noszących stosunkowo niewielkie piętno obecności człowieka. Niezwykle istotne jest, aby w tym krajobrazie zobaczyć potencjał dla zrównoważonego rozwoju Karpat. W takim ujęciu **zasoby przyrodnicze czy kulturowe są podstawą rozwoju wielu form działalności społecznej i gospodarczej - jasna staje się więc potrzeba ich ochrony.**

Środowiskowe uwarunkowania rozwoju gospodarczego – dlaczego należy o tym pamiętać?

Wiele decyzji, które podejmujemy prowadząc swoje gospodarstwo domowe, przedsiębiorstwo lub zarządzając gminą, czy powiatem, ma bezpośredni wpływ na otaczające nas środowisko naturalne. Dlaczego tak istotne jest, aby ten wpływ umieć oceniać i w miarę możliwości minimalizować? Odpowiedzi jest wiele i obejmują one argumenty zarówno naukowe, jak i etyczne, ale być może najważniejszym z nich jest ten, **że jakość naszego życia bezpośrednio zależy od stanu środowiska przyrodniczego.** Ochrona siedlisk przyrodniczych, gatunków roślin i zwierząt, a także krajobrazu ma bezpośrednie, mocne przełożenie na to, jak żyje się nam i jak będzie się żyć naszym dzieciom i wnukom. Coraz więcej publikacji naukowych podkreśla ten związek, a **stan środowiska naturalnego uwzględniany jest m.in. we wskaźnikach jakości życia mieszkańców wielu krajów Unii Europejskiej.**

Paleta usług i dóbr, których źródłem jest środowisko naturalne, to tzw. **usługi ekosystemowe.** Obejmują one m.in. „bezpośrednie” produkty, których dostarczają nam ekosystemy, jak żywność, czyta woda, paliwa, surowce naturalne czy substancje czynne leków. Ekosystemy kształtują także wiele procesów, wpływających na nasze życie poprzez utrzymanie jakości powietrza, regulację klimatu, kontrolę erozji gleb, regulację przepływu i retencji wód, zapylenie roślin itp. Środowisko naturalne wpływa pozytywnie na nasze zdrowie i samopoczucie, zapewniając możliwość rekreacji i spędzania czasu wolnego; jest także źródłem wartości duchowych i etycznych. **Jakość usług ekosystemowych, „świadczonych” przez przyrodę, zależy oczywiście od stanu środowiska – czym jest on lepszy, tym wyższej jakości są usługi.** Warto podkreślić, że wiele z usług ekosystemowych działa lokalnie, inne mają charakter regionalny, a nawet globalny – od tego, w jakim stanie będą łąki, strumienie i lasy za naszym oknem, zależeć będzie nie tylko jakość powietrza i wody w naszym miejscu zamieszkania, ale także w całym regionie lub kraju.

W przedstawionym powyżej ujęciu **przyroda to nie hamulec rozwoju gospodarczego, a raczej strażnik dbający o to, żeby rozwój ten uznawał nie tylko ekonomiczne wartości.** Szeroko pojmowany dobrobyt nas wszystkich powinien być mierzony nie tylko stanem posiadania, ale także

jakością naszego życia, która przecież tak mocno zależy od środowiska naturalnego. Podsumowując, ochrona przyrody to nie fanaberia nielicznej grupy osób, lecz nieunikniona konieczność. Kwestię tę trafnie podsumowuje Wizja 2050 Rady Komisji Europejskiej: „do 2050 roku funkcje ekosystemów i korzyści, jakich dostarczają jako naturalny kapitał, będą chronione, docenione i odpowiednio odtworzone, zarówno **dla ich wartości samej w sobie, jak i ze względu na kluczowy wkład w jakość życia człowieka i dobrobyt ekonomiczny, a także dla uniknięcia katastrofalnych skutków utraty różnorodności biologicznej**”.

Jaka jest „wartość” otaczającej nas przyrody?

Różnorodność biologiczna jest ważna sama w sobie, ale jest też podstawą wielu dóbr i procesów, od których jesteśmy zależni. Wartość wielu z tych dóbr możemy oszacować, określając wymierne korzyści ekonomiczne, jakie przynosi nam zdrowe środowisko naturalne. W Unii Europejskiej 4,4 miliona stanowisk pracy jest bezpośrednio zależnych od środowiska przyrodniczego. Wskaźnik ten jest szczególnie wysoki dla cennych przyrodniczo regionów, takich jak np. Karpaty, gdzie życie zawodowe wielu osób (rolników, leśników, branży turystycznej i in.) opiera się o zasoby naturalne. Przepływ ludzi szukających wypoczynku we wszystkich obszarach Natura 2000 w UE oszacowano na 1,2–2,2 miliarda wizyto-dni rocznie, a korzyści wypoczynkowe z tym związane oszacowano na 5-9 miliardów euro rocznie. **Oznacza to, że obecność wysokiej jakości ekosystemów (leśnych, łąkowych, czy morskich) bezpośrednio determinuje możliwość zatrudnienia wielu spośród nas.** Oczywiście zachowanie środowiska przyrodniczego związane jest także z kosztami, jednak liczne analizy wskazują, że **korzyści ekonomiczne, których źródłem jest „zdrowe” środowisko naturalne zawsze przewyższają koszty ochrony tego środowiska** (np. badania przeprowadzone w Szkocji wskazują na zyski 7-krotnie wyższe od kosztów). Przykładowo, gospodarcza wartość zapylania roślin przez owady w krajach UE oszacowana została na 15 miliardów euro rocznie. Tak więc, bez odpowiednich działań mających na celu ochronę owadów zapylających europejskie rolnictwo poniosłoby ogromne straty. Te zależności dostrzegane są coraz częściej przez samych przedsiębiorców i instytucje zajmujące się działalnością gospodarczą. Przykładem tego może być deklaracja Światowej Rady Biznesu na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju, mówiąca: „Biznes nie może funkcjonować, jeśli ekosystemy i usługi przez nie dostarczane – jak woda, różnorodność biologiczna, włókna, drewno lub klimat – będą niszczone bez umiaru”. Jeszcze raz należy więc podkreślić, że lokalne działania na rzecz ochrony przyrody, np. te podejmowane na poziomie gminy, mają kapitalne znaczenie także w budowaniu stabilnego systemu gospodarczo-ekonomicznego, który dodatkowo pozytywnie oddziałuje na nasze życie.

Pro-środowiskowy rozwój gospodarczy w gminie – o czym warto pamiętać?

Jak wskazano powyżej, ochrona zasobów przyrodniczych jest kluczowa w zapewnieniu nam wszystkim wysokiej jakości życia. Większość lokalnych samorządów dostrzega wagę tego zagadnienia i w lokalnych strategiach rozwoju z reguły wskazuje na potrzebę zrównoważonego rozwoju gospodarczego oraz konieczność ochrony zasobów przyrodniczych. Jednak rzeczywiste branie pod uwagę kwestii związanych z ochroną przyrody w planowaniu rozwoju ekonomicznego wsi, gminy lub powiatu nie przychodzi łatwo. Związane jest to głównie z faktem, że korzyści płynące z zachowania

środowiska naturalnego często uważane są za dobro wspólne, nie przynoszące konkretnych korzyści. Przy podejmowaniu codziennych decyzji wymagających pogodzenia często sprzecznych racji, interesy ochrony przyrody nie zawsze znajdują należyte miejsce. Jednym z największych wyzwań związanych z ochroną przyrody na poziomie lokalnym, jest trudność w braniu pod uwagę raczej korzyści długofalowych, zamiast krótkoterminowych - **planowanie na okres dłuższy niż jedna kadencja, przewidując jak nasze działania wpływać mogą na życie lokalnych społeczności, a także społeczeństwa jako całości, w kontekście wielu lat i pokoleń**. Niewielu liderów decyduje się na podjęcie mniej popularnych decyzji, które jednak w długiej perspektywie czasowej przyniosą więcej korzyści lokalnym społecznościom. Jest to jednak jedyne podejście gwarantujące, że nam i naszym dzieciom będzie żyło się lepiej. Niezwykle istotną kwestią przy podejmowaniu decyzji dotyczących rozwoju gminy, jest **branie pod uwagę wartości innych niż ekonomiczne**. Niektóre rozwiązania, które mogą nie przynosić dochodów w gminie, ale być odbierane przez mieszkańców jako lepsze. W szczególności dotyczy to zachowania charakteru, specyfiki czy „przyjazności” miejsca do mieszkania, a więc unikanie podejmowania decyzji mogących negatywnie wpływać na poziom hałasu, zanieczyszczenie, natężenie ruchu drogowego czy przestrzeń życiową mieszkańców. Przykładem może być właściwe planowanie intensywności ruchu turystycznego w gminie – dążąc za wszelką cenę do jego maksymalizacji możemy stracić charakter miejsca przyjaznego turystom i mieszkańcom. Proces taki jest widoczny w niektórych, dużych ośrodkach turystycznych – mimo krótkotrwałych znacznych korzyści ekonomicznych, w dłuższej skali czasu można zauważyć negatywny wpływ nadmiernego ruchu turystycznego, zarówno na jakość życia lokalnych mieszkańców, jak i na percepcję takiego miejsca przez turystów. Niezwykle istotne, wymagające osobnego podkreślenia jest **odpowiednie planowanie przestrzenne w gminie**. W całej Europie coraz większy nacisk kładzie się na ochronę krajobrazu, czy środowiska przyrodniczego w szerszej skali przestrzennej, m.in. poprzez koncepcję „zielonej infrastruktury” oraz usług ekosystemowych. Wiąże się to z powszechniejszym rozumieniem faktu, że krajobraz, jako część dziedzictwa przyrodniczego czy kulturowego, także powinien być przedmiotem ochrony. Kwestia ta jest szczególnie istotna w warunkach górskich. Niestety na poziomie lokalnym decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu podejmowane są często chaotycznie, bez kontekstu spójnej wizji rozwoju gminy i ochrony jej walorów krajobrazowych czy kulturowych. Warto pamiętać, że krajobraz i jego ochrona, oprócz aspektu środowiskowego, czy estetycznego, są kluczowe jako wizytówka gminy przyciągająca turystów. Jeśli przestrzeń gminna zostanie zabudowana w bezładny, chaotyczny sposób, to może stracić siłę przyciągania, jako miejsce atrakcyjne turystycznie.

„Zielona gmina” – koncepcja przyszłości?

Podejmowanie pro-środowiskowych rozwiązań może być wstępem do **realizacji szerszej, spójnej wizji** planowania rozwoju gminy w zrównoważony sposób. Realizacja takiej wizji, oprócz właściwego adresowania kwestii środowiskowych w zarządzaniu gminą, może także obejmować wdrażanie konkretnych projektów mających na celu ochronę zasobów przyrodniczych czy projektów związanych z edukacją ekologiczną, dbanie o jakość wód, powietrza, odpowiednią gospodarkę odpadami i estetykę gminy, właściwe zagospodarowanie przestrzenne gminy, a także promocję ekologicznego rolnictwa. Na tej bazie promować możemy swoją „zieloną gminę”, jako miejsce wdrażania idei zrównoważonego rozwoju. Jeśli etykieta „zielonej” gminy nie będzie jedynie etykietą, a **autentycznym produktem**, w oparciu o nią będziemy mogli tworzyć kolejne inicjatywy, związane z rozwojem zrównoważonej turystyki, promocją produktów lokalnych czy aktywizacją ekstensywnego

rolnictwa. Warto podkreślić, że pro-środowiskowe podejście do podejmowania decyzji niesie też wiele korzyści praktycznych, m.in. możliwość korzystania z szerokiego wachlarza dotacji skierowanych na ochronę przyrody i środowiska, możliwość udziału w systemach wyróżnień i nagród dla „zielonych” inicjatyw czy łatwiejsze współgranie z innymi gałęziami gospodarki np. turystyką. **„Zielona” gmina, to nie tylko gmina ekonomicznie stabilna, ale także dobre miejsce do życia oraz hasło przyciągające turystów, wybranych inwestorów, czy przedsiębiorców.** Niniejsza strategia może być dobrym wstępem do budowania marki „zielonej gminy”. To od odbiorców strategii, a więc władz samorządowych, lokalnych liderów czy aktywnych przedsiębiorców, zależy będzie, czy propozycje tu zawarte będą wdrażane.

Kistowski M., Pchałek M. 2009. Natura 2000 w planowaniu przestrzennym – rola korytarzy ekologicznych. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.

Nunes, P.A.L.D., Ding, H., Boteler, B., ten Brink, P., Cottee-Jones, E., Davis, M., Ghermandi, A., Kaphengst, T., Lago, M., McConville, A. J., Naumann S., Pieterse, M., Rayment, M., and A. Varma (2011) “The Social Dimension of Biodiversity Policy: Final Report” for the European Commission, DG Environment under contract: ENV.G.1/FRA/2006/0073 – 2nd, pages vii-205, Venice/Brussels, February 2011

Millennium Ecosystem Assessment, 2005. Ecosystems and Human Well-being: Opportunities and Challenges for Business and Industry. World Resources Institute, Washington, DC.

The Economic Benefits of Natura 2000 Network. Synthesis Report. 2013. European Commission.

5. Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne gminy Istebna

Opracowanie: Aleksandra Pępkowska-Król

Streszczenie

Gmina Istebna to gmina wiejska położona w Karpatach w Beskidzie Śląskim w powiecie cieszyńskim w województwie śląskim. Zajmuje powierzchnię około 84 km², a w 2011 r. zamieszkiwało ją 11 818 osób. Od początku XXI w. na terenie gminy obserwowany był nieznaczny wzrost liczby ludności oraz spadek obciążenia demograficznego. W przyszłości spodziewane jest jednak odwrócenie się tych trendów.

Na obszarze gminy w 2011 r. zarejestrowanych było 936 podmiotów gospodarczych, zaliczających się przede wszystkim do sektorów: usługi oraz przemysł budowlany. Większość przedsiębiorstw funkcjonujących na terenie gminy to mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające od 0-9 osób, będące własnością prywatną. W 2011 r. gminę Istebna charakteryzowało największe bezrobocie spośród wszystkich gmin powiatu cieszyńskiego – w grupie osób w wieku produkcyjnym bezrobotni stanowili 7,8 proc.

Istebna jest gminą wiejską o stosunkowo niewielkim udziale gruntów rolnych (29 proc.). Podobnie jak w przypadku innych gmin w regionie Karpat istotny wydaje się być tu duży stopień rozdrobnienia własności w odniesieniu do gruntów rolnych – średnio na jedno gospodarstwo przypadają 1,4 ha użytków rolnych. Największy udział w powierzchni gminy mają lasy (56 proc.).

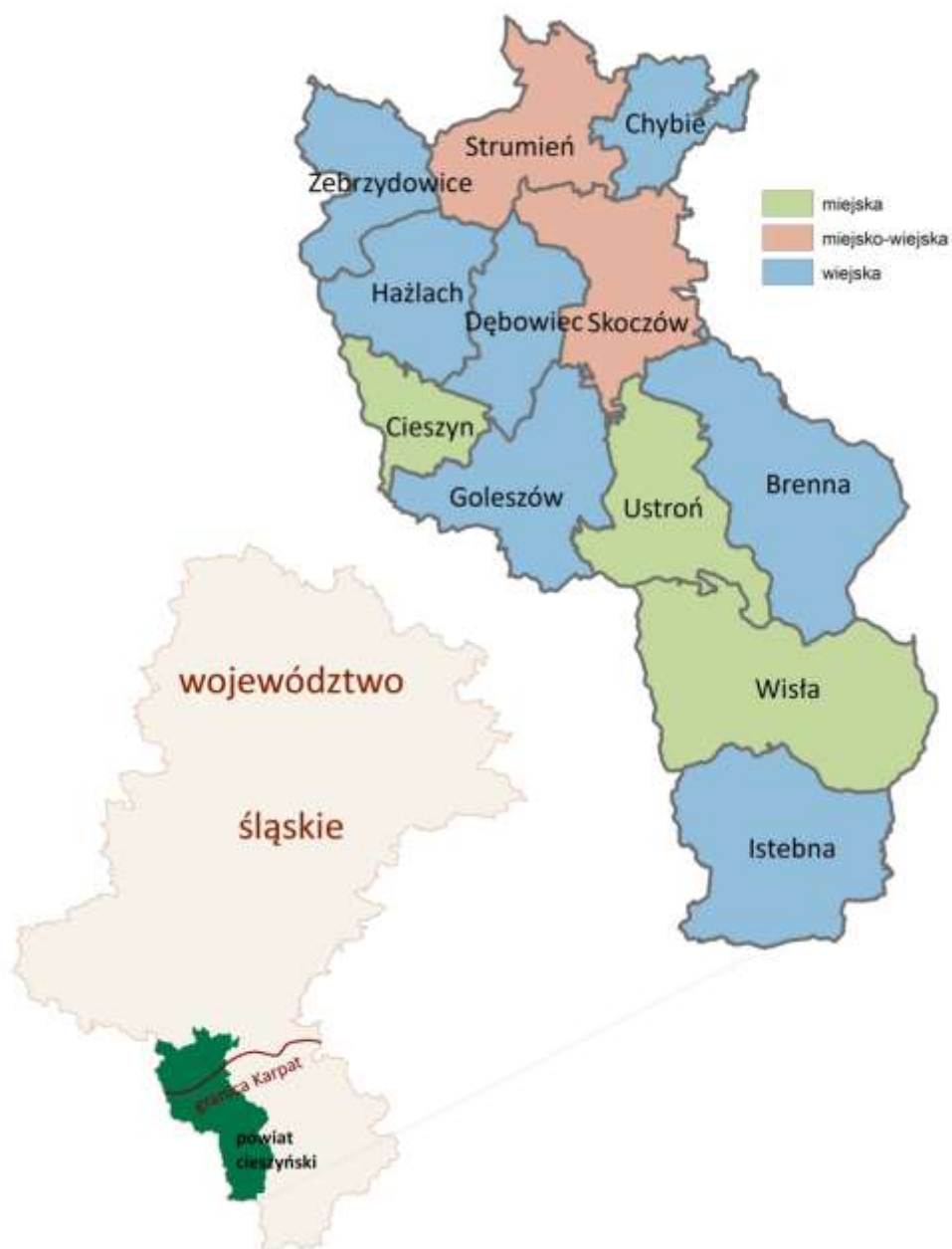
Gmina szczyci się niezwykle ciekawą historią, wiele tradycji jest tu nadal kultywowanych, co przyciąga w te strony turystów. Ciekawostką jest położenie na terenie gminy beskidzkiego trójstyku – miejsca gdzie łączą się granice trzech państw – Polski, Słowacji i Czech.

5.1. Charakterystyka gminy

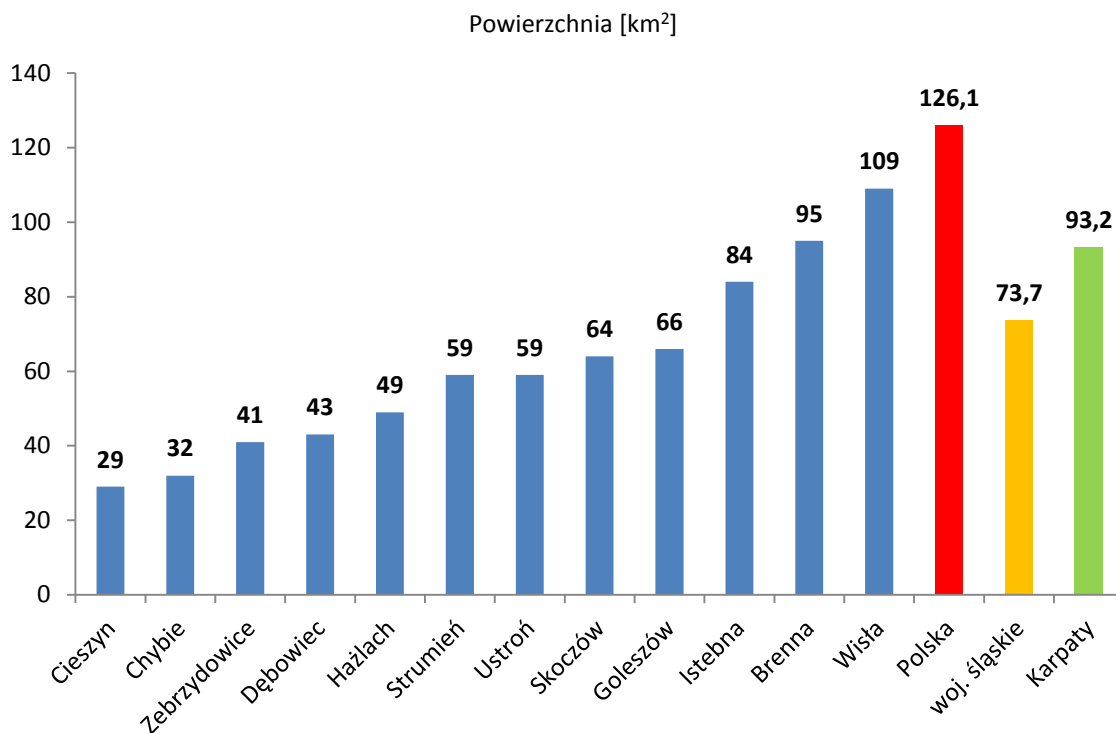
Położenie i powierzchnia

Gmina Istebna to gmina wiejska położona na południu Polski, w południowej części województwa śląskiego, w powiecie cieszyńskim. Od północy graniczy z miejscowością Wisła (powiat cieszyński) od wchodu z gminami: Rajcza i Milówka (powiat żywiecki) natomiast od wschodu i południa z Czechami i Słowacją (ryc. 5.1). Fizjograficznie położona jest w Karpatach w Beskidzie Śląskim.

Ryc. 5. 1. Położenie powiatu cieszyńskiego na tle województwa śląskiego oraz jego podział administracyjny.

Obszar gminy zajmuje powierzchnię około 84 km², którą w 2011 r. zamieszkiwało 11 818 osób. Gmina Istebna jest jedną z większych pod względem powierzchni gmin powiatu cieszyńskiego. Jednocześnie jej powierzchnia jest większa od średniej powierzchni gminy województwa śląskiego, ale mniejsza od średniej dla Polski i regionu polskich Karpat (ryc. 5.2).

Ryc. 5.2. Powierzchnia [km²] gminy Istebna na tle powierzchni gmin powiatu cieszyńskiego oraz średnich powierzchni gmin: Polski, woj. śląskiego i regionu polskich Karpat (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

Podział na sołectwa

Na gminę Istebna składają się 3 sołectwa:

- Istebna (o powierzchni 4741 ha);
- Koniaków (1469);
- Jaworzynka (2215).

Urząd Gminy mieści się w największym z sołectw – wsi Istebna (ryc. 5.3).

Ryc. 5.3. Szczegółowa mapa gminy Istebna.

Legenda

poziomice - contour line - 10 m

	teren: zabudowany, przemysłowy, zamknięty
	las, park, sad (ogródki działkowe)
	zarośla (młodnik), cmentarz: katolicki, prawosławny, żydowski
	droga: ekspresowa, krajowa, wojewódzka
	droga: asfaltowa główna, asfaltowa
	droga: utwardzona, gruntowa; most
	linia kolejowa, stacja kolejowa
	linia wąskotorowa, dawna linia kolejowa
	budynek użyteczności publicznej, budynek, ruina
	krzyż, figura, kapliczka, kapliczka zabytkowa
	kaplica: murowana, drewniana; kaplica zabytkowa: murowana, drewniana
	kościół: murowany, drewniany; kościół zabytkowy: murowany, drewniany
	cerkiew: murowana, drewniana; cerkiew zabytkowa: murowana, drewniana
	zabytkowy kościół w dawnej cerkwi: murowanej, drewnianej
	klasztor, klasztor zabytkowy
	kaplica, tablica pamiątkowa, grodzisko
	małe cmentarze, cmentarz wojenny, miejsce martyrologii;
	cmentarz katolicko-prawosławny opuszczony, cerkwisko
	park zabytkowy, pomnik przyrody
	urwisko skalne, jaskinia
	rezerwat przyrody
	granica parku: krajobrazowego, narodowego
	poziomice, skarpa, przełęcz, szczyt
	jezioro (staw), bagno, źródło, wodospad
	rzeka, potok, strumień, kładka
	zamek, ruina zamku, pałac, dwór
	zabytkowa synagoga, pomnik, fort, bunkier
	muzeum, izba regionalna (galeria), skansen
	zabytek architektury drewnianej, inny zabytek, ruina

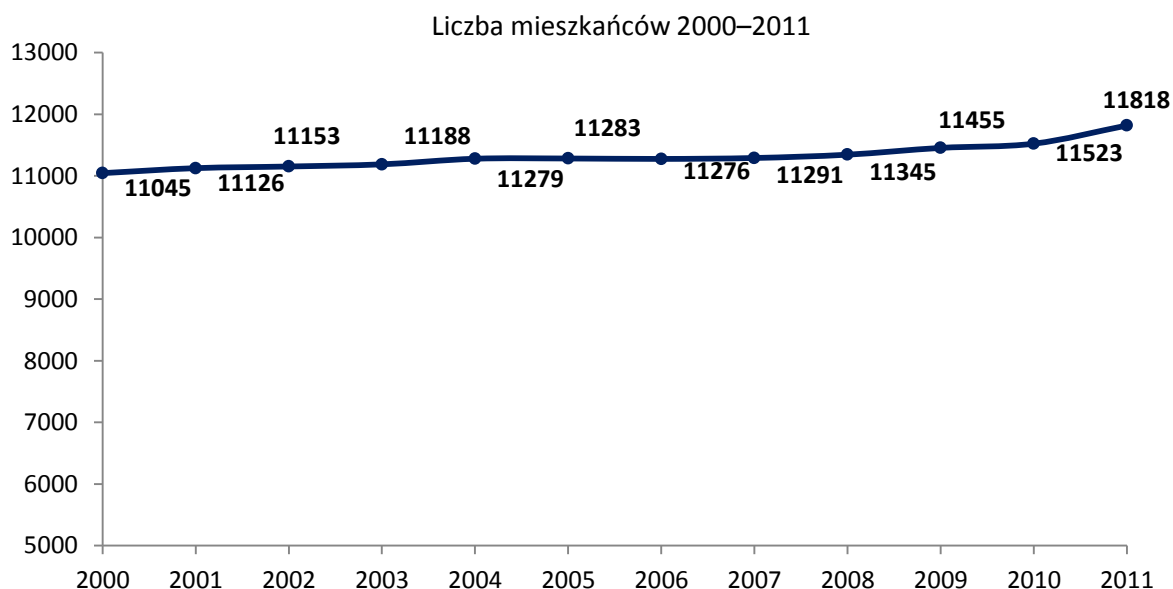
	informacja turystyczna, przystanek autobusowy
	restauracja, bar, pijalnia wód mineralnych
	hotel, inny nocleg, agroturystyka
	schronisko turystyczne, inne schronisko
	GOPR, służba zdrowia, sanatorium
	kąpielisko, basen; kryta pływalnia, przystań wodna, prom
	policja, poczta, parking
	stacja paliw; stacja LPG
	kort tenisowy, stadion, boisko
	park linowy, amfiteatr
	miejsce odpoczynku, wiatła turystyczne, punkt widokowy
	pole namiotowe, kemping
	ośrodek jeździecki, leśniczówka
	kamieniczkę, wieża: TV (GSM), widokowa, inna
	wyciąg narciarski: orczykowy, krzesełkowy
	nartostrada
	szlaki turystyczne piesze PTTK
	szlaki dydaktyczne
	trasy narciarskie biegowe
	szlaki rowerowe
	szlaki konne;
	szlak kajakowy
	Specjalne Obszary Ochrony Ptaków Natura 2000
	Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk Natura 2000
	Ostoje Ptaków o Znaczeniu Międzynarodowym Natura 2000
	siedziba gminy
	granica: gminy, państwa

5.2. Ludność i wskaźniki demograficzne – istniejące trendy i prognozy na przyszłość

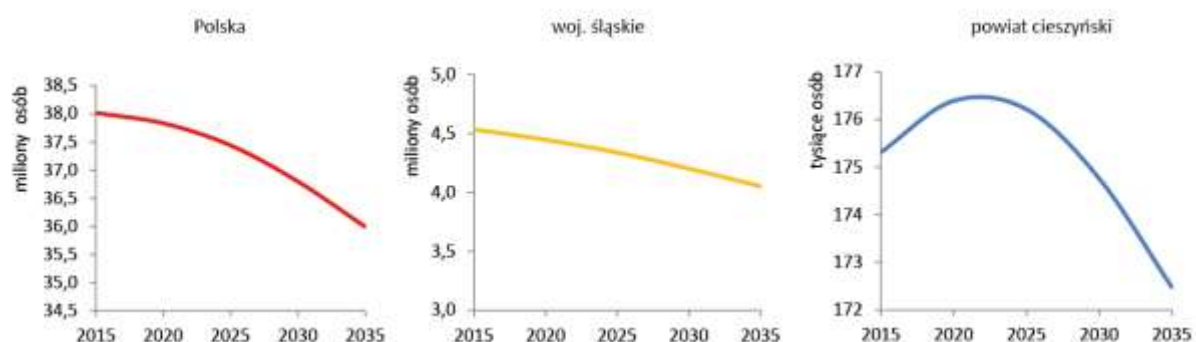
Ludność gminy

Gminę Istebna w 2011 r. zamieszkiwało 11 818 osób. Podobnie sytuacja wyglądała przez cały okres od 2000–2011 r. (ryc. 5.4).

Ryc. 5.4. Liczba mieszkańców gminy Istebna w latach 2000–2011 (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

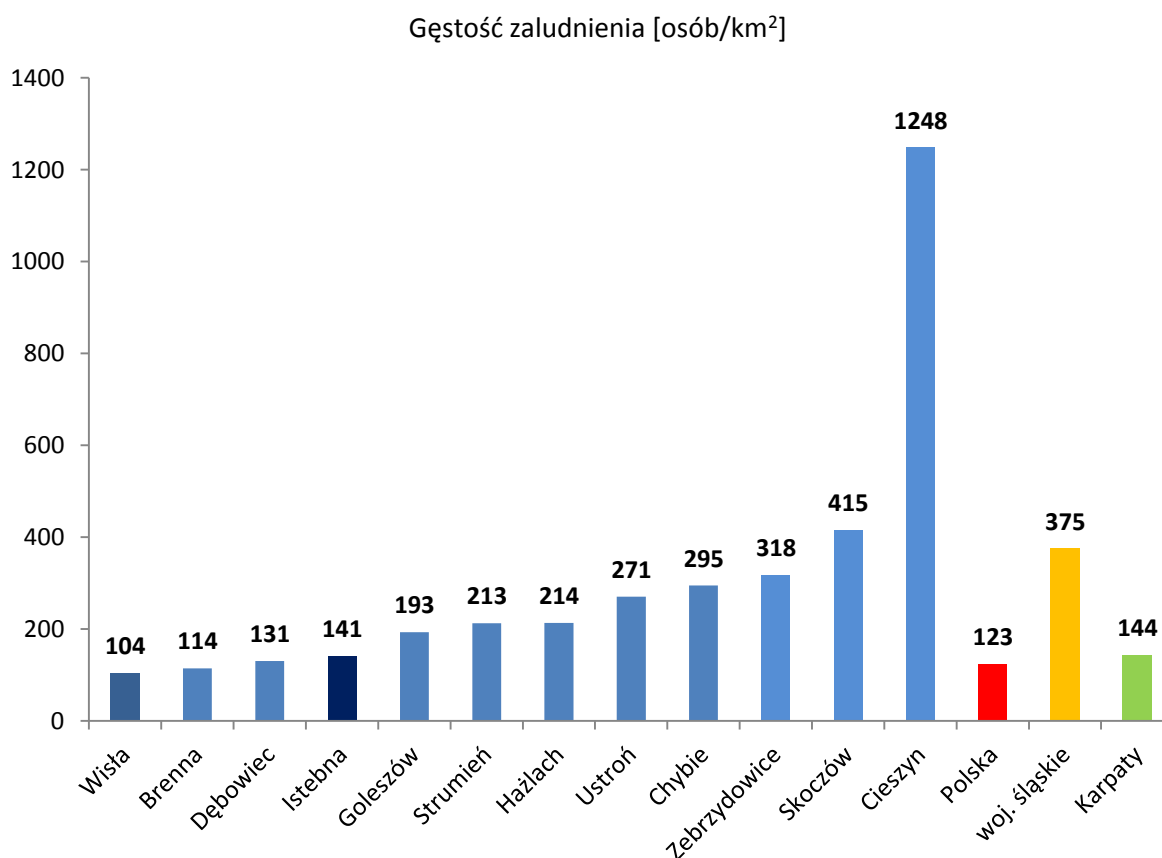
W przyszłości należy spodziewać się jednak trendu malejącego w zmianach liczby mieszkańców w regionie. Prognozy GUS dla całej Polski i województwa śląskiego pokazują, że ogólna liczba ludności dla kraju będzie się stopniowo zmniejszać począwszy od 2015 r. Dla powiatu cieszyńskiego sytuacja wygląda nieco inaczej – do 2025 r. będzie tu najprawdopodobniej obserwowany wzrost liczby ludności, po czym nastąpi odwrócenie trendu (ryc. 5.5).

Ryc. 5.5. Trendy zmian liczby ludności w okresie 2015–2035 dla Polski, województwa śląskiego i powiatu cieszyńskiego – prognoza GUS z 2011 r. (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

Gęstość zaludnienia w gminie Istebna – 141 osoby/km² – stawia ją na jednym z ostatnich miejsc spośród wszystkich gmin powiatu cieszyńskiego. Jest ono jednocześnie znacznie niższe od gęstości

zaludnienia w województwie śląskim, ale podobne do gęstości zaludnienia w Polsce i regionie polskich Karpat (ryc. 5.6).

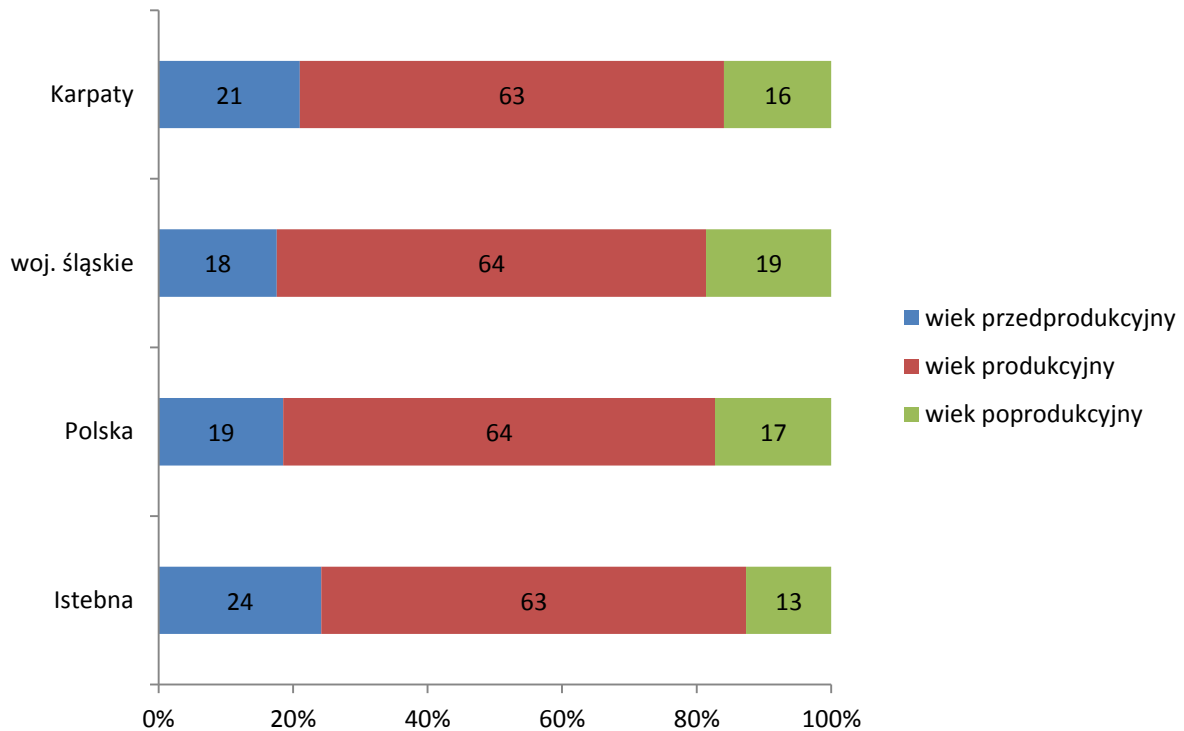
Ryc. 5.6. Gęstość zaludnienia w 2011 r. w gminie Istebna na tle pozostałych gmin powiatu cieszyńskiego (kolor niebieski) oraz gęstości zaludnienia w 2011 r. w Polsce, woj. śląskim i gminach regionu polskich Karpat (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

Ekonomiczne grupy wieku i obciążenie demograficzne

Do oceny stanu społeczno-gospodarczego populacji danego regionu szczególnie przydatna wydaje się być struktura populacji uwzględniająca grupy wiekowe. Podziału na takie grupy można dokonać w oparciu o przesłanki ekonomiczno-społeczne. I tak, do celów analitycznych wyodrębnia się najczęściej trzy ekonomiczne grupy wieku w poniższej konfiguracji:

- 1) ludność w wieku przedprodukcyjnym – osoby do 17 roku życia,
- 2) ludność w wieku produkcyjnym – kobiety w wieku 18–59 lat, mężczyźni 18–64 lat,
- 3) ludność w wieku poprodukcyjnym – kobiety i mężczyźni odpowiednio powyżej 59 i 64 roku życia.

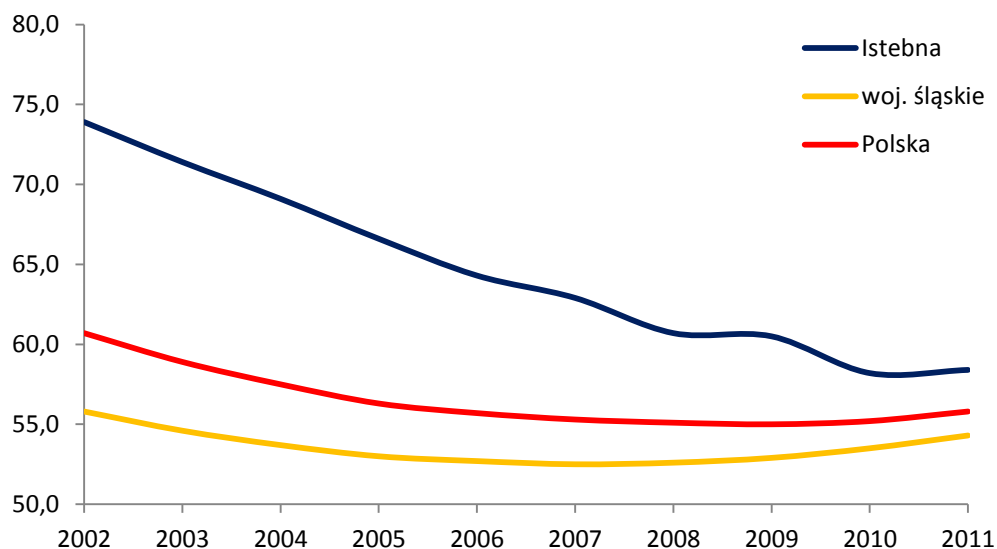
Dla populacji ludności gminy Istebna w 2011 r. udziały poszczególnych klas wynosiły odpowiednio: 1 – 24 proc., 2 – 63 proc. oraz 3 – 17 proc.; i były zbliżone do ich udziałów dla populacji całej Polski, województwa śląskiego czy wreszcie regionu polskich Karpat w tym samym okresie. Istniały jedynie niewielkie różnice, będące wynikiem z charakterystycznego dla polskich gmin wiejskich, jaką jest gmina Istebna, wyższego udziału najmłodszej klasy i niższego najstarszej (ryc. 5.7).

Ryc. 5.7. Udział 3 klas wieku: przedprodukcyjnego, produkcyjnego i poprodukcyjnego w populacji ludności Polski, województwa śląskiego, regionu polskich Karpat i gminy Istebna w 2011 r. (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

Od początku XXI w. następował w Polsce spadek wartości obciążenia demograficznego¹ (ryc. 5.8). W kontekście rozwoju gospodarczego kraju czy regionu był to trend bardzo korzystny, niemniej jednak prognozy na kolejne lata są już znacznie mniej optymistyczne. Przewiduje się, że wartość obciążenia demograficznego w Polsce będzie szybko zwiększać się. Odwrócenie trendu nastąpiło w zasadzie już w 2009 r. Za taką sytuację odpowiedzialne są zmiany w strukturze ekonomicznych grup wieku populacji prowadzące do starzenia się społeczeństwa – czyli – spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym oraz znaczny wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym, niezależne od zmian w ogólnej liczebności populacji.

¹ Wskaźnik demograficzny pokazujący, ile osób w wieku nieprodukcyjnym (przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym) przypada na 100 osób w wieku produkcyjnym.

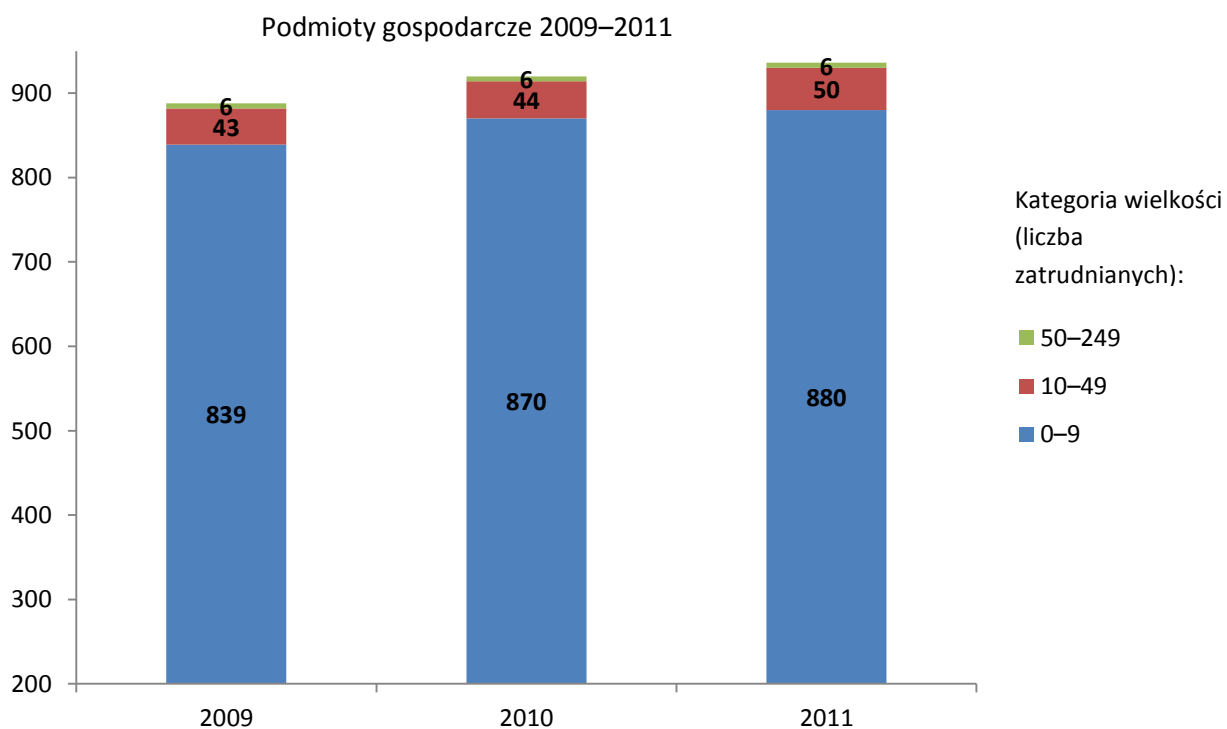

Ryc. 5.8. Wskaźnik obciążenia demograficznego w latach 2002–2011 (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

5.3. Rynek pracy

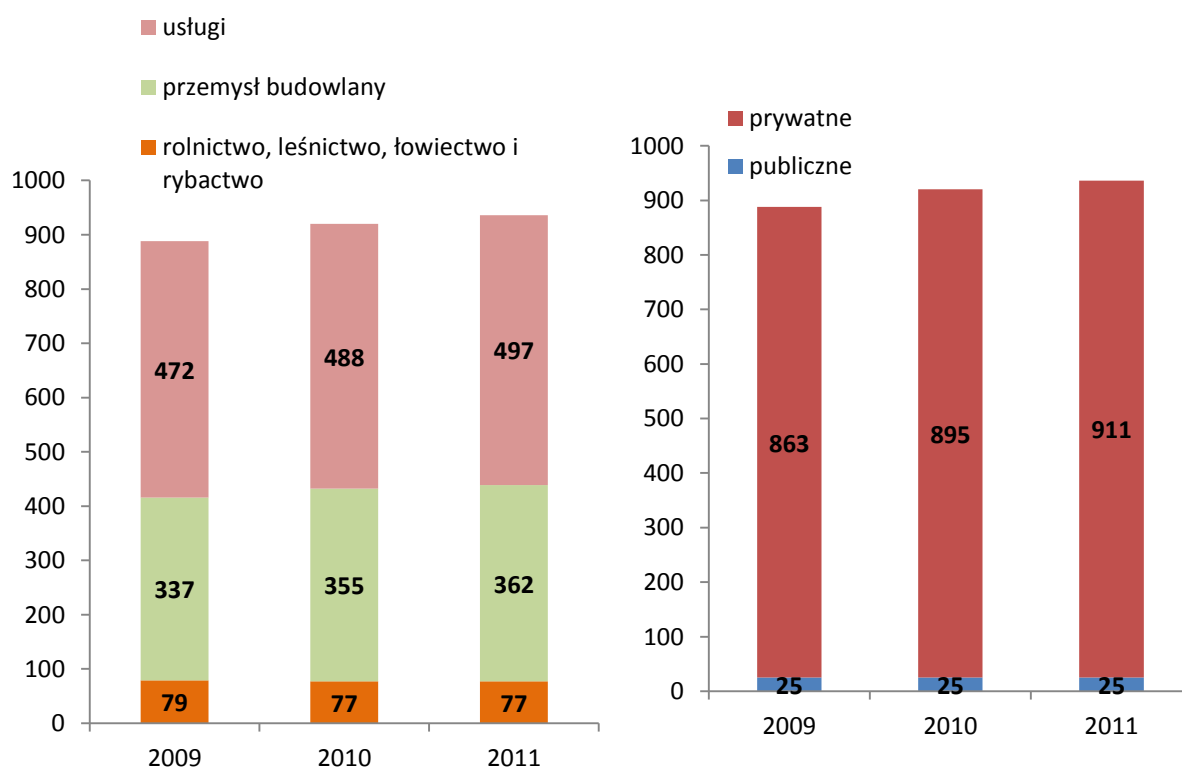
Podmioty gospodarcze w gminie Istebna

W 2011 r. na terenie gminy Istebna zarejestrowanych było 936 podmiotów gospodarczych zaliczanych do kategorii wielkości: mikro, małych i średnich. Przeważająca część to mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające 0–9 osób. Na przestrzeni ostatnich 3 lat liczba podmiotów gospodarczych w gminie wzrosła, przy czym wzrost dotyczył grupy mikro i małych przedsiębiorstw (ryc. 5. 9).

Ryc. 5.9. Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na terenie gminy Istebna w latach 2009–2011 według klas wielkości (źródło: opracowanie własne na podstawie GUS).

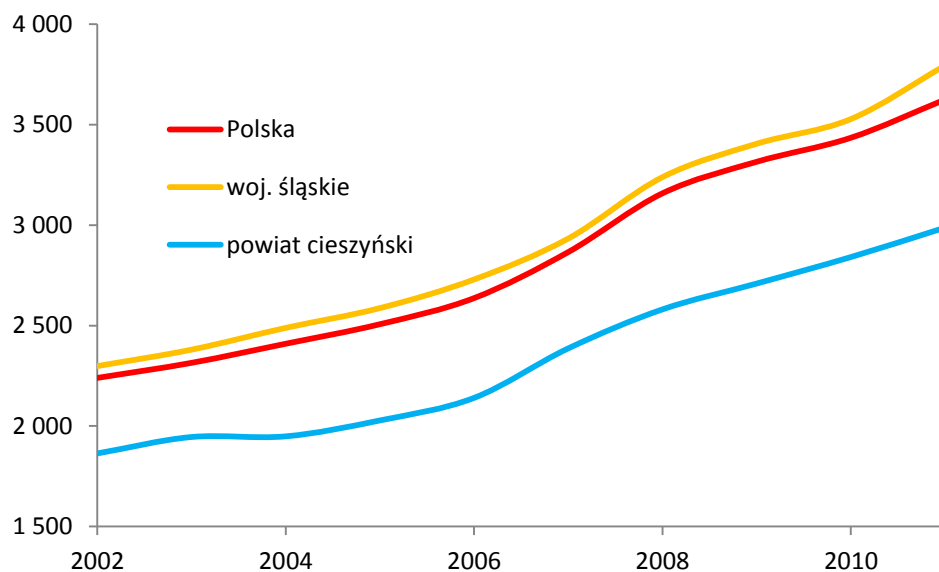
Najwięcej podmiotów gospodarczych w gminie Istebna w 2011 r. zaliczało się do działu usług – 497, druga co do wielkości była grupa przedsiębiorstw należących do działu przemysłu budowlanego – 362, najmniejsza natomiast – licząca 77 podmioty – to łącznie działy: rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo. Na przestrzeni ostatnich kilku lat wzrost charakteryzował dwie największe grupy, w przypadku najmniejszej doszło do nieznacznego zmniejszenia liczby podmiotów. Przeważającą część podmiotów gospodarczych w gminie Istebna w 2011 r. stanowiły podmioty sektora własności prywatnej (ryc. 5.10).

Ryc. 5.10. Podmioty gospodarcze według rodzaju działalności (po lewej) oraz sektora własności (po prawej) w gminie Istebna w latach 2009–2011 (źródło: opracowanie własne na podstawie GUS).

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w powiecie

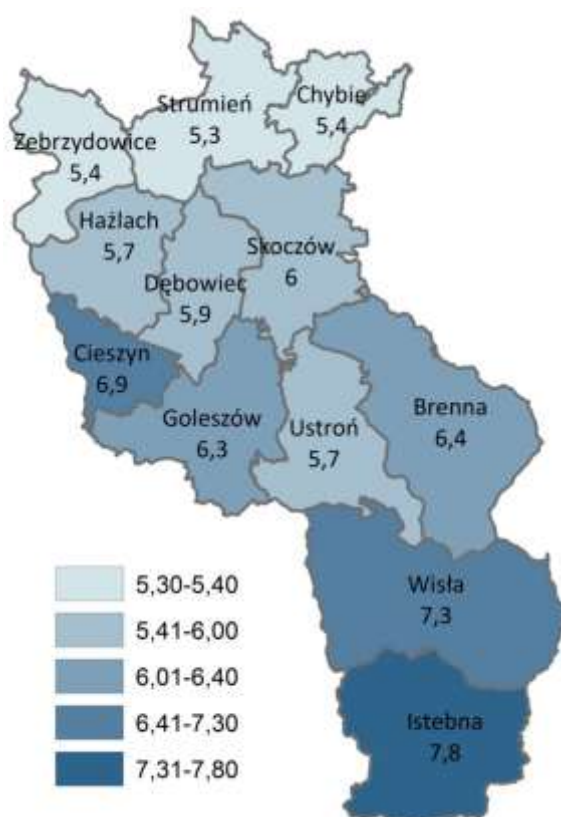
Wysokość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w okresie 2002–2011 wzrastała zarówno dla całej Polski jak i regionu, w którym położona jest gmina Istebna. Średnie miesięczne wynagrodzenie w tym okresie wzrosło w powiecie cieszyńskim z 1864 do 2988 złotych. Wysokość przeciętnego wynagrodzenia była tu jednak zawsze niższa od średniej dla kraju i województwa śląskiego (ryc. 5.11.).

Ryc. 5.11. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w okresie 2002–2011 w Polsce, województwie śląskim i powiecie cieszyńskim (wartości w PLN; źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

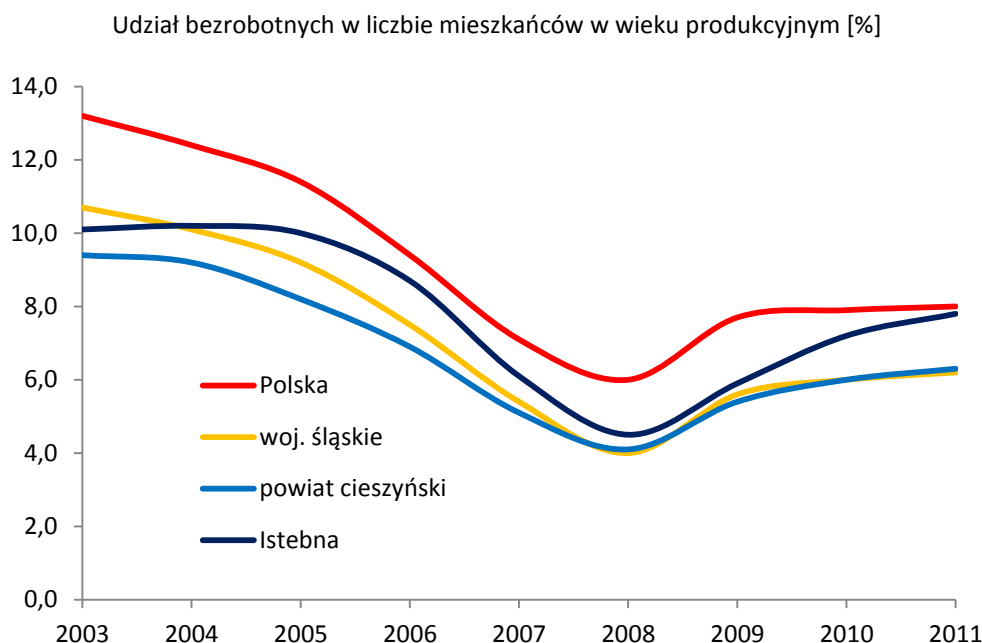
Bezrobocie

W 2011 r. gmina Istebna była gminą o największym bezrobociu w powiecie cieszyńskim –bezrobotni stanowili tu 7,8 proc. liczby osób w wieku produkcyjnym (ryc. 5.12).

Ryc. 5.12. Udział bezrobotnych w liczbie mieszkańców w wieku produkcyjnym w powiecie cieszyńskim w 2011 r. (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

W gminie Istebna, w okresie 2003–2008, udział bezrobotnych w liczbie mieszkańców w wieku produkcyjnym spadał; po czym trend odwrócił się na rosnący. Podobny charakter miały zmiany tego wskaźnika zarówno dla całej Polski, jak i regionu, w którym położona jest gmina. Co ważne, wartości wskaźnika dla gminy w okresie 2003–2011 były najczęściej wyższe w porównaniu ze średnimi województwa śląskiego i powiatu cieszyńskiego. Natomiast w porównaniu z wartością wskaźnika dla Polski, w gminie Istebna jego wartości były najczęściej niższe (czasami znacznie) i dopiero w 2011 r. różnica przestała być wyraźna (ryc. 5.13).

Ryc. 5.13. Udział procentowy bezrobotnych w liczbie mieszkańców w wieku produkcyjnym w latach 2003–2011 (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

5.4. Użytkowanie terenu, lasy i gospodarstwa rolne

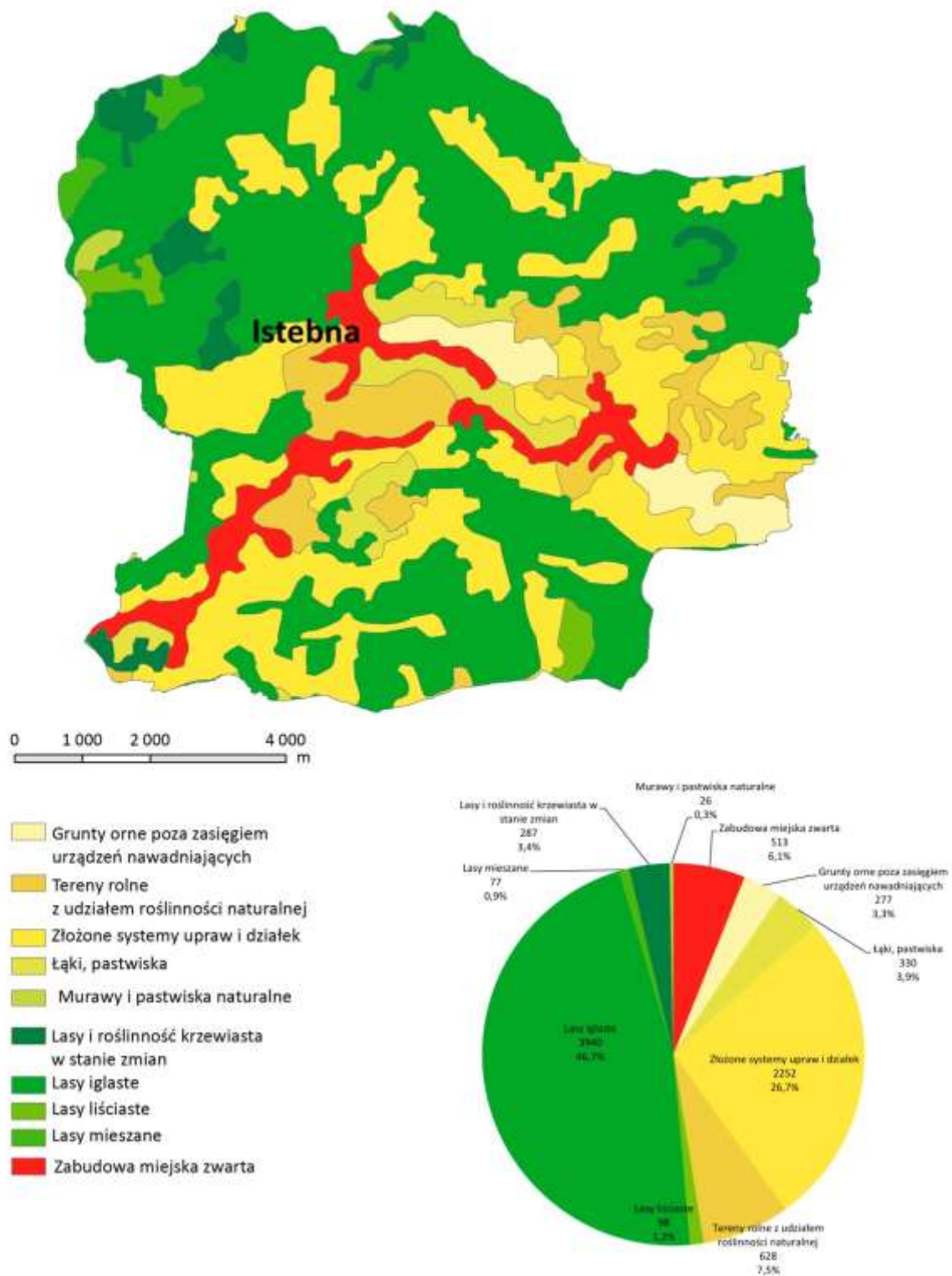
Formy użytkowania terenu i struktura własności gruntów

Według GUS w 2010 r. na powierzchnię gminy Istebna (8432 ha) składały się:

- gospodarstwa rolne o powierzchni 2425 ha (29 proc. powierzchni gminy);
- grunty leśne o powierzchni 4727 ha (56 proc.);
- pozostałe grunty o powierzchni 1280 ha (15 proc.).

Bardziej szczegółowy podział gruntów ze względu na formę pokrycia przedstawiają wyniki programu Corine Land Cover 2006² (ryc. 5.14).

² Corine Land Cover 2006 (CLC 2006) jest kontynuacją zrealizowanych przez Europejską Agencję Środowiska (EEA) projektów CORINE Land Cover 1990 (CLC1990) i CORINE Land Cover 2000 (CLC2000), a jego podstawowym celem jest dalsze dokumentowanie zmian w pokryciu terenu, jak również gromadzenie i aktualizacja porównywalnych danych w Europie. Jednym z głównych wyników projektu jest krajowa baza danych pokrycia terenu. W Polsce projekt koordynuje Inspekcja Ochrony Środowiska.

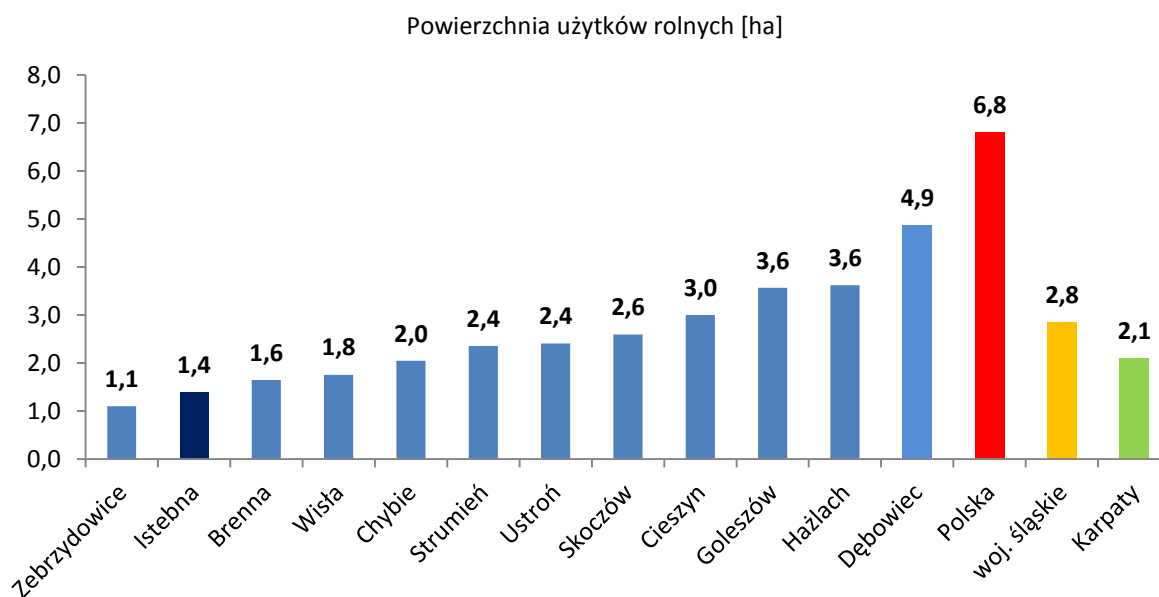

Ryc. 5.14. Pokrycie terenu w gminie Istebna. Na diagramie kołowym przedstawiono powierzchnię w ha oraz procent powierzchni gminy Istebna, jaki zajmuje każda z form pokrycia terenu (źródło: opracowanie własne na podstawie CLC2006).

Rolnictwo – Powszechny Spis Rolny 2010

W 2010 r. w gminie Istebna istniały 1353 gospodarstwa rolne, które łącznie zajmowały 2425 ha i stanowiły 29 proc. powierzchni całej gminy. W obrębie tych gospodarstw użytki rolne zajmowały 1873 ha (22 proc. powierzchni gminy).

Średnio powierzchnia użytków rolnych w jednym gospodarstwie rolnym gminy Istebna w 2010 r. wynosiła 1,4 ha. Wartość ta była niższa od średnich dla gmin województwa śląskiego (2,8 ha) i Karpat (2,1 ha) i znacznie niższa od średniej dla Polski (6,8 ha; ryc. 5.15). Tak duże rozdrobnienie własności gruntów w regionie polskich Karpat implikuje tu m.in. problem z niską frekwencją rolników przystępujących do programu rolnośrodowiskowego.

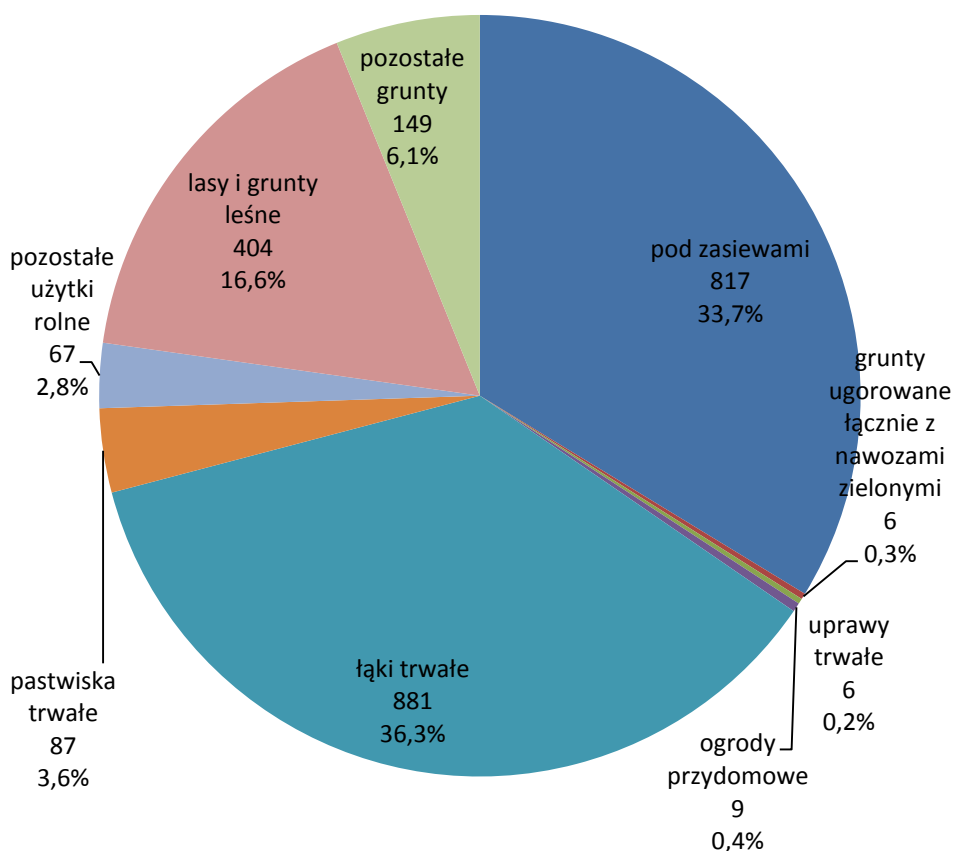

Ryc. 5.15. Powierzchnia użytków rolnych przypadająca na jedno gospodarstwo rolne w 2010 r. w gminach powiatu cieszyńskiego, całej Polski, województwa śląskiego i regionu polskich Karpat (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

Na potrzeby Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 r. zastosowano poniższy podział gruntów wchodzących w skład gospodarstw rolnych na kategorie:

- Grunty rolne w dobrej kulturze
 - pod zasiewami
 - grunty ugorowane łącznie z nawozami zielonymi
 - uprawy trwałe (w tym sady)
 - ogrody przydomowe
 - łąki trwałe
 - pastwiska trwałe
- Pozostałe użytki rolne
- Lasy i grunty leśne
- Pozostałe grunty

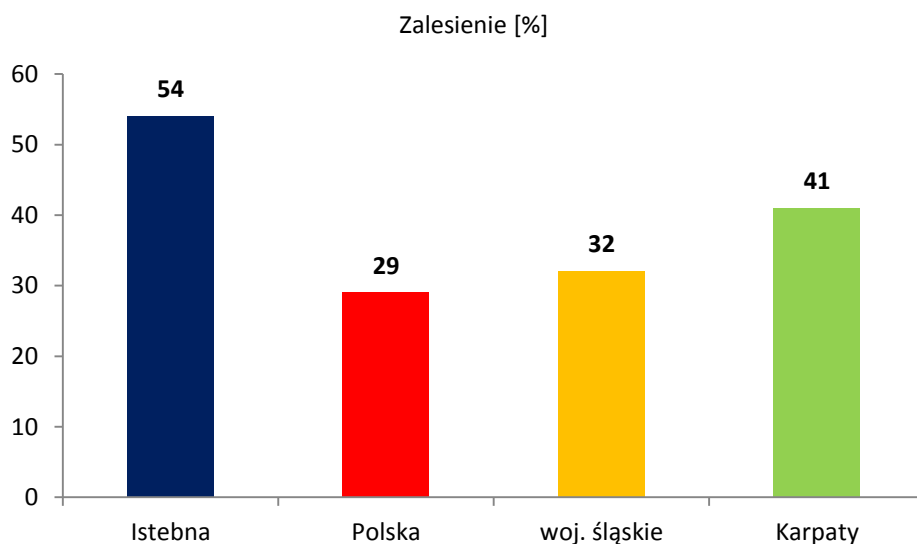
Strukturę wykorzystania gruntów w gospodarstwach rolnych gminy z uwzględnieniem powyższych klas przedstawia rycina 5.16.

Ryc. 5.16. Struktura wykorzystania gruntów w gospodarstwach rolnych gminy Istebna. Na wykresie dla każdej kategorii przedstawiono wartość bezwzględną (powierzchnia w ha) i jej udział procentowy w całkowitej powierzchni gospodarstw rolnych w gminie (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

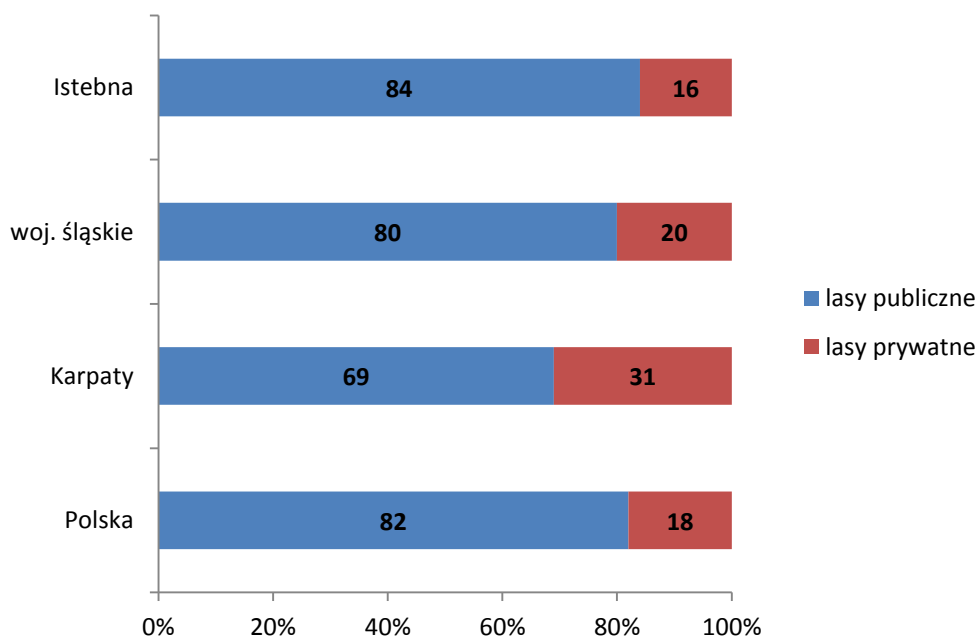
Lasy

Karpaty są obszarem Polski o szczególnie dużej lesistości. W porównaniu z zalesieniem całego kraju i województwa śląskiego na poziomach 29 i 32 proc. odpowiednio, obszar polskich Karpat w 41 proc. pokryty jest przez lasy. Gminę Istebna charakteryzuje jeszcze wyższy poziom zalesienia – w 2011 r. grunty leśne zajmowały tu 8028 ha (54 proc. powierzchni gminy; ryc. 5.17).

Ryc. 5.17. Zalesienie (procent powierzchni zajętej przez grunty leśne) gminy Istebna, Polski, woj. śląskiego oraz gmin regionu polskich Karpat w 2011 r. (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

W gminie Istebna przeważająca część lasów – 84 proc. – jest własnością Skarbu Państwa. Podobnie wygląda sytuacja w całej Polsce czy w regionie, w którym położona jest gmina (województwo śląskie i Karpaty; ryc. 5.18).

Ryc. 5.18. Struktura własności lasów w 2011 r. w gminie Istebna, woj. śląskim, gminach regionu Karpat oraz Polsce. Na diagramach podano procent, jaki stanowią poszczególne formy własności w całkowitej powierzchni lasów (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

5.5. Infrastruktura społeczna w gminie

Oświata

Na terenie gminy Istebna działa 7 szkół podstawowych w: Istebnej (SP nr 1 i 2), w Jaworzynce (nr 1 i 2), w Koniakowie (SP nr 1 i 2), Szkoła Podstawowa przy WCP w Istebnej. Ponadto w Istebnej działają dwa gimnazja (im Jana Pawła II oraz WCP Kubalonka) oraz przedszkole gminne.

Instytucje kultury

Gmina Istebna położona jest na obszarze beskidzkiego trójstyku. W najdalej na południe wysuniętym przysiółku Jaworzynki – Trzycatku, zbiegają się granice Polski, Czech i Słowacji. Działają tu kilka instytucji kultury, w tym: Gminny Ośrodek Kultury, Promocji, Informacji Turystycznej i Biblioteka Publiczna w Istebnej oraz Dom Trzech Narodów (Istebna).

6. Kluczowe siedliska przyrodnicze oraz gatunki zwierząt i roślin występujące na terenie gminy

Opracowanie: Rafał Bobrek

Największe walory przyrodnicze gminy Istebna to krajobraz rozległego pasma górskiego z bogatą florą i fauną oraz dobrze zachowanymi góorskimi siedliskami. Ochronie podlega tu łącznie 16 typów siedlisk przyrodniczych oraz 38 gatunków zwierząt i roślin zagrożonych w skali Unii Europejskiej (wymienionych w załącznikach: I i II Dyrektywy Siedliskowej oraz I Dyrektywy Ptasiej). Najważniejsze siedliska przyrodnicze, chronione tu w ramach sieci Natura 2000, to kwaśne i żyzne buczyny i górskie bory świerkowe. Mniejsze powierzchnie zajmują cenne ziołorośla, jaworzyny, alkaliczne torfowiska i bory bagienne. Zamieszkują je rzadkie gatunki zwierząt, roślin i grzybów, w tym takie flagowe gatunki jak wilk, ryś, głuszec, dzięcioł trójpalczasty czy kozioróg dębosz. Rozległe obszary górskich lasów pokrywające znaczną część powierzchni gminy stanowią część naturalnego korytarza ekologicznego (jako obszar węzłowy), zapewniającego miejsce do życia i umożliwiającego przemieszczanie się wielu gatunkom zwierząt, w tym także wymienionym powyżej dużym ssakom drapieżnym.

6.1. Obszary Natura 2000 i ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym

Na terenie gminy Istebna położony jest fragment „siedliskowego” obszaru Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 **Beskid Śląski PLH240005** (obszar mający znaczenie dla Wspólnoty). Obejmuje on swym zasięgiem północną część gminy (mapa 1.).

Oprócz tego, na obszarze gminy zlokalizowana jest część obszaru **IBA** (Important Bird Area) **Beskid Śląski**, czyli ostoi ptaków o znaczeniu międzynarodowym. Zajmuje on północną i południową części gminy Istebna (mapa 1).

Poniżej przedstawiono charakterystykę walorów przyrodniczych i przedmiotów ochrony tych obszarów.

Beskid Śląski PLH240005

Rozległy, górski obszar (prawie 26,5 tys. ha), obejmujący swym zasięgiem znaczną część pasma górskiego o tej samej nazwie, w tym północną część gminy Istebna. Pasma Beskidu Śląskiego wyróżnia się największym bogactwem jaskiń (siedlisko 8310) spośród wszystkich pasm polskich Karpat Zewnętrznych. Najcenniejsze fragmenty lasów porastają stoki Baraniej Góry, gdzie swój początek bierze też królowa polskich rzek – Wisła. W borach występuje tu unikatowy dla regionu ekotyp tzw. świerka istebniańskiego. Wyróżniająca jest także obecność tu muraw kserotermicznych i górskich torfowisk zasadowych, oraz rzadkich przedstawicieli bezkręgowców i roślin naczyniowych.

W obszarze tym ochronie podlega:

- 16 typów siedlisk z zał. I Dyrektywy Siedliskowej:

kod siedliska	nazwa
3220	Pionierska roślinność na kamieńcach górskich potoków
6210	Murawy kserotermiczne (<i>Festuco-Brometea</i>)
6230	Górskie i niżowe murawy bliźniczkowe (<i>Nardion</i> - płaty bogate florystycznie)
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)
6520	Górskie łąki konietlicowe użytkowane ekstensywnie (<i>Polygono-Trisetion</i>)
7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk
8220	Ściany skalne i urwiska krzemianowe ze zbiorowiskami z <i>Androsacion vandellii</i>
8310	Jaskinie nieudostępnione do zwiedzania
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)
9130	Żyzne buczyny (<i>Dentario glandulosae-Fagenion</i> , <i>Galio odorati-Fagenion</i>)
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)
9180	Jaworzyny i lasy klonowo-lipowe na stokach i zboczach (<i>Tilio plathyphyllis-Acerion pseudoplatani</i>)
91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Betuletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i>)
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion</i>)
9410	Górskie bory świerkowe (<i>Piceion abietis</i> część - zbiorowiska górskie)

Spośród siedlisk otwartych szczególnie cenne są tu murawy kserotermiczne, ziołorośla górskie i nadrzeczne oraz górskie torfowiska zasadowe. Natomiast wśród siedlisk leśnych wyróżniają się dobrze zachowane bory bagienne, buczyny, górskie jaworzyny, bory świerkowe i lasy grądowe.

- 19 gatunków z zał. II Dyrektywy Siedliskowej:

kod gatunku	nazwa
1308	mopek <i>Barbastella barbastellus</i>
1323	nocek Bechsteina <i>Myotis bechsteini</i>
1324	nocek duży <i>Myotis myotis</i>
1321	nocek orzęsiony <i>Myotis emarginatus</i>
1303	podkowiec mały <i>Rhinolophus hipposideros</i>
1361	ryś <i>Lynx lynx</i>
1352	wilk <i>Canis lupus</i>
1355	wydra <i>Lutra lutra</i>
1193	kumak górski <i>Bombina variegata</i>
1166	traszka grzebieniasta <i>Triturus cristatus</i>
2001	traszka karpacka <i>Triturus montandoni</i>
2503	brzanka <i>Barbus peloponnesius</i>
1163	głowacz białołetwy <i>Cottus gobio</i>
1096	minóg strumieniowy <i>Lampetra planeri</i>
4014	biegacz urozmaicony <i>Carabus variolosus</i>
1088	kozioróg dębosz <i>Cerambyx cerdo</i>
1084	pachnica dębowa <i>Osmoderma eremita</i>
4116	tocja karpacka <i>Tozzia carpathica</i>
4109	tojad morawski <i>Aconitum firmum ssp. moravicum</i>

Najcenniejsze są tu stanowiska rzadkich roślin – jedno z czterech w kraju miejsc, gdzie występuje tojad morawski i tocja karpacka. Ostoja fauny puszczańskiej – wilka i rysia, a także niedźwiedzia oraz rzadkich gatunków chrząszczy. Liczne tu jaskinie wykorzystywane są przez kilka gatunków nietoperzy.

IBA Beskid Śląski (Ostoja ptaków o znaczeniu międzynarodowym)

Duży obszar (prawie 42 tys. ha) ochrony ptaków, chroniący najbardziej za zachód wysuniętą część Beskidów i porastające je rozległe górskie lasy, poprzecinane dolinami licznych potoków oraz łąkami i pastwiskami. Swym zasięgiem obejmuje północną i południową część gminy Istebna. W obszarze stwierdzono występowanie co najmniej 130 gatunków ptaków, w tym 105 lęgowych (z czego co najmniej 18 gat. z zał. I Dyrektywy Ptasiej i 7 gat. z „Polskiej czerwonej księgi zwierząt”. Szczególnie cenna jest populacja zagrożonego w skali kraju leśnego kuraka – głuszca. Jest to również bardzo ważna ostoja rzadkich gatunków dzięciołów (zielonosiwego i trójpalczastego) oraz bociana czarnego. Z gatunków nie wymienionych w zał. I Dyrektywy Ptasiej, licznie występują tu dwa gatunki związane z góorskimi potokami: pluszcz i pliszka górską. Z kolei na górskich łąkach spotkać można siwerniaka.

23 gatunki ptaków, kluczowe dla IBA Beskid Śląski:

nazwa
jarząbek <i>Bonasa bonasia</i>
głuszc <i>Tetrao urogallus</i>
bocian czarny <i>Ciconia nigra</i>
bocian biały <i>Ciconia ciconia</i>
trzmiełojad <i>Pernis apivorus</i>
derkacz <i>Crex crex</i>
puchacz <i>Bubo bubo</i>
sóweczka <i>Glaucidium passerinum</i>
puszczyk uralski <i>Strix uralensis</i>
włochatka <i>Aegolius funereus</i>
zimirdek <i>Alcedo atthis</i>
dzięcioł zielonosiwy <i>Picus canus</i>
dzięcioł czarny <i>Dryocopus martius</i>
dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>
dzięcioł biało-grzbiety <i>Dendrocopos leucotos</i>
dzięcioł trójpalczasty <i>Picoides tridactylus</i>

siwerniak <i>Anthus spinoletta</i>
pliszka górska <i>Motacilla cinerea</i>
pluszcz <i>Cinclus cinclus</i>
zniczek <i>Regulus ignicapilla</i>
muchotówka mała <i>Ficedula parva</i>
muchotówka białoszyja <i>Ficedula albicollis</i>
gąsiorek <i>Lanius collurio</i>

6.2. Inne formy ochrony przyrody

Oprócz Obszaru Natura 2000 i IBA Beskid Śląski, gmina Istebna leży także częściowo w granicach Parku Krajobrazowego Beskidu Śląskiego.

Park ten, na powierzchni 38 620 ha, obejmuje najcenniejsze pod względem krajobrazowym i przyrodniczym fragmenty Beskidu Śląskiego, zgrupowane w pasmach Czantorii i Baraniej Góry. Budowa geologiczna bardzo urozmaicona, liczne skałki, jaskinie i szczeliny skalne. Porośnięty lasami różnych typów, a szczególnie rozpowszechnione są bory z dominacją świerka. Na zboczach Baraniej Góry znajdują się źródła Wisły.

6.3. Wybrane siedliska i gatunki, kluczowe na obszarze gminy

Poniżej przedstawiono wybrane kluczowe siedliska i gatunki, dla zachowania których obszary chronione na terenie gminy są wyjątkowo istotne. Te (a także szereg innych, wymienionych powyżej) siedliska i gatunki zagrożone są w skali Unii Europejskiej. Aby efektywnie je chronić państwa członkowskie UE powołują obszary Natura 2000. Ich ochrona na terenie gminy Istebna ma więc znacznie szerszy, ogólnoeuropejski wymiar.

Żyzne buczyny (*Dentario glandulosae-Fagenion*, *Galio odorati-Fagenion*)

Lasy liściaste i mieszane, obejmujące bukowe, a w górach bukowo-jodłowe i bukowo-jodłowo-świerkowe drzewostany rosnące na żyznych siedliskach, z reguły na glebach o odczynie neutralnym lub słabo kwaśnym i z dominacją w runie gatunków typowych dla lasów liściastych.

Kluczowe działania ochronne:

- wyłączenie części powierzchni siedliska z użytkowania gospodarczego i ochrona bierna,
- na pozostałym obszarze – prowadzenie gospodarki leśnej w sposób zapewniający utrzymanie zróżnicowania wiekowo-przestrzennego drzewostanu i naśladowany jego naturalną dynamikę,

- popieranie i utrzymywanie naturalnego składu gatunkowego zbiorowiska w lasach gospodarczych.

Górskie bory świerkowe (*Piceion abietis*)

Górnoreglowe bory świerkowe i dolnoreglowe świerkowo-jodłowe z domieszką buka, na podłożu ubogim w węglan wapnia.

Kluczowe działania ochronne:

- dla borów górnoreglowych – brak użytkowania gospodarczego i ochrona bierna,
- dla borów dolnoreglowych – zapewnienie zróżnicowanej struktury wiekowej drzewostanów.

Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (*Arrhenatherion elatioris*)

Są to antropogeniczne, wysokoproduktywne, bogate florystycznie zbiorowiska użytków zielonych na żyznych, świeżych (niezbyt wilgotnych i niesuchych) glebach mineralnych bez śladów zabagnienia, użytkowane kośnie. Cechuje je udział takich traw jak rajgras wyniosły, kupkówka pospolita czy konietlica łąkowa. W runi znaczny udział mają byliny z rodziny baldaszkowatych, a także rośliny dwuliścienne o barwnych kwiatach.

Kluczowe działania ochronne:

- utrzymanie stałego, ekstensywnego użytkowania łąki (kośnego i/lub pastwiskowego). Rodzaje, intensywność, częstotliwość i terminy zabiegów powinny być dostosowane do podtypu zbiorowiska,
- właściwe planowanie przestrzenne np. nie przeznaczanie pod zalesienia.

Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk

Mezo- i mezo-oligotroficzne, najczęściej zasadowe (pH 6,5-8) młaki, torfowiska źródłiskowe i przepływowe typu niskiego, zasilane alkalicznymi wodami podziemnymi. Porastają je różnorodne zbiorowiska mszysto-niskoturzycowe (mechowiska) o charakterze torfotwórczym, ze znacznym udziałem gatunków wapniolubnych. W Polsce spotkać je można w niższych położeniach górskich i na wyżynach oraz w północnej części niżu.

Kluczowe działania ochronne:

- ochrona zasobów wód podziemnych w rejonie występowania zbiorowiska i zachowanie właściwego ich poziomu,
- zachowanie ekstensywnego gospodarowania kośnego lub pastwiskowego,
- ochrona przed intensywnym deptaniem.

tocja karpacka *Tozzia carpathica*

Dwu- do kilkuletnia roślina kwiatowa, która w początkowym okresie życia jest pasożytem, a później, po wykształceniu zielonego pędu, przechodzi do półpasożytniczego trybu życia.

Rośnie w ziołoroślach, na obszarach źródliskowych i nad potokami, wyłącznie w górach. Kwitnie na żółto w okresie od czerwca do sierpnia.

Kluczowe działania ochronne:

- zachowanie w niezmienionym stanie siedlisk tocji (ochrona bierna),
- ochrona całości zbiorowiska roślinnego, w którym gatunek występuje.

podkowiec mały *Rhinolophus hipposideros*

Niewielki nietoperz, zamieszkujący wyłącznie południową część kraju – rejony górskie, podgórskie i wyżynne, o charakterze skalistym. Kolonie lęgowe zakłada najczęściej na strychach budynków, zimuje natomiast w jaskiniach, a także ich sztucznych odpowiednikach (piwnice, sztolnie). Jest to gatunek o silnym przywiązaniu do swoich schronień, zarówno zimowych, jak i letnich.

Kluczowe działania ochronne:

- ochrona schronień letnich – ograniczenie do niezbędnego minimum wstępu ludziom do pomieszczeń, w których znajduje się kolonia w okresie jej funkcjonowania, bezpieczne dla zwierząt prowadzenie wszelkich remontów budynków zasiedlonych przez podkowce,
- zachowanie szpalerów drzew i krzewów stanowiących trasy dolotu do kolonii rozrodczej
- planowanie i nadzorowanie turystyki i penetracji jaskiń w miejscach schronień zimowych,
- adaptowanie na zimowiska dla nietoperzy piwnic, bunkrów czy kopalń, szczególnie w rejonach, w których brak naturalnych zimowisk.

biegacz urozmaicony *Carabus variolosus*

Chrzęszcz z rodziny biegaczowatych *Carabidae*, długości 22-30 mm, czarny. Żyje w pobliżu wody – pod kamieniami, w próchnie powalonych fragmentów pni na brzegach, a także w wodzie i na roślinności porastającej zbiorniki wodne. Zasiedla wilgotne zarośla nadrzeczne, brzegi drobnych zbiorników wodnych na terenach leśnych oraz kamieniste brzegi górskich potoków, bagna i torfowiska. Są w stanie przebywać pod wodą bez wynurzenia do 20 minut. Drapieżny – odżywia się głównie owadami wodnymi i ich larwami, ale także innymi wodnymi bezkręgowcami, kijankami i drobnymi rybami.

Kluczowe działania ochronne:

- zachowanie biotopu gatunku – górskich potoków i drobnych zbiorników wodnych w naturalnym, niezmienionym stanie (struktura koryta i brzegów, roślinność, fizykochemiczne właściwości wody),
- ochrona stwierdzonych stanowisk występowania biegacza urozmaiconego i objęcie ich formą ochrony (np. jako użytek ekologiczny),

- konsekwentne egzekwowanie ochrony gatunkowej (np. wobec problemu nielegalnego kolekcjonerstwa).

dzięcioł trójpalczasty *Picoides tridactylus*

Parasolowy gatunek dla borów świerkowych, które najchętniej zasiedla. Jest silnie uzależniony od obecności w siedlisku odpowiedniego zapasu drzew zamierających i martwych (stojących oraz leżących). Występuje jedynie w dwóch rejonach kraju – w rozległych puszcach północnego wschodu, oraz w górskich borach Karpat.

Kluczowe działania ochronne:

- zaprzestanie usuwania martwego drewna z lasów zasiedlonych przez tego dzięcioła,
- pozostawianie w lesie odpowiedniej liczby zamierających i martwych świerków,
- zachowanie i ochrona górskich świerczyn.

głuszcę *Tetrao urogallus*

Największy i najrzadszy z kuraków leśnych. Głuszce odbywają widowiskowe toki w leśnych ostępach puszc borów południa i wschodu kraju. Zamieszkuje rozległe kompleksy borów i lasów mieszanych na nizinach (bory sosnowe) a w górach bory świerkowe z udziałem jodły do wysokości 1500 m n.p.m. Szczególnie odpowiadają mu lasy z bogato rozwiniętą warstwą runa i podszytu. Obecnie jeden z najsilniej zagrożonych wymarciem gatunków ptaków w kraju.

Kluczowe działania ochronne:

- zapewnienie ptakom spokoju w okresie toków (egzekwowanie ochrony strefowej, czasowe zamykanie szlaków turystycznych),
- właściwa polityka inwestycyjna na obszarach występowania głuszca, nie powodująca utraty siedlisk dogodnych dla tego gatunku,
- redukcja liczebności drapieżników (lis, kuny, dzik).

7. Rozwój działalności opartej o przetwarzanie biomasy w Gminie Istebna

Opracowanie: Michał Wierzbicki

Streszczenie

Regiony o wysokich walorach przyrodniczych, jak Karpaty, mają często duży potencjał dla rozwoju energetyki odnawialnej, bazujący m.in. na przetwarzaniu biomasy. Rozwijanie systemów biomasowych jest w dzisiejszych czasach, niezwykle istotne, biorąc pod uwagę stale pogorszący się stan środowiska naturalnego, oraz potrzebę zrównoważonego rozwoju gospodarczego obszarów cennych przyrodniczo. Systemy pozyskiwania i przetwarzania biomasy odpadowej, umożliwiają efektywne jej zagospodarowanie, aktywizując lokalne gospodarki i jednocześnie pozwalając na zachowanie właściwej jakości środowiska. Gmina Istebna charakteryzuje się korzystnymi warunkami, pozyskiwania biomasy oraz jej późniejszego wykorzystania na cele energetyczne. Na podstawie analizy istniejących zasobów biomasy, stwierdzono, iż najwięcej materiału biomasowego można pozyskać z użytków rolnych (słoma), trwałych użytków zielonych (siano, trawa) oraz lasów (grubizna, zrębki, konary, gałęzie etc.) i odpadów z przemysłu drzewnego. Najlepszym rozwiązaniem jeżeli chodzi o zagospodarowanie pozyskanej biomasy odpadowej jest jej przetwarzanie na biopaliwa stałe w zakładzie produkującym brykiet/pellet. Wyprodukowane biopaliwo biomasowe może być wykorzystywane jako nośnik energii cieplnej dla budynków na obszarze gminy, ograniczając poziom niskiej emisji zanieczyszczeń, powstającej w procesach spalania wysokoemisyjnych paliw tradycyjnych w indywidualnych źródłach ciepła. Wykorzystanie biopaliwa biomasowego pozwoli zatem gminie na osiągnięcie wymiernego efektu ekologicznego.

Wizję rozwoju działalności opartej o przetwarzanie biomasy w gminie Istebna przedstawić można następująco:

„Efektywne zagospodarowanie roślinnej biomasy odpadowej z terenu gminy Istebna w kierunku produkcji biopaliw stałych, promuje rozwój małej przedsiębiorczości, poprawę jakości środowiska naturalnego oraz ochronę cennych walorów przyrodniczych regionu”

Cele ogólne (strategiczne) związane z realizacją przedstawionej wizji obejmować powinny, stworzenie zintegrowanego systemu biomasowego, tj. systemu pozyskiwania i przetwarzania biomasy odpadowej, ekomodernizację systemów zaopatrzenia w energię na terenie gminy, oraz promocję wykorzystania biomasy odpadowej na cele energetyczne wśród mieszkańców i lokalnych przedsiębiorców.

7.1. Założenia wstępne

A. Przetwarzanie biomasy - dlaczego warto się tym zajmować?

Gminy leżące na terenie Karpat ze względu na swoją szczególną specyfikę związaną z lokalizacją w terenach górskich, mogą być szczególnie dobrze predestynowane do rozwijania działalności związanej z zagospodarowaniem biomasy odpadowej. Związane jest to m.in. z faktem, że obszary górskie zachowały na znacznych powierzchniach siedliska łąkowe oraz lasy. Prowadzenie

zrównoważonej gospodarki tymi gruntami pozwala na pozyskiwanie z nich materiału biomasowego, który po odpowiednim przetworzeniu może być wykorzystany na cele energetyczne. Region karpacki, to jednocześnie obszar gdzie w wielu miejscach niemożliwe jest rozwijanie przemysłu na dużą skalę. Aktywizacja lokalnej przedsiębiorczości związanej z przetwarzaniem biomasy może być więc dobrym pomysłem na rozwój małych przedsiębiorstw w obszarach górskich. Nie bez znaczenia jest także fakt, że zagospodarowywanie biomasy, szczególnie pochodzenia łąkowego, w zdecydowanej większości przypadków przynosi pozytywny efekt środowiskowy, umożliwiając aktywne zarządzanie siedliskami łąkowymi. Dzisiaj, w okresie kiedy dla większości obszarów Natura 2000 w polskich Karpatach, powstają plany zadań ochronnych, może to mieć szczególne znaczenie.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 września 2008 roku w sprawie sposobu monitorowania wielkości emisji substancji objętych wspólnym systemem handlu uprawnieniami do emisji, (Dz.U.08.183.1142) wskazuje materiały, które uznawane są za biomasę naturalną. Są to m.in. rośliny i części roślin (słoma, siano i trawa, liście, drewno), odpady przemysłowe drewna, pozostałości z leśnictwa, mączka zwierzęca, rybna i spożywcza, tłuszcze, oleje, frakcja biomasy z ładunku zbieranego z powierzchni zbiorników wodnych w ramach ich utrzymywania, frakcja biomasy z pozostałości mieszanych pochodzących z produkcji żywności i napojów, frakcja biomasy z odpadów komunalnych i przemysłowych oraz paliwa, których wszystkie składniki i produkty pośrednie zostały wyprodukowane z biomasy między innymi: bioetanol, biodiesel, biogaz. Jak widać, **większość produktów, z których można produkować energię elektryczną stanowią odpady.** Ich wykorzystanie jest **korzystne dla środowiska naturalnego**, ale jednocześnie może okazać się **opłacalne dla indywidualnych przedsiębiorców**, którzy zamierzają zajmować się produkcją energii z biomasy.

Niniejszy dokument proponuje dla gminy Istebna, stworzenie zintegrowanego systemu biomasowego, tj. systemu pozyskiwania i przetwarzania roślinnej biomasy z miejscowych użytków gruntowych w postaci słomy, siana trawy oraz biomasy leśnej z okolicznych lasów, a także biomasy odpadowej z produkcji drzewnej. Głównym elementem projektowanego systemu byłby zakład produkujący biopaliwa stałe (pellet, brykiet) z pozyskanej biomasy. Wyprodukowane biopaliwa wykorzystywane mogłyby być do efektywnej produkcji energii cieplnej w indywidualnych systemach grzewczych na terenie gminy, co implikowałoby kolejny pozytywny efekt w postaci zwiększenia udziału odnawialnych zasobów energii w bilansie energetycznym gminy, przy jednoczesnym ograniczeniu niskiej emisji zanieczyszczeń. Można również rozważyć budowę mikro elektrociepłowni biomasowej opartej o układ kogeneracyjny wraz z zgazówką biomasy. Rozwiązanie to przeznaczone jest do integracji z zakładami przetwarzającymi drewno (tartaki, pellectarnie etc.), tj. zakładami wytwarzającymi biomasę odpadową w postaci np. trocin, wiór, etc. Zaawansowane technologicznie rozwiązanie w odniesieniu do małych instalacji jest obecnie na etapie badań i analiz *Narodowego Centrum Badań i Rozwoju (NCBiR – Opracowanie zintegrowanych technologii wytwarzania paliw i energii z biomasy, odpadów rolniczych i innych – Program Strategiczny Zadanie 4.)*. Ze względu na charakter przedmiotowej strategii, oraz względy środowiskowe nie proponuje się wykorzystania pozostałych form biomasy, takich jak plantacje roślin energetycznych, czy też duże monokulturowe uprawy kukurydzy. Obecnie odchodzi się od tego typu działań na rzecz szerszego wykorzystania biomasy odpadowej, której potencjał zostaje najlepiej wykorzystany w rozproszonych układach energetycznych opartych o dostępną lokalnie biomasę odpadową.

W ramach zintegrowanego systemu biomasowego, którego stworzenie zakłada przedmiotowa strategia, funkcjonowałby system pozyskiwania biomasy odpadowej z użytków rolnych oraz niezagospodarowanych w innych celach (np. pod wypas owiec) trwałych użytków zielonych oraz okolicznych lasów. Biomasa pozyskiwana mogłaby być dzięki zastosowaniu kombajnów wyposażonych w kosiarki dyskowe lub też ratraków na gąsienicach wyposażonych w sprzęt koszący oraz transportowy przeznaczonych na tereny podmokłe oraz strome. W ramach systemu funkcjonowałaby również baza magazynowo-przetwórcza biomasy, gdzie zlokalizowane byłyby magazyny biomasy oraz linia technologiczna umożliwiająca przetwarzanie biomasy w gotowe paliwo grzewcze (brykiet, pellet). System pozyskiwania biomasy obejmowałby teren gminy Istebna, oraz mógłby obejmować tereny do niej przyległe. Zakład produkujący biopaliwo z biomasy zlokalizowany byłby na terenie gminy Istebna. Budowa tego rodzaju zakładu na terenie gminy leży głównie w interesie inwestora prywatnego, ale niewykluczone, że właścicielem takiego zakładu mogłaby być również gmina. Zakład osiągałby dochody ze sprzedaży wytworzonego biopaliwa głównie na rzecz odbiorców lokalnych.

Podsumowując, stwierdzić trzeba, iż stworzenie systemu pozyskiwania i przetwarzania biomasy odpadowej z miejscowych użytków rolnych, lasów i produkcji drzewnej, przyczynić się może do rozwoju działalności nierolniczej w gminie, aktywizować lokalną przedsiębiorczość oraz stanowić dodatkowe źródło dochodów lokalnej społeczności. Pozytywnie oddziaływać będzie także na stan środowiska naturalnego, zarówno w kontekście czystości wód, czy też gleby, ale także poprzez aktywizację ekstensywnej gospodarki łąkarskiej w wybranych obszarach gminy.

Korzyści, które gmina Istebna może odnieść w związku z przetwarzaniem biomasy przedstawiają się następująco:

- nowe perspektywy dochodu (sprzedaż biopaliw biomasowych) dla lokalnych przedsiębiorców lub gminy
- zagospodarowania biomasy odpadowej, pozwalającej m.in. na zachowanie cennych siedlisk łąkowych
- rozwój współpracy regionalnej (obejmującej m.in. sąsiednie gminy) dotyczącej zagospodarowania biomasy odpadowej
- dywersyfikacja paliw oraz źródeł energii w bilansie energetycznym gminy
- zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, biorący pod uwagę potrzebę zachowania zasobów przyrodniczych, w tym także ochronę miejscowych walorów kulturowych oraz przyrodniczo-krajobrazowych
- promocja gminy, jako miejsca czystego ekologicznie

B. Rozwój działalności związanej z przetwarzaniem biomasy w gminie Istebna –szerszy kontekst

Rynek OZE w Unii Europejskiej i w Polsce

Jak możemy przeczytać w *Polityce Energetycznej Polski do 2030 r.* (Załącznik do uchwały Nr.202/2009 Rady Ministrów z dnia 10 listopada 2009 r.) głównymi założeniami polityki energetycznej Polski są:

- Zapewnienie niezawodności dostaw paliw i energii
- Wzrost konkurencyjności gospodarki
- Ograniczenie negatywnego wpływu energetyki na środowisko

Elementem przyczyniającym się do realizacji powyższych założeń jest bez wątpienia **zwiększenie wykorzystania odnawialnych zasobów energii w produkcji energii pierwotnej. Rozwój wykorzystania OZE** powinien podążać drogą wskazaną w Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady Europy 2009/28/WE w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych.

Dane Eurostat'u (czerwiec 2012 r.) mówią, że całkowity udział energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych w całkowitym końcowym zużyciu energii w UE w 2010 r. wynosi 12,4 % wobec 11,5 % w 2009 r. Wzrost ten jest związany ze zwiększonym wykorzystaniem energii z OZE. W ujęciu globalnym jest to 145 Mtoe³ energii pochodzącej z OZE w 2010 r. w porównaniu do 131,6 Mtoe w roku 2009 r. Całkowite końcowe zużycie energii wyniosło w 2010 r. 1170,7 Mtoe w porównaniu do 1146,3 Mtoe w roku 2009. Wywnioskować można, iż w powyższym okresie **blisko 5 krotnie bardziej wzrosło końcowe zużycie energii pochodzącej z OZE**, aniżeli całkowite końcowe zużycie energii. Wygląda na to, że **trend ten zostanie utrzymany**. Za jego kontynuacją przemawiają głównie cele wyznaczone w Dyrektywie 2009/28/WE odnośnie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych. Aby sprostać postawionym celom (20 % - owy udział energii z OZE w całkowitym zużyciu energii w 2020 r.), państwa członkowskie powinny wyprodukować ok. 100 Mtoe energii z OZE. Daje to ok. 10 Mtoe energii z OZE w każdym kolejnym roku perspektywy.

Analizując rynek energii opartej o biomasę pochodzenia leśno-rolnego w UE, trzeba powiedzieć, że w porównaniu z 2010 r. w 2011 r. o ok. 2,2 % spadła produkcja energii pierwotnej z wykorzystaniem biomasy (odpowiednio 80,65 Mtoe w 2010 r. i 78,8 Mtoe w 2011 r.). Związane jest to głównie z ograniczeniem wykorzystania biomasy pochodzącej z leśnictwa i przemysłu drzewnego w energetyce z uwagi na kurczące się jej zasoby. W tym czasie spadła również produkcja energii cieplnej z biomasy, z 7,42 Mtoe w 2010 r. do 64,9 Mtoe w roku 2011. Natomiast całkowita produkcja energii elektrycznej z biomasy wzrosła w 2011 r. do poziomu 73,9 TWh, z 70,77 TWh w 2010 r. co związane jest ze zwiększeniem wykorzystania biomasy pochodzącej głównie z upraw energetycznych w procesach współspalania w energetyce zawodowej (EurObserv-ER). Analizując warunki krajowe, udział energii z OZE wyniósł 9,4 % w 2010 r. wobec 8,9 % w roku poprzednim, co stanowi

³ 1 Mtoe –milion ton ekwiwalentu olejowego = 41,9 PJ tj ok. 41,9 * 10⁶ GJ

niewątpliwie istotny wzrost (Eurostat). Według danych Urzędu Regulacji energetyki na dzień 31 grudnia 2012 r. łączna moc odnawialnych źródeł energii w Polsce wyniosła 4416,088 MW co oznacza wzrost o przeszło 30 % w stosunku do 2011 r. Elektrownie biomasowe w liczbie 27 jednostek plasują się na 3 miejscu jeżeli chodzi o możliwość produkcji zielonej energii (moc zainstalowaną elektrowni biomasowych to 820,7 MW).

Opierając się na danych EurObserv-ER powiedzieć trzeba, iż w **Polsce widoczny jest wzrost wykorzystania biomasy, jako paliwa energetycznego**. Całkowita energia wytworzona z biomasy w 2011 r. wyniosła 6,7 Mtoe, co w porównaniu do roku 2010 stanowi wzrost o ok. 30 %. Widać również, że wzrosła produkcja energii elektrycznej oraz ciepłej z biomasy, odpowiednio o przeszło 20 % (7,1 TWh w 2011 r., 5,9 TWh w 2010 r.) oraz o przeszło 16 % (5,3 Mtoe w 2011 r., 4,55 Mtoe w 2010 r.).

Patrząc na dane zawarte w raporcie pt. „Real potential form changes in growth and use of EU forests”, EUwood, June 2010, widzimy, że popyt na biomasę drzewną ze strony wytwórców energii wynosi ok. 25 mln m³ co odpowiada ok. 218 PJ (5,23 Mtoe). Prognozuje się, że w 2020 r. będzie to 348,8 PJ (8,37 Mtoe), a w 2030 r. 453,44 PJ (10,88 Mtoe). Międzynarodowa Agencja Energii (IAE) prognozuje, że **do 2050 r. łączna ilość energii elektrycznej i ciepłej produkowanej z biomasy podwoi się**.

Ciągle obserwowany wzrost produkcji energii z biomasy (głównie elektrycznej), związany jest jednak z jej energetycznym wykorzystaniem w procesach współspalania w dużych instalacjach systemowych, oraz istniejącej polityki wsparcia w tym zakresie, które wydają się jednak być zbyt rozbudowane w skali całej UE. Stąd na obszarach o znaczącym potencjale energetycznym biomasy, zamiast wykorzystywać biomasę pochodzenia leśno-rolnego w lokalnych systemach ciepłowniczych, pozbywa się jej na zewnątrz na rzecz dostaw do elektrociepłowni systemowych, których popyt na biomasę stymuluje wzrost cen dający wymierne korzyści jej dostawcom. Postępujący wzrost wykorzystania biomasy w procesach współspalania doprowadzić może do pojawienia się szeregu negatywnych skutków w wymiarze gospodarczym a także środowiskowym. Ograniczona może zostać bowiem dostępność biomasy, możliwej do wykorzystania w lokalnych oraz indywidualnych instalacjach ciepłych, przez co stosowane będą tańsze wysokoemisyjne paliwa stałe, co przyczyniać się będzie do wzrostu poziomu zanieczyszczenia niską emisją. Wzrost cen biomasy powoduje, że inwestowanie w małe, lokalne systemy biomasowe staje się mało opłacalne, przez co pomijane jest przy programowaniu przez samorządy terytorialne inwestycji infrastrukturalnych. Zjawisko to obserwowane jest także w gminach karpackich, gdzie mimo dużego potencjału dostępności biomasy, istnieje bardzo mało lokalnych, małych systemów biomasowych. Biomasa w obszarach górskich jest więc często nie przetwarzana, lub sprzedawana do dużych odbiorców, operujących często poza granicami regionu, co przyczynia się do negatywnego zjawiska opisanego powyżej.

W projekcie ustawy o OZE z zeszłego roku proponuje się zmniejszenie wsparcia dla przejściowej, małoefektywnej technologii jaką jest technologia współspalania biomasy o ok. 30%, jednak jest to poziom niewystarczający do zmniejszenia ryzyka wystąpienia negatywnych skutków związanych z rozwojem procesów współspalania. Dla zapewnienia dobrze funkcjonującego rynku biomasy oraz zwiększenia jej efektywnego wykorzystania w produkcji, szczególnie energii ciepłej, konieczne jest dużo większe ograniczenie i finalne wyeliminowanie przedmiotowego wsparcia. Wsparcie to powinno się kierować do mniejszych instalacji oraz mikro-instalacji, których utworzenie umożliwi bardziej

efektywne energetycznie (sprawność procesu wytwarzania energii finalnej w technologii współspalania spada do ok. 23%, podczas gdy sprawność procesu w mikroinstalacjach wynosi ok. 90%) wykorzystanie biomasy, pozwalając na realne zmniejszenie emisji szkodliwych zanieczyszczeń do atmosfery. Lokalnie pozyskana i „zaoszczędzona” biomasa może być certyfikowana pod względem różnych kryteriów w każdym z ogniw łańcucha dostaw oraz przetwarzana w wydajne paliwa opałowe (np. brykiet, pelety). Lepiej wykorzystana energetycznie w nowoczesnych kotłach biomasa da te same efekty energetyczne, przy mniejszym jej zużyciu oraz przy niższych kosztach niż w przypadku współspalania.

W najbliższym czasie powinno się podjąć szereg działań naprawczych o charakterze prawno regulacyjnym, w kierunku ograniczenia ekspansji technologii współspalania na rzecz wytwarzania ciepła z biomasy w rozproszonych systemach ciepłowniczych bazujących na automatycznych kotłach biomasowych oraz układach kogeneracyjnych mniejszej mocy. Zmodyfikowana w ten sposób ścieżka rozwoju technologii wykorzystania biomasy, pozwoli na osiągnięcie zarówno zakładanej w Krajowym Planie Działań dla Polski w 2020 r. ilości energii pochodzącej z biomasy stałej, jak i na obniżenie kosztów systemu jej przetwarzania energetycznego przez co zmianie ulegnie struktura jej wykorzystania w kierunku zwiększenia udziału ciepła z biomasy i ograniczenia ilości energii elektrycznej. Zmniejszenie produkcji energii elektrycznej z biomasy może zostać uzupełnione energią z elektrowni wiatrowych, systemów fotowoltaicznych oraz po części z układów CHP na biomasę.

W Polsce istnieje kilka dużych oraz szereg małych pellearni. Jedną z największych w Polsce jest pellearnia – Zakład Produkcji Pellet Stelmet Sp. z o.o. w Zielonej Górze. Moce produkcyjne zakładu to ok. 144 tys. ton pellet rocznie. Biomasę do produkcji pellet stanowi drzewo iglaste. Na mniejszą skalę pellet produkowany jest w lokalnych zakładach, takich jak: RUT-PASZ Sp. z o.o. w Czosnowie (pellet ze słomy i siana), czy też pellearnia PUP Saleko w Busko Zdroju, gdzie produkuje się pellet i brykiety z odpadów produkcji drzewnej (wióry, zręby, trociny). Kolejnym przykładem może być powstała w miejscowości Trzciannem (woj. Podlaskie) pellearnia, która powstała w ramach projektu prowadzonego przez OTOP pt. „Wodniczka i biomasa”, współfinansowanego przez UE. Na początku 2013 r. pellearnia uruchomiła produkcję pelletu ze słomy, trawy, trzciny, zbieranych z terenu ok. 2 tys. ha w wyniku zabiegów ochronnych na rezerwatach OTOP. Zakład docelowo produkować ma ok. 4,5 tys. ton pellet rocznie, z ok. 5 tys. ton biomasy.

Analizując opłacalność tego typu zakładów, stwierdzić trzeba, że uzależniona jest ona od wielu czynników, takich jak np. rodzaj biomasy i koszt jej pozyskania, dostępność biomasy w promieniu do ok. 15 km (odległości większe powodują zwiększenie kosztów pozyskania surowca oraz sprawiają, iż wzrasta emisja zanieczyszczeń powstających w transporcie drogowym, co ma negatywny wymiar środowiskowy), chłonność rynków zbytu itp. Według danych firmy RAF-FAN z Rybnika, specjalizującej się w dostarczaniu kompletnych linii technologicznych do produkcji pellet, koszt kompletnej linii o wydajności do 1000 kg/h kształtuje się w okolicach 700-800 tys. zł. Koszt budowy hali magazynowania surowca to ok. 400 tys. zł, co daje łączne nakłady początkowe na poziomie ok. 1,1-1,2 mln zł. Przyjmując, koszty operacyjne zakładu w skali roku na poziomie ok. 1,5 mln zł (zakup surowca, koszty paliw i energii oraz koszty osobowe), przychody ze sprzedaży pelletu na poziomie ok. 1,5-1,7 mln zł (sprzedaż części wyprodukowanego paliwa), zwrot nakładów powinien nastąpić w ciągu ok. 5-6 lat.

Warto podkreślić, że rozwój produkcji biomasy rolniczej na cele energetyczne odbywać się musi zgodnie ze zrównoważonym rozwojem, determinowanym przez trzy czynniki: ekonomię, aspekty środowiskowe i akceptację społeczną. Obecny oraz przyszły poziom mechanizmów konkurencji na rynku wykorzystania OZE w postaci biomasy, uzależniony jest bezpośrednio od efektywności ekonomicznej, technologii oraz realizowanej polityki na szczeblu europejskim i krajowym.

Podjęcie inicjatyw w zakresie rozwoju lokalnego rynku energii odnawialnej, może stać się początkiem do szerszego wykorzystania istniejącego, a nie wykorzystywanego do tej pory potencjału zasobów biomasy na terenie gminy Istebna. Odpowiednie warunki panujące na terenie gminy tj. duża ilość lasów oraz użytków rolnych, które produkują znaczne ilości niewykorzystanej biomasy (konary, gałęzie, stare drzewa, słoma, siano), oraz znaczna ilość biomasy odpadowej z produkcji drzewnej (zrębki, zrżyny, trociny, wióry) pozwalają na rozważenie inwestycji w ekoenergetykę, szczególnie w odniesieniu do budowy zakładu produkującego biopaliwa stałe.

Projektując odnawialne źródło energii przede wszystkim należy zwrócić uwagę na istniejące w danej gminie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz - jeżeli istnieje - na miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, gdyż dwa powyższe akty w najpełniejszym stopniu winny obrazować politykę przestrzenną gminy w zakresie nowych inwestycji. Analizując lokalizacje pod inwestycje biomasowe, należy brać pod uwagę m.in. odległość od siedzib ludzkich, występowanie obszarów chronionych np. NATURA2000, a także możliwości oddziaływania inwestycji na środowisko. Procedura wydania pozwolenia na budowę instalacji wykorzystujących biomasę jako paliwo, nakłada konieczność przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko inwestycji (zgodnie z ustawą o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie...Dz.U.2008.199.1227). Dodatkowo planowanie rozwoju systemu biomasowego, powinno brać pod uwagę istniejące kierunki rozwoju gminy, np. intensywnie rozwijającą się w ostatnich latach działalność pasterską

Biomasa – Słowniczek pojęć

Rozporządzeniu Ministra Gospodarki z dnia 18 października 2012r. w sprawie szczegółowego zakresu obowiązków uzyskania i przedstawienia do umorzenia świadectw pochodzenia, uiszczania opłaty zastępczej, zakupu energii elektrycznej i ciepła wytworzonych w odnawialnych źródłach energii oraz obowiązku potwierdzania danych dotyczących ilości energii elektrycznej wytworzonej w odnawialnym źródle energii” Biomasa- stałe lub ciekłe substancje pochodzenia roślinnego i zwierzęcego, które ulegają biodegradacji, pochodzące z produktów, odpadów i pozostałości produkcji rolnej i leśnej oraz przemysłu przetwarzającego ich produkty, a także części pozostałych odpadów, które ulegają biodegradacji, oraz ziarna zbóż niespełniające wymagań jakościowych dla zbóż w skupie interwencyjnym określonych w art. 7 rozporządzenia Komisji (WE) Nr1272/2009. Biogaz – gaz pozyskany z biomasy, w szczególności z instalacji przeróbki odpadów zwierzęcych lub roślinnych, oczyszczalni ścieków oraz składowisk odpadów. Mieszane paliwo wtórne – paliwo będące mieszanką biomasy lub biogazu oraz innym paliw, przygotowane poza jednostką wytwórczą zużywającą to paliwo. Drewno pełnowartościowe – drewno spełniające wymagania jakościowe określone w normach określających wymagania i badania dla drewna wielkowymiarowego liściastego, wielkowymiarowego iglastego oraz drewna średniowymiarowego dla grup oznaczonych jako S1, S2 i S3 oraz materiał drzewny powstały w wyniku procesu celowego rozdrobnienia tego drewna Biomasa

stanowi paliwo wykorzystywane do produkcji energii elektrycznej i/lub ciepłej. Definicja paliwa zawarta w rozporządzeniu ministra środowiska z dnia 20 grudnia 2005 r. w sprawie standardów emisyjnych z instalacji (Dz. U. Nr 260, poz. 2181, zm. Dz. U. z 2006 r. Nr 17, poz. 140) jest zgodna z definicją zawartą w dyrektywie 2001/80/WE z dnia 23 października 2001 r. w sprawie ograniczenia emisji niektórych zanieczyszczeń do powietrza z dużych obiektów energetycznego spalania i stanowi:

„ Paliwem jest dowolna palna substancja stała, ciekła lub gazowa, z wyjątkiem odpadów (...) Paliwem jest również biomasa rozumiana jako produkty składające się w całości lub w części z substancji roślinnych pochodzących z rolnictwa lub leśnictwa spalane w celu odzyskania zawartej w nich energii oraz następujące odpady: roślinne z rolnictwa i leśnictwa, roślinne z przemysłu przetwórstwa spożywczego, jeżeli odzyskuje się wytwarzaną energię ciepłą; włókniste roślinne z procesu produkcji pierwotnej masy celulozowej i z procesu produkcji papieru z masy, jeżeli odpady te są spalane w miejscu, w którym powstają, a wytwarzana energia ciepła jest odzyskiwana; korka; drewno, z wyjątkiem odpadów drewna zanieczyszczonego impregnatami i powłokami ochronnymi, które mogą zawierać szkodliwe związki chloru lub metale ciężkie, oraz drewna pochodzącego z odpadów budowlanych lub z rozbiórki

Spis literatury:

- 1) „Real potential form changes in growth and use of EU forests”, EUwood, June 2010,
- 2) Dane Eurostat
- 3) Dane EurObserv-ER
- 4) *„O nie zrównoważonym wykorzystaniu odnawialnych zasobów energii w Polsce i patologii w systemie wsparcia OZE. – Propozycje zmian podejścia do promocji OZE i kierunków wykorzystania zasobów biomasy”* (Raport Instytutu Energii Odnawialnej (EC BREC IEO), Warszawa, kwiecień 2012 r.)
- 5) <http://www.ncbir.pl/gfx/ncbir/userfiles/public/aktualnosci/strategiczne/zadanie4.pdf> - Program Strategiczny - Zadanie 4 - *Opracowanie zintegrowanych technologii wytwarzania paliw i energii z biomasy, odpadów rolniczych i innych – NCBiR*

7.2. Analiza stanu obecnego i kierunku rozwoju działalności związanej z przetwarzaniem biomasy pochodzenia leśno-rolnego w gminie Istebna

Teren gminy Istebna w przeważającej mierze zajmują lasy (56% powierzchni gminy), oraz grunty rolne. W strukturze użytkowania gruntów dominuje rolnictwo i leśnictwo, (grunty leśne, zadrzewienia, zarośla, pola uprawne, łąki). Większość gruntów leśnych stanowi własność publiczną 3963,4 ha (przeszło 84% całkowitej powierzchni). Powierzchnia gruntów leśnych należących do osób prywatnych wynosiła tu zaledwie 764 ha (ok.16%).

Całkowita powierzchnia użytkowanych gruntów rolnych wynosi w gminie 2425 ha. Dominują tu gospodarstwa indywidualne, z reguły mocno rozdrobnione. Powierzchnia użytków rolnych wynosi 1872,59 ha. Największy odsetek gospodarstw w całkowitej ich liczbie w gminie stanowią gospodarstwa o powierzchni do 1 ha oraz od 1 do 5 ha

Powierzchnia użytkowanych gruntów przedstawia się następująco;

- Grunty ogółem – 2425 ha (29% powierzchni gminy)
- Użytki rolne ogółem – 1873 ha (ok. 22% powierzchni gminy)
- Użytki rolne w dobrej kulturze – 1805,88 ha
- Pod zasiewami – 817,43 ha (Zboża razem – 87,78 ha)
- Łąki trwałe – 880,89 ha
- Pastwiska trwałe – 86,58 ha
- Pozostałe użytki rolne – 66,71 ha
- Lasy ogółem – 4727 ha (56% powierzchni gminy)
- Pozostałe grunty 148,71 ha

Jak widać z powyższego, w strukturze wykorzystania gruntów dominują grunty leśne i użytki rolne. Łąki trwałe zajmują w gminie jedynie ok. 881 ha. W pozyskiwaniu biomasy pochodzenia roślinnego, kluczowe znaczenie będzie miało więc wykorzystanie biomasy odpadowej z okolicznych lasów i zadrzewień oraz częściowo z użytków rolnych. W związku z dużym rozdrobieniem gruntów, należałoby podjąć działania, mające na celu stworzenie systemu biomasowego, który integrując właścicieli gruntów lub ich grupy, pozwoliłby na efektywne wykorzystanie istniejącego potencjału biomasowego. W sytuacji sprawnie funkcjonującego systemu właściciele gruntów mogą czerpać korzyści przykładowo z tytułu dzierżawy gruntów pod pozyskiwanie materiału biomasowego lub też wykorzystania na cele energetyczne (grzewcze) biopaliw stałych, wyprodukowanych z dostarczonej przez nich biomasy.

Odnosząc się do przemysłu drzewnego funkcjonującego na terenie gminy Istebna oraz pobliskich gmin powieścić trzeba, iż w tym zakresie funkcjonują tam podmioty produkujące kompletne domy drewniane oraz elementy do ich konstrukcji. Na terenie gminy istnieje także kilka większych tartaków oraz kilka mniejszych zakładów stolarskich. Największe przedsiębiorstwa to:

- PPHU Stollux
- F.H.U DREWNOSTYL
- Ciesielstwo Murarstwo Jan Michałek

- FU Beskidek
- Firma Obróbki Drewna Legierski
- Wyroby z drewna Józef Białożył
- Tartak Istebna „Czepczor”
- Józef Marekwica – Domy z drewna

Aktualnie na terenie gminy Istebna nie obserwuje się aktywności gospodarczej związanej z przetwarzaniem biomasy w celu jej późniejszego wykorzystania na cele energetyczne. Jedynie gospodarstwa indywidualne oraz niektóre podmioty gospodarcze wykorzystują na cele grzewcze drewno oraz odpady powstałe przy produkcji drzewnej. Pozostałe zakłady/tartaki nie wykorzystują powstających odpadów (trociny, rzrzyny, zrębki). Całość odpadów odsprzedawana jest na potrzeby energetyki zawodowej, tj. na potrzeby współspalania z węglem w elektrowniach i elektrociepłowniach, gdzie produkowana jest energia elektryczna i ciepła. Biomasa rolna, głównie siano i słoma wykorzystywana jest na potrzeby własne gospodarstw, lub po prostu zalega na użytkach (skoszona trawa) niewykorzystana.

Poniżej przedstawiono obliczenia dotyczące potencjalnych zasobów biomasy pochodzenia leśno-rolnego na terenie gminy Istebna. W szczególności przedstawiono obliczenia dotyczące efektywności produkcji energii w postaci brykietów / pelletów opałowych oraz biogazu, z biomasy pochodzenia rolnego (siano, słoma, rośliny zbożowe), a także leśnego (zrębki, trociny itp.).

Słoma

ZAŁOŻENIA
Powierzchnia zasiewu zbożami wynosi w gminie 817,43 ha (dane GUS 2010)
Zakładamy, że z jednego hektara upraw pozyskujemy średnio 2,5 t zboża, z czego powiedzmy 1,5 tony stanowić będzie słoma (przyjęto, że stosunek plonu słomy/plonu ziarna wynosi 1:1,6) - www.kape.org.pl
Wartość opałową słomy określono na 13 GJ/t - <i>Inżynieria Rolnicza 1(110)/2009</i>
Sprawność spalania wynosi ok. 80 % - www.kotly.graso.com.pl
Możliwe do wykorzystania energetycznego jest ok. 30 % pozyskanej słomy z uwagi na potrzeby własne rolników – <i>informacje ogólne</i>
Sucha masa - sm=90% - www.praze.pl
Sucha masa organiczna - smo=90% - www.praze.pl

Pozyskanie słomy → ok. 817 ha z czego powstaje ok. 2042 t zboża

1276 t słomy → 1276 t słomy * 30 % → 383 t /suchej masy 345 t /suchej masy organicznej 311 t * 13 GJ/t * 80 % → ok. **3234 GJ** tj. ok. **898 MWh energii**

Powyższe obliczenia wskazują, iż teoretyczny potencjał biomasy w postaci słomy zbóż wynosi w skali gminy przeszło **3 TJ**. Potencjał techniczny tego rodzaju biomasy to 40-50% potencjału teoretycznego, tj. ok. **1,2-1,5 TJ**. Patrząc na powyższe należy stwierdzić, iż występujący na terenie gminy potencjał energetyczny słomy z miejscowych użytków rolnych, pozwala na rozważenie inwestycji w instalacje wykorzystujące słomę do produkcji paliwa energetycznego (np. brykiet/pellet).

Drewno

Jak już wspomniano na terenie Gminy Istebna łączna powierzchnia lasów wynosi 4727,4 ha. Większość z nich stanowią lasy publiczne (przeszło 84%). W 2011 r. pozyskanie grubizny wyniosło 6436 m³. Odnowienia i zalesienia wyniosły łącznie 2,1 ha – dane GUS 2011.

W praktyce przyjmuje się, iż na każde 100 m³ drewna pozyskanego w lesie przypada: 10 m³ kory, 15 m³ chrustu, 20 m³ grubizny opałowej, 19 m³ trocin i zrzyn oraz 36 m³ tarcicy (z czego gotowe wyroby stanowią 20-25 m³). Stąd do celów energetycznych mogą być w praktyce wykorzystane grubizna opałowa oraz 50 % trocin i zrzyn, co łącznie stanowi ok. 30 % całkowitej ilości pozyskanego drewna.

Bazując na wzorze opracowanym przez Europejskie Centrum Energii Odnawialnej w Warszawie, obliczono potencjał energetyczny biomasy pochodzenia leśnego.

$$Z_d = A \times P \times (P_{dr} \times Z_e) \text{ [m}^3\text{/rok]}$$

gdzie:

A – powierzchnia lasów w ha,

P – przyrost roczny w m³/ha,

P_{dr} – wskaźnik pozyskania drewna na cele gospodarcze – 55% przyrostu (P),

Z_e – wskaźnik pozyskania drewna na cele energetyczne – 25%.

A= 4727 ha

P= 2 m³/ha (oszacowanie własne)

Potencjał biomasy leśnej wynosi → ok. **2600 m³/rok**

Z obliczonego potencjału biomasy leśnej tylko określony procent biomasy może zostać wykorzystany na cele energetyczne (potencjał techniczny lub realny).

Do wykorzystania na cele energetyczne można rozważyć również trociny z przemysłu drzewnego. Najczęściej wykorzystuje się je do produkcji pellet oraz jako paliwo do kotłów grzewczych. W gminie najczęściej tego typu odpadów powstaje w produkcji tartacznej oraz produkcji domów z drewna.

Szacuje się, iż łączne odpady produkcji drzewnej na terenie gminy Istebna wynoszą ok. 7-10 tys m³/rok. Niektórzy z miejscowych przedsiębiorstw prowadzą sprzedaż odpadów drzewnych do energetyki zawodowej. Na podstawie powyższego założenia potencjał teoretyczny tego typu biomasy szacować można na ok. **30 - 40 TJ/rok** (obliczenia własne).

Biomasa z łąk i pastwisk (siano, kiszonka traw)

Na terenie gminy Istebna, łąki i pastwiska. Zajmują łącznie ok. 967 ha.

Przykładowe obliczenia:

ZAŁOŻENIA
Zakładamy, że z 50 % istniejących łąk i pastwisk pozyskiwana będzie biomasa tj. siano i trawy z 484 ha
Uzysk biomasy z ha użytków takich jak łąki i pastwiska wynosi ok. 4 Mg/ha – www.cdr.gov.pl
Wartość opałowa pellet wyprodukowanych z biomasy 18 GJ/Mg – www.bape.com
Sprawność procesu spalania pellet założono na poziomie 90 % - www.kordas-heating.pl
Sucha masa sm=40% - www.mae.com.pl
Sucha masa organiczna smo=85% - www.mae.com.pl

Spalanie pellet

967 ha * 4 Mg/ha → 3868 Mg /suchej masy 1547 Mg/ suchej masy organicznej 1315 Mg → 1315 Mg * 18 GJ/Mg → **23 670 GJ** → **6575 MWh**

Biorąc pod uwagę potencjał teoretyczny biomasy z TUZ, spalanie wytworzonych z niej pellet pozwala na uzyskanie energii na poziomie przeszło 6,5 GWh/rok. Potencjał techniczny tego rodzaju biomasy jest zdecydowanie mniejszy i wynosi ok. 45% potencjału teoretycznego.

484 ha * 4 Mg/ha → 1936 Mg /suchej masy 774 Mg/ suchej masy organicznej 658 Mg → 658 Mg * 18 GJ/Mg * 0,9 → **10 660 GJ** → **2961 MWh**

Potencjał techniczny biomasy z TUZ wynosi w gminie ok. **3 GWh/rok**, co pozwoliłoby na zasilenie w energię cieplną ok. 100-150 gospodarstw domowych. Potencjał dostępny tego surowca jest rzeczywiście jeszcze niższy w gminie i wynosi ok. 1/5 potencjału technicznego. Jak widać

z powyższego potencjał biomasy odpadowej w postaci siana i traw z miejscowych użytków zielonych na terenie gminy Istebna jest za mały, aby rozważać wykorzystanie go na cele energetyczne. Biomasa w postaci siana może być jednak jednym z surowców do produkcji biopaliw stałych, wykorzystywanym jako „uzupełnienie” dla słomy i biomasy drzewnej.

Reasumując, należy powiedzieć, iż istniejący na terenie gminy Istebna potencjał tego typu biomasy, pozwala na rozwój jej wykorzystania i przetwarzania w kierunku. produkcji ekologicznych paliw energetycznych, w postaci brykietów lub pellet, które wykorzystywane mogą być do efektywnej produkcji energii cieplnej w indywidualnych kotłowniach.

Pozyskanie biogazu z roślin zbożowych

Przyjęto, iż 15% zebranych roślin zbożowych wykorzystywanych byłoby do produkcji biogazu, tj. przeszło 4 tys. ton. Obliczenia przeprowadzono przy wykorzystaniu kalkulatora biogazowego dostępnego na stronie internetowej www.energy4farms.eu.

Energy	
Plant operating days:	<input type="text" value=""/> d/a
Running time of CHP:	<input type="text" value="7000"/> h/a
Efficiency ratio of CHP:	<input type="text" value="85"/> %
Electricity/heat ratio:	<input type="text" value="0.57"/>
Energyccontent of gas:	<input type="text" value="6.5"/> kWh/m ³

Total gas production:	749670 m ³ /a
Electric power of CHP:	319 kW
Heating power of CHP:	560 kW
Produced electricity:	2233000 kWh/a
Process electricity:	-89320 kWh/a
Electricity for sale:	2143680 kWh/a
Produced heat:	3917500 kWh/a
Process heat:	-1292800 kWh/a
Available heat:	2624700 kWh/a

Z powyższych obliczeń wynika, iż potencjał techniczny biogazu, wytworzonego z tego typu biomasy wynosi ok. **750 tyś. m³/rok**. Możliwa do uzyskania moc elektryczna to ok. **320 kW**, natomiast moc cieplna to ok. **560 kW**. Roczna produkcja energii elektrycznej to ok. **2233 MWh**, z kolei energii cieplnej to ok. **3917 MWh**. Stwierdzić trzeba, że jest to znaczny potencjał energetyczny.

Produkcja biogazu z siana i traw

- Możliwy do wykorzystania areal miejscowych użytków zielonych to 484 ha

Obliczenia podobnie jak powyżej, przeprowadzono przy wykorzystaniu kalkulatora biogazowego dostępnego na stronie internetowej www.energy4farms.eu.

Energy	
Plant operating days:	<input type="text" value=""/> d/a
Running time of CHP:	<input type="text" value="7000"/> h/a
Efficiency ratio of CHP:	<input type="text" value="85"/> %
Electricity/heat ratio:	<input type="text" value="0.57"/>
Energy content of gas:	<input type="text" value="6.5"/> kWh/m ³

Total gas production:	1338580 m ³ /a
Electric power of CHP:	569 kW
Heating power of CHP:	998 kW
Produced electricity:	3983000 kWh/a
Process electricity:	-159320 kWh/a
Electricity for sale:	3823680 kWh/a
Produced heat:	6987700 kWh/a
Process heat:	-2305900 kWh/a
Available heat:	4681800 kWh/a

Potencjał techniczny biogazu, wytworzonego z tego typu biomasy wynosi ok. **1,3 mln m³**. Możliwa do uzyskania moc elektryczna to ok. **570 kW**, natomiast moc cieplna to ok. **1 MW**. Roczna produkcja energii elektrycznej to ok. **3983 MWh**, z kolei energii cieplnej to ok. **6988 MWh**. Jak widać z powyższego istnieje znaczny potencjał tego rodzaju biomasy, stąd wykorzystania jej cele energetyczne jest uzasadnione.

Z powyższych obliczeń wynika, iż największy potencjał biomasy na terenie gminy Istebna, stanowi biomasa odpadowa z miejscowych użytków, tj. słoma, siano i trawa oraz biomasa leśna i odpadowa z produkcji drzewnej. Najbardziej opłacalne wydaje się być jednak **wykorzystanie biomasy odpadowej w kierunku wytwarzania z niej biopaliw w postaci brykietów lub pellet.** Proponuje się podjęcie działań ukierunkowanych na rozwój pozyskiwania biomasy pochodzącej z miejscowych użytków zielonych w gminie Istebna oraz jej przetwarzania na gotowe ekologiczne produkty energetyczne, które mogą stanowić paliwo do nowoczesnych, automatycznych kotłów biomasowych, zaopatrujących w ciepło budynki gminne, przemysłowe oraz mieszkalne. W odniesieniu do ekomodernizacji systemów grzewczych zasilających w energię zakłady przetwórstwa drzewnego, w przyszłości rozważyć można również budowę instalacji wyposażonych w układy zgazowujące biomasę - zgazowarka – układ kogeneracyjny tj. układ skojarzonej produkcji energii elektrycznej i cieplnej lub reaktory zgazowania biomasy (produkcja energii cieplnej) współpracujące najczęściej z wodnymi kotłami gazowymi.

Proces zgazowania biomasy opiera się o układ skojarzony wytwarzania energii elektrycznej i cieplnej. Bezpośrednim paliwem zasilającym układ w tym systemie jest gaz wytwarzany z biomasy stałej (zrębki drewna, drewno rąbane, trociny, również odpady organiczne) w procesie zgazowania. Układ skojarzony oparty jest o silnik spalinowy sprzęgnięty z prądnicą generatora. Wytworzona energia

przeznaczona jest na potrzeby zakładu. Jak już wspomniano wcześniej obecnie w ramach programu strategicznego prowadzonego przez NCBiR, badana i testowana jest pilotażowa instalacja oparta na układzie kogeneracyjnym z silnikiem spalinowym na syngaz (gaz powstający w procesie zgazowania biomasy drzewnej) dla Zakładów Przetwórstwa Biomasy EMG Sp. z o.o. w Szepietowie.

Schemat instalacji takiego systemu można zobaczyć na stronie:

http://www.ncbir.pl/gfx/ncbir/userfiles/_public/aktualnosci/strategiczne/zadanie4.pdf.

Całkowita sprawność wykorzystania paliwa pierwotnego dochodzi w przypadku procesu zgazowania do 90% (Gazogenerator EKOD firmy ZAMER, wg. przeprowadzonych badań posiada wydajności na poziomie ok. 84%) co czyni go wysoce efektywnym energetycznie. Technologie zgazowania biomasy mogą być wdrażane przez przedsiębiorstwa związane z przemysłem drzewnym oraz utylizacyjnym, w kierunku zwiększania efektywności energetycznej prowadzonych procesów. Obecnie technologie te znajdują także zastosowanie w nowoczesnych elektrociepłowniach biomasowych (głównie komunalnych).

Najważniejsze korzyści, związane z wykorzystaniem procesu zgazowania biomasy to:

- Możliwość wielokrotnego zastosowania wytwarzanego syngazu, który może być wykorzystywany do produkcji energii w postaci ciepła, energii elektrycznej lub jako surowiec do produkcji np. metanolu.
- Obniżenie emisji szkodliwych substancji do atmosfery
- Możliwość znacznego zwiększenia sprawności wytwarzania energii elektrycznej
- Możliwość stosowania biomasy w formie surowej, nieprzetworzonej o dużej zawartości wilgoci

Aby jednak możliwe było odchodzenie od pozbywania się odpadów produkcji drzewnej na zewnątrz gminy i zainteresowanie się ich energetycznym zagospodarowaniem, np. zgazowaniem, muszą zostać podjęte działania związane ze zwiększeniem wsparcia, dla innych niż systemowe, głównie mniejszych instalacji biomasowych, wytwarzających energię odnawialną. Wówczas zrównoważy się rynek biomasy i stanie się ona odpowiednim pod względem kosztowym paliwem do wykorzystania na cele grzewcze.

Największą trudność przy projektowaniu systemów pozyskiwania i przetwarzania biomasy odpadowej w gminie Istebna, stanowi brak dobrych praktyk, których wdrożenie mogłoby pozwolić na prowadzenie zorganizowanego łańcucha dostaw biomasy rolnej, w systemie niewielkich, rozdrobnionych gospodarstw rolnych. Pozyskiwanie materiału biomasowego w mocno rozdrobnionej strukturze gospodarstw rolnych oraz pozostałych gruntów, stanowi bowiem istotny problem natury logistycznej. Jednocześnie należy podkreślić, iż istniejąca struktura małopowierzchniowych

gospodarstw rolnych, powinna być kultywowana, z uwagi na potrzebę zachowania tradycyjnej działalności rolnej, oraz pozytywny wpływ takiej struktury użytkowania ziemi na lokalne zasoby przyrodnicze. Dodatkowo jak wspomniano wcześniej, istotne jest takie zaplanowanie pozyskiwania biomasy, w szczególności pochodzącej z trwałych użytków zielonych, żeby nie stało to w sprzeczności z rozwijającą się intensywnie na terenie gminy Istebna działalnością pasterską. Słabą stroną pozyskiwania biomasy z tutejszego terenu jest także fakt, iż większość użytków o znacznym potencjale biomasowym znajduje się na stromych zboczach Beskidów, a więc pozyskiwanie biomasy może narażać na problemy natury technologicznej. Kluczowym więc wydaje się być opracowanie systemu, który umożliwiłby efektywny zbiór i transport biomasy rolnej z wielu małych gospodarstw rolnych do jednego punktu magazynowania i przetwarzania. Problemem w rozwoju takich systemów jest również brak zainteresowania/wiedzy miejscowej społeczności i przedsiębiorców inwestycjami w tym kierunku. Czynnikiem, które potencjalnie mogą utrudniać budowę systemów biomasowych w gminach karpackich, są ponadto kapitałochłonność inwestycji, a także prowadzona polityka energetyczna rządu w odniesieniu do biomasy, wspierająca głównie współspalanie biomasy z węglem w instalacjach systemowych. Rozwój działalności opartej o przetwarzanie biomasy podążać musi dwoma kierunkami, lokalnie w oparciu o dostępne zasoby w gminie, po drugie na poziomie krajowym poprzez stworzenie odpowiedniej polityki wsparcia odnawialnych zasobów energii, w tym biomasy odpadowej.

7.3. Wizja i cele ogólne rozwoju przetwarzania biomasy w gminie Istebna

Wizja rozwoju

„Efektywne zagospodarowanie roślinnej biomasy odpadowej z terenu gminy Istebna w kierunku produkcji biopaliw stałych, promuje rozwój małej przedsiębiorczości, poprawę jakości środowiska naturalnego oraz ochronę cennych walorów przyrodniczych regionu”

Cele ogólne

Cele ogólne (strategiczne), gwarantujące realizację przedstawionej wizji są następujące:

- 1) *Promocja wykorzystania biomasy odpadowej na cele energetyczne wśród mieszkańców i lokalnych przedsiębiorców.*
- 2) *Stworzenie zintegrowanego systemu biomasowego, tj. systemu pozyskiwania i przetwarzania biomasy odpadowej*
- 3) *Ekomodernizacja systemów zaopatrzenia w energię na terenie gminy.*

Patrząc na perspektywę 2014-2020 należy stwierdzić, iż w obliczu rosnących kosztów związanych z zaopatrzeniem terenów gminnych w energię cieplną, postępującego zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego niską emisją, rozważyć należy możliwość stworzenia systemu biomasowego opartego o pozyskiwanie, przetwarzanie oraz energetyczne wykorzystanie paliwa biomasowego na terenie gminy Istebna. Również w odniesieniu do zachowania zrównoważonego rozwoju środowiska

naturalnego w gminie należy zadbać o to, żeby użytki zielone były w przyszłości, po zakończeniu obowiązywania dopłat rolno-środowiskowych, odpowiednio zagospodarowane. Co więcej należy zadbać o to, siedliska łąkowe były odpowiednio użytkowane, co pozwoli na zachowanie na ich terenie unikalnych walorów przyrodniczych. Proponowany system mógłby funkcjonować także w oparciu o zasoby terenów gmin sąsiadujących, przyległych do gminy Istebna. Systemem zarządzałaby wstępnie jedna jednostka, prowadząca działania związane z odbiorem biomasy z gminnych użytków, transportem biomasy do bazy magazynowej, zlokalizowanej w odpowiednim ze względu na logistykę miejscu systemu oraz przetwarzaniem i sprzedażą przetworzonej biomasy zainteresowanym odbiorcom z regionu.

Obecnie istnieją programy dotujące rolników w kierunku podejmowania działalności nierolniczej, takie jak np. PROW 2007-2013 311 „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, dzięki którym można otrzymać wsparcie m.in. na wytwarzanie produktów energetycznych z biomasy. Zanim natomiast rolnik podejmie decyzję o rozpoczęciu takiej działalności, musi przekonać się o jej opłacalności. Stąd niewątpliwie istotna rola samorządu lokalnego oraz organizacji branżowych, w kreowaniu inicjatyw gospodarczych, pomocy i wsparcia merytorycznego, odnoszących się do możliwości przetwarzania i wykorzystania biomasy odpadowej z miejscowych użytków.

Produkcja wydajnego paliwa energetycznego z biomasy

Przetwarzanie biomasy pochodzenia leśnego i rolnego w celu jej późniejszego wykorzystania na cele grzewcze obejmuje:

- produkcję brykietów i pellet ze słomy, trawy, trzciny
- produkcję brykietów i pellet drzewnych ze zrębków drzewnych oraz zbrykietowanych trocin pochodzenia tartaczego
- produkcję beli z siana/słomy, które mogą być spalane w specjalnych piecach biomasowych
- proces zgazowania biomasy

Z okolicznych użytków gruntowych, przy odpowiednich zabiegach agrotechnicznych można uzyskać znaczne ilości biomasy nadającej się do wykorzystania na cele energetyczne. Biomasa w postaci słomy, siana wraz z innymi rodzajami biomasy (wióry, trociny, zrębki) może być przetwarzana w gotowe paliwa, wykorzystywane później do celów grzewczych. Przykładowo peletyzacja biomasy pozwala na zwiększenie wartości opałowej takiej biomasy o ok. 30% w porównaniu z wartością opałową biomasy rozdrobnionej. Wykorzystanie na potrzeby zaopatrzenia w energię cieplną tego rodzaju biomasy, przyczynia się ponadto do ochrony środowiska, zachowania różnorodności biologicznej oraz tradycyjnego krajobrazu rolniczego, oraz pomaga chronić wody i atmosferę.

Brykiety oraz pelety mogą być wykorzystywane w lokalnych i/lub indywidualnych systemach grzewczych do produkcji energii cieplnej w wysokosprawnych automatycznych kotłach biomasowych. Jak już wspomniano proces automatycznego spalania paliwa biomasowego w nowoczesnych źródłach ciepła, cechuje wysoka wydajność (ok. 90-95%) co powoduje, że pozyskana i przetworzona biomasa

zostanie wykorzystana w optymalnej wielkości w stosunku do uzysku energii oddanej z układu. Proces ten przyczynia się przez to do zapewnienia odpowiedniej gospodarki zasobami środowiska, w tym zasobami biomasowymi. Jak możemy przeczytać w *Programie Ochrony Środowiska dla Gminy Istebna*, należy dążyć do zapewnienia odpowiedniej jakości środowiska naturalnego, poprzez m.in. wykorzystywanie urządzeń i technologii opartych o OZE. Patrząc na powyższe należy stwierdzić, iż korzystną wydają się być inwestycja w budowę zakładu produkującego pellet z biomasy odpadowej. W warunkach gminy Istebna, zakład produkujący brykiet/pellet z biomasy odpadowej, byłby w stanie przetwarzać na pellet **kilkanaście tysięcy ton biomasy odpadowej w ciągu roku, co odpowiada przeszło 200 TJ energii cieplnej.** (www.agroenergetyka.pl) Ponadto budowie zakładu produkującego brykiet/pellet mogłaby towarzyszyć inwestycja w postaci modernizacji systemów grzewczych zlokalizowanych w budynkach użyteczności publicznej oraz pozostałych budynkach i zakładach przemysłowych na terenie gminy. Modernizacja taka przewidywałaby wymianę niskosprawnych kotłów na paliwa wysokoemisyjne (np. węgiel) na kotły biomasowe przystosowane do spalania biopaliwa biomasowego.

Aktualnie widoczne jest zainteresowanie lokalnych samorządów terytorialnych wdrażaniem w budynkach publicznych systemów grzewczych opartych o odnawialne źródła energii m.in. biomasę. Co więcej implementacja ekologicznych rozwiązań grzewczych przyczynia się do poprawy stanu środowiska naturalnego, głównie z uwagi na ograniczenie zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego szkodliwymi substancjami powstającymi w przypadku spalania paliw konwencjonalnych.

Władze gminy projektując system biomasowy powinny zaprogramować jednocześnie koncepcję ekomodernizacji niskosprawnych systemów grzewczych w zarządzanych przez siebie budynkach oraz prowadzić działania o charakterze edukacyjno-pomocowym w odniesieniu do ekomodernizacji pozostałych systemów grzewczych, w kierunku poprawy efektywności energetycznej w gminie.

Implementacja na terenie samorządów terytorialnych instalacji odnawialnych źródeł energii opartych o biomasę przyczynia się do poprawy ich bilansu energetycznego, jednocześnie zwiększając bezpieczeństwo energetyczne regionu, zwłaszcza poprawy zaopatrzenia w energię terenów o słabo rozwiniętej infrastrukturze energetycznej. Powstawanie OZE na terenach o wysokiej stopie bezrobocia, stwarza możliwości w zakresie powstawania nowych miejsc pracy. Żeby jednak instalacje OZE były opłacalne musi zostać zmieniony system ich wspierania. Zamiast wspierania pojedynczych projektów, powinno się dotować energię wytworzoną z odnawialnych źródeł energii np. poprzez dopłaty do ceny takiej energii, co zachęciłoby potencjalnych inwestorów do większego zainteresowania budową instalacji wykorzystujących OZE. Mamy nadzieję, iż wprowadzenie trzech nowych ustaw, tj. prawo energetyczne, prawo gazowe oraz ustawa o OZE, zagwarantuje zrównoważony rozwój wykorzystania biomasy, szczególnie w formie odpadowej. Trzy nowe ustawy mają bowiem zastąpić dotychczasowe prawo energetyczne, dostosować je do wymagań UE oraz nowoczesnej energetyki. Przygotowywana ustawa o OZE, ma umożliwić produkcję zielonej energii gospodarstwom domowym, tzw. prosumentom. Ułatwić ma również procedury inwestycyjne oraz wprowadzić preferencyjny system dopłat do wytwarzanej energii tzw. taryf gwarantowanych. Przyczynić się to może do zwiększenia świadomości ekologicznej oraz popularyzacji produkcji energii na własne potrzeby gospodarstw domowych/rolnych w mikroinstalacjach.

7.4. Plan wdrożenia systemu przetwarzania biomasy w gminie Istebna na lata 2014-2020

Do wyżej wymienionych celów strategicznych, zdefiniowano cele szczegółowe, mianowicie:

1) *Promocja wykorzystania biomasy odpadowej na cele energetyczne wśród mieszkańców i lokalnych przedsiębiorców*

Cele szczegółowe:

- *Organizacja warsztatów i sesji strategicznych dla mieszkańców i przedsiębiorców z gminy, mających na celu przybliżenie problematyki odnawialnych źródeł energii, opłacalności ich wykorzystania w produkcji energii oraz powstających dzięki ich wykorzystaniu efektach ekologicznych*
- *Zorganizowanie wizyty studyjnej w Zakładzie Produkcji Pellet w Trzciannem, mającej na celu przedstawienie podstawowych procesów technologicznych zakładu produkcji biopaliw stałych*
- *Zorganizowanie wizyty studyjnej w Zakładzie Przetwórstwa Biomasy EMG Sp. z o.o. w Szepietowie, mającej na celu przedstawienie podstawowych procesów technologicznych układów zgazowujących biomasę*

2) *Stworzenie zintegrowanego systemu biomasowego, tj. systemu pozyskiwania i przetwarzania biomasy odpadowej*

Cele szczegółowe:

- *Powołanie grupy roboczej do koordynacji działań związanych z zagospodarowaniem biomasy odpadowej w gminie*
- *Dostosowanie zapisów Miejsowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Istebna w celu umożliwienia budowy zakładu produkcji biopaliw biomasowych*
- *Opracowanie Studium Wykonalności Zintegrowanego Systemu Biomasowego*
- *Pozyskanie funduszy zewnętrznych na sfinansowanie inwestycji w budowę zakładu produkcji biopaliw stałych*

3) *Ekomodernizacja systemów zaopatrzenia w energię na terenie gminy*

Cele szczegółowe:

- *Opracowanie projektu ekomodernizacji systemów grzewczych w budynkach na terenie gminy (szczególnie bup)*
- *Opracowanie projektu układów zgazowania biomasy dla wybranych zakładów przetwórstwa drzewnego*
- *Pozyskanie funduszy zewnętrznych na działania związane z ekomodernizacją systemów grzewczych w wybranych budynkach oraz zakładach przemysłowych*

"Efektywne zagospodarowanie roślinnej biomasy odpadowej z terenu gminy Istebna w kierunku produkcji biopaliw stałych, promuje rozwój małej przedsiębiorczości, poprawę jakości środowiska naturalnego oraz ochronę cennych walorów przyrodniczych regionu"				
cel ogólny	cele szczegółowe	termin	potencjalne źródła finansowania	uwagi
I. Promocja wykorzystania biomasy odpadowej na cele energetyczne	organizacja warsztatów i sesji strategicznych dla mieszkańców i przedsiębiorców z gminy, mających na celu przybliżenie problematyki odnawialnych źródeł energii, opłacalności ich wykorzystania w produkcji energii oraz powstających dzięki ich wykorzystaniu efektach ekologicznych	I- VI.2014 I-VI.2015	Środki budżetu gminy, WFOŚiGW, sponsorzy	kontakt ze stowarzyszeniami związanymi z ekoenergetyką, doradcami i organizacjami szkoleniowymi
	zorganizowanie wizyty studyjnej w Zakładzie Produkcji Pellet w Trzciannem, w celu przedstawienia podstawowych procesów technologicznych zakładu produkcji biopaliw stałych	IX.2014	Środki budżetu gminy	zorganizowanie wizyty w porozumieniu z OTOP

	<p>zorganizowanie wizyty studyjnej w Zakładzie Przetwórstwa Biomasy EMG Sp. z o.o. w Szepietowie mającej na celu przedstawienie podstawowych procesów technologicznych układów zgazowujących biomasę</p>	<p>II.2015</p>	<p>Środki budżetu gminy</p>	<p>zorganizowania wizyty w porozumieniu z władzami spółki</p>
<p>II. Stworzenie zintegrowanego systemu biomasowego, tj. systemu pozyskiwania i przetwarzania biomasy odpadowej</p>	<p>powołanie grupy roboczej do koordynacji działań związanych z rozwojem przetwarzania biomasy - spotkania kwartalne grupy</p>	<p>I.2014 (I, IV, VII, X. 2014-2020)</p>	<p>Środki budżetu gminy, WFOŚiGW,</p>	<p>nawiązanie współpracy z Regionalną Izbą Gospodarczą w Katowicach oraz Lokalną Grupą Działania "Żywiecki Raj", Stowarzyszeniem Przedsiębiorców Ziemi Żywieckiej, w zakresie rozwoju odnawialnych źródeł energii</p>
	<p>dostosowanie zapisów w Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Istebna w celu umożliwienia budowy zakładu produkcji biopaliw biomasowych</p>	<p>I-XII.2014</p>	<p>-</p>	<p>zmiany zatwierdzone stosowną uchwałą Rady Gminy</p>
	<p>opracowanie studium wykonalności zintegrowanego systemu biomasowego</p>	<p>II-XII.2014</p>	<p>środki budżetu gminy, środki prywatne lub spółdzielcze</p>	<p>współpraca z dostawcą technologii, doradcami, ekspertami,</p>
	<p>pozyskanie funduszy na sfinansowanie inwestycji w budowę zakładu produkcji biopaliw biomasowych - złożenie wniosków aplikacyjnych</p>	<p>I-XII.2015</p>	<p>ARIMR, Fundusz Szwajcarski, Fundusze EOG, środki publiczne i/lub prywatne, fundusze nowej perspektywy finansowej 2014-2020</p>	<p>współpraca z Regionalną Izbą Gospodarczą w Katowicach oraz Lokalną Grupą Działania "Żywiecki Raj", Stowarzyszeniem Przedsiębiorców Ziemi Żywieckiej, ujęcie działania w Wieloletnim Planie Finansowym</p>

III. Ekomodernizacja systemów zaopatrzenia w energię na terenie gminy	opracowanie projektu ekomodernizacji systemów grzewczych w budynkach na obszarze gminy	I-XII.2015	środki budżetu gminy, środki prywatne lub spółdzielcze	współpraca z dostawcą technologii, doradcami, ekspertami,
	opracowanie projektu układów zgazowania biomasy dla wybranych zakładów przetwórstwa drzewnego	I-XII.2016	środki własne przedsiębiorców	współpraca z dostawcą technologii, doradcami, ekspertami,
	Pozyskanie funduszy na sfinansowanie ekomodernizacji systemów systemów zaopatrzenia w energię w wybranych budynkach oraz zakładach przemysłowych	ok. 5 obiektów do XII.2016 ok. 20 do XII. 2020	NFOŚiGW, WFOŚiGW, Fundusz Szwajcarski, Fundusze EOG, środki publiczne i/lub prywatne, fundusze nowej perspektywy finansowej 2014-2020	współpraca z Regionalną Izbą Gospodarczą w Katowicach, Lokalną Grupą Działania "Żywiecki Raj", Stowarzyszeniem Przedsiębiorców Ziemi Żywieckiej, ujęcie działania w Wieloletnim Planie Finansowym

8. Turystyka

Opracowanie: Robert Pawlusiński, Katarzyna Śliwa-Martinez

Podsumowanie

Zrównoważony rozwój turystyki jest jednym z potencjalnych kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego Karpat. Wiele karpackich miejscowości od długiego czasu umiejętnie wykorzystuje swoje atuty i w oparciu o nie rozwija lokalną gospodarkę turystyczną. Przykładem takiej gminy jest Istebna w Beskidzie Śląskim. Celem strategii jest wskazanie różnorodności możliwych dróg rozwoju turystycznego gmin wiejskich w Karpatach i odniesienie ich do kontekstu gminy Istebna. W strategii szczególny nacisk położony został na te formy rozwoju turystyki, które umożliwiają zachowanie walorów przyrodniczych i kulturowych regionu. W przypadku gminy Istebna, ze względu na znacznie rozwinięty już sektor turystyczny, strategia nie odnosi się do całości problematyki turystycznej, wskazuje jedynie na zagadnienia związane z podtrzymywaniem rozwoju turystycznego na obszarze gminy w nawiązaniu do idei turystyki zrównoważonej. Autorzy skoncentrowali się na trzech głównych problemach: 1) Intensyfikacji wykorzystania dziedzictwa kulturowego do budowy oferty turystycznej gminy, 2) Ekologizacji produktu turystycznego oraz 3) Usprawnieniu modelu zarządzania rozwojem turystyki w gminie.

8.1. Założenia wstępne

Wymierne korzyści ekonomiczne z turystyki osiągnane przez wiele regionów i miejscowości w powiązaniu z prognozowanym trwałym wzrostem popytu na usługi i dobra turystyczne, sprawiają, że turystyka jest coraz częściej postrzegana jako jeden z potencjalnych kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego wielu miejscowości i regionów w Polsce, w tym obszarów wiejskich i górskich. Aktywizacja tego sektora stwarza szansę na osiągnięcie wielu pozytywnych zmian, nie tylko natury ekonomicznej, ale także społecznej. Szczególne znaczenie ma to w przypadku obszarów górskich, w tym Karpat, które ze względu na istniejące uwarunkowania przyrodnicze i kulturowe, długie tradycje w recepcji ruchu turystycznego są predysponowane do rozwoju tego kierunku lokalnej gospodarki.

Celem strategii jest wskazanie możliwych dróg rozwoju turystycznego wybranych gmin karpackich o dużym potencjale przyrodniczym i kulturowym jako alternatywnego kierunku ich rozwoju społeczno-gospodarczego. Przyjęto, że kierunki rozwoju turystyki będą oparte głównie na **zasobach przyrodniczych i kulturowych** i pozostawać będą w zgodzie z ideą zrównoważonego rozwoju. Proponowana ścieżka rozwoju oprócz wskazania możliwości nowych źródeł dochodu dla mieszkańców i stworzenia nowych miejsc pracy, będzie miała na celu podjęcie działań ukierunkowanych na zachowanie walorów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego, które traktowane są w kategoriach nadrzędnego dobra tego obszaru. Autorzy, w oparciu o dokonaną diagnozę stanu obecnego i posiadanych zasobów, określą wizję i cele rozwoju turystycznego gmin, wskazując jednocześnie programy działań umożliwiające osiągnięcie pożądanego stanu.

Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego gmin (uwagi ogólne)

Turystyka jest jednym z najważniejszych działów gospodarki światowej. Wytwarza 9% globalnego produktu krajowego brutto i związane jest z nim co jedenaste miejsce pracy (*Tourism Highlights UNWTO, 2013*). Obecnie notuje się w skali świata już ponad 1 mld podróży zagranicznych (dla porównania w 1950 r. – 25 mln) i 5-6 mld podróży krajowych rocznie (*Tourism Highlights UNWTO, 2013*). W ciągu najbliższych dwudziestu lat liczba zagranicznych podróży turystycznych ma wzrosnąć o 80%, dynamicznie ma rozwijać się także turystyka krajowa. W Polsce wzrost znaczenia gospodarczego sektora turystyki obserwuje się od lat 90. XX wieku. Nasz kraj odwiedza obecnie 14,8 mln turystów zagranicznych (*Tourism Highlights UNWTO, 2013*), a w turystyce krajowej notuje się rocznie ponad 30 mln podróży (Instytut Turystyki w Warszawie 2012), z czego ok. połowę stanowią podróże długoterminowe (dłuższe niż 4 dni). Sektor ten wytwarza 5% krajowego produktu brutto i kreuje ok. 4,8% ogółu miejsc pracy w Polsce (WTTC 2013). Łączne wpływy sektora turystycznego i działalności okołoturystycznych wyniosły w 2012 r. 80,4 mld złotych (WTTC 2013). Coraz większy udział w tych dochodach ma turystyka krajowa (ok. 25%).

Turystyka jest ważnym czynnikiem zmian gospodarczych na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym. W oparciu o lokalne zasoby przyrodnicze i kulturowe, które w wielu przypadkach są wciąż słabo wykorzystywane w polityce rozwoju lokalnego, można osiągnąć wymierne korzyści ekonomiczne. Na podstawie licznych obserwacji można stwierdzić, że turystyka przyczynia się znacząco do pobudzenia lokalnej przedsiębiorczości, wpływa na wzrost zatrudnienia nie tylko w sektorze turystycznym, ale także okołoturystycznym. W efekcie może ona doprowadzić do zahamowania odpływu młodych ludzi do miast w celu podjęcia pracy, co jest istotnym problemem na obszarach wiejskich. Popyt generowany przez turystów pozwala przetrwać, a nawet znacząco rozwijać się wielu tradycyjnym rodzajom działalności gospodarczej. Turystyka stwarza m.in. szansę na podtrzymanie działalności rolniczej (turyści jako ważna grupa odbiorców płodów i produktów rolnych) czy rękodzieła oraz innych lokalnych produktów. Niejednokrotnie jest impulsem do odrodzenia się zapomnianych (czy zaniedbanych) przez lokalną społeczność kierunków gospodarowania. Przykładem może być odrodzenie się pasterstwa w górach, które w znacznej mierze bazuje na dochodach uzyskiwanych od turystów.

Turystyka prowadzi także do istotnych przemian w sferze społecznej, wśród których wymienić należy zmianę postaw lokalnej społeczności, poczucie dumy z miejsca zamieszkania, większą otwartość na świat, zdolność do przyswajania nowych idei i rozwiązań, a także aktywizację zawodową wielu grup społecznych (m.in. kobiet, które np. na obszarach wiejskich odgrywają główną rolę w inicjowaniu przedsięwzięć turystycznych i agroturystycznych). Zmianie ulega także spojrzenie na lokalne zasoby przyrodnicze i kulturowe, które mieszkańcy zaczynają postrzegać w kategoriach „majątku regionu/miejscowości” i o ochronę których zaczynają coraz bardziej zabiegać. Dzięki turystyce rośnie świadomość ekologiczna mieszkańców wyrażana w większej dbałości o środowisko przyrodnicze w miejscu zamieszkania. Coraz żywiej kultywowane są lokalne tradycje. Rozwój turystyki wymaga dbałości o przestrzeń publiczną, której użytkownikami stają się także turyści. Efektem tego jest m.in. estetyzacja przestrzeni miejscowości, a także poprawa stanu infrastruktury technicznej.

Wskazując na korzyści osiągnięte dzięki rozwojowi turystyki, nie należy zapominać o możliwych negatywnych jej skutkach. Nieprzemysłany i chaotyczny rozwój sektora turystycznego, oparty na założeniu intensywnej eksploatacji istniejących walorów turystycznych oraz maksymalizacji zysków może w krótkim okresie czasu przyczynić się do utraty atrakcyjności turystycznej danego miejsca, a tym samym ponownie wywołać problemy natury społeczno-gospodarczej. Warto w tym miejscu

podkreślić, że korzyści czerpane z turystyki powinny służyć do pobudzenia innych sektorów lokalnej gospodarki. Doświadczenia wielu regionów świata, które uzależniły się gospodarczo od turystyki wskazują, że w okresach zahamowania popytu turystycznego, bardzo szybko tracą one stabilność gospodarczą.

Zrównoważona turystyka

Współcześnie za pożądany model rozwoju turystyki przyjmuje się koncepcję bazującą na idei zrównoważonego rozwoju. Podstawę koncepcji turystyki zrównoważonej stanowi więc osiągnięcie harmonii między potrzebami turystów, środowiska naturalnego i lokalnych społeczności (Niezgoda 2006). Zakłada ona wykorzystanie zasobów przyrody, przy jednoczesnym zachowaniu ich naturalnego charakteru, nie naruszanie tożsamości kulturowej społeczności lokalnych, ich zwyczajów, stylu życia, a jednocześnie zapewnianie mieszkańcom udziału w dochodach z turystyki (Kurek 2004). Ten model rozwojowy turystyki przejawia się (Mika 2007) m.in. w:

- dążeniu do zapewnienia turystom wysokiego poziomu satysfakcji z pobytu w danym miejscu,
- korzystaniu w sposób umiarkowany z zasobów środowiska przyrodniczego, przy jednoczesnym podtrzymaniu podstawowych procesów ekologicznych,
- ograniczaniu negatywnych skutków społecznych turystyki,
- szanowaniu odrębności społeczno-kulturowej miejscowych społeczności, ochronie dziedzictwa kulturowego oraz wspomaganiu międzykulturowego zrozumienia i tolerancji,
- opracowaniu planów rozwoju turystyki z punktu widzenia korzyści dla lokalnej społeczności,
- popieraniu inicjatyw przynoszących korzyści społeczno-ekonomiczne dla regionów, takie jak: miejsca pracy, poprawa infrastruktury społecznej, a także wspomaganie walki z ubóstwem,
- doprowadzenie do ścisłego powiązania turystyki z gospodarką lokalną i podjęcie działań ograniczających odpływ dochodów z turystyki,
- kształcenie miejscowej ludności w zawodach związanych z usługami turystycznymi i produkcją na potrzeby turystyki,
- wspieranie rozwoju małych przedsiębiorstw w miejscowościach turystycznych.

Turystyka zrównoważona jest pewną ideą, wzorcem postępowania. Nie wskazuje bezpośrednio określonych form aktywności turystycznej, ale raczej sposób postępowania w związku z rozwojem turystyki. Zgodnie z tą koncepcją **działalność turystyczna musi być prowadzona w taki sposób, aby chronić te zasoby, dzięki którym funkcjonuje, tj.: przyrodę i lokalne społeczności**. Może ona być realizowana w różnych formach pod warunkiem, że nie będą one miały wybitnie masowego charakteru i nie będą pozostawać w konflikcie zarówno z środowiskiem przyrodniczym, jak i społecznościami lokalnymi. Należy podkreślić, że szczególnie podatne na negatywne skutki masowych form turystyki jest środowisko przyrodnicze gór. Zbyt intensywny rozwój turystyki w krótkim okresie może prowadzić do niedoborów wody pitnej (nie tylko zbyt duży pobór na potrzeby konsumpcyjne, ale także gospodarcze związane z turystyką– np. sztuczne naśnieżanie stoków narciarskich), degradacji siedlisk roślin i zwierząt, utraty naturalnego krajobrazu, zanieczyszczenia powietrza i wody oraz znacząco obniżać komfort życia lokalnej społeczności.

W oparciu o miejscowy potencjał przyrodniczy i kulturowy na obszarach wiejskich można rozwijać wiele form turystyki w zgodzie z ideą zrównoważonego rozwoju. Pozostają one w ścisłym

związku z nowym modelem turystyki 3 x E (*entertainment, excitement, education*; przeciwieństwo tradycyjnego modelu turystyki 3 x S – słońce, piasek, morze), wedle którego przewodnią rolę w zachowaniach turystycznych odgrywać będzie aktywność ruchowa, przeżycia emocjonalne, przygody, rozrywka, zabawa – połączone z elementami edukacyjnymi. Zaliczyć można do nich m.in.:

- **agroturystykę i pobyty w gospodarstwach ekologicznych** - rosnąca popularność wypoczynku na wsi wiąże się z potrzebą poszukiwania alternatywnych miejsc wypoczynku, z dala od przeinwestowanych centrów turystycznych. Do podstawowych potrzeb turystów należą tutaj chęć pobytu w miejscach ustronnych o nieskażonym środowisku, które zapewniają ciszę i spokój, możliwość kontemplacji przyrody, a także bezpośredni kontakt z miejscową społecznością. Produkt agroturystyczny powinien mieć charakter kompleksowy i obejmować obok zakwaterowania w odpowiednio do tego przygotowanym gospodarstwie także szereg dodatkowych atrakcji związanych z życiem codziennym wsi, zwyczajami, tradycjami żywieniowymi. Z agroturystyką wiąże się także zapotrzebowanie na miejscowe produkty rolne, w tym także żywność ekologiczną. Ta forma turystyki jest szczególnie popularna wśród rodzin z dziećmi.

- **turystykę aktywną (kwalifikowaną)** - do korzystnych z punktu widzenia środowiska przyrodniczego aktywnych form wypoczynku należą między innymi: turystyka piesza, turystyka rowerowa, turystyka konna, narciarstwo biegowe, narciarstwo skitourowe, spływy kajakowe górkami rzekami. Produkty te mogą funkcjonować niezależnie bądź w ścisłym powiązaniu z agroturystyką. Należy podkreślić, że rozwój większości z nich uwarunkowany jest podjęciem odpowiednich działań inwestycyjnych w zakresie infrastruktury, które jednak jak wcześniej wskazano, powinny być planowane w sposób nienaruszający dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego regionu.

- **turystykę kulturową** – turystyka bazująca na dziedzictwie kulturowym mieszkańców. Obejmuje podróże w celu poznawania miejsc i obiektów o wartości historycznej, artystycznej i kulturowej oraz także uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych. Turystyce kulturowej sprzyjają coraz popularniejsze tematyczne szlaki dziedzictwa kulturowego. Dużym zainteresowaniem turystów cieszą się warsztaty z zakresu rękodzielnictwa, tradycji kulinarnych itp.

- **turystykę szczególnych zainteresowań (specjalistyczną)** - jedną z jej form jest **turystyka przyrodnicza**, która wiąże się ona z odwiedzaniem z pobudek poznawczych miejsc cennych pod względem przyrodniczym. Jej celem mogą być zarówno osobliwości przyrody nieożywionej, zwłaszcza elementy budowy geologicznej czy rzeźby (geoturystyka), jak i świata roślinnego oraz zwierzęcego (m.in. turystyka ornitologiczna). Turystyka przyrodnicza wykazuje silne związki z edukacją ekologiczną. Obserwuje się tworzenie centrów edukacji w zakresie tradycyjnej gospodarki wiejskiej, gdzie w ramach zwierzyców prezentowane są zwierzęta hodowlane (znane młodym ludziom już tylko z programów telewizyjnych).

Zrównoważony rozwój turystyki to rozwój bazujący na zasobach całego regionu, a nie tylko zasobach własnych gminy. **Oferta turystyczna poszczególnych gmin powinna być powiązana z ofertą obszarów sąsiednich i razem tworzyć spójny regionalny produkt turystyczny oparty na dziedzictwie przyrodniczym i kulturowym regionu.** W budowie produktu turystycznego należy bazować na idei sieci partnerskich. Tylko współpraca ościennych jednostek pozwoli na stworzenie konkurencyjnej oferty turystycznej.

Turystyka jako kierunek rozwoju Karpat

Region Karpat należy do najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym fragmentów naszego kraju (Warszyńska 1995). Unikatowość i różnorodność świata przyrody górskiej Karpat w połączeniu z bogatą kulturą mieszkańców tych ziem stwarzają korzystne warunki do rozwoju turystyki.

Głównym atutem turystycznym Karpat jest środowisko przyrodnicze, a zwłaszcza rzeźba terenu, korzystnie oddziałujący na człowieka górski klimat, bogactwo wód mineralnych, rozległe połacie lasów oraz wielość gatunków świata roślin i zwierząt. Około 70% powierzchni Karpat Polskich stanowią obszary chronione, w tym 6 parków narodowych, 13 parków krajobrazowych, 86 rezerwatów przyrody (Zawilińska 2005). Funkcja ochrony przyrody w znacznej mierze determinuje turystykę jako jeden z kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego polskich Karpat.

O atrakcyjności turystycznej Karpat decyduje także malowniczy krajobraz wsi karpaccich. Odzwierciedla się on w dużym udziale łąk i pastwisk, zachowanych układach osadniczych wsi, a także licznych obiektach architektury drewnianej. O randze karpaccich zabytków drewnianych świadczyć może fakt wpisania 14 kościołów i cerkwi na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO. Swoisty urok posiadają także małe miasteczka karpaccie ze średniowiecznymi układami urbanistycznymi oraz wieloma zabytkowymi obiektami.

Mieszkańcy Karpat wyróżniają się w skali kraju zachowanymi i pielęgnowanymi tradycjami i zwyczajami lokalnymi. Barwnie obchodzone są tutaj święta religijne i państwowe, wiele wydarzeń kulturalnych nawiązuje do przeszłości i tradycji. W Karpatach funkcjonuje ok. 120 katolickich sanktuariów pielgrzymkowych, wśród których wiele ma zasięg ogólnokrajowy.

W oparciu o zasoby wód mineralnych rozwinęła się od XIX w. sieć uzdrowisk karpaccich (łącznie 13 miejscowości o randze uzdrowiska statusowego), wśród których największą renomą cieszą się Krynica, Szczawnica, Ustroń, Rabka, Piwniczna, Muszyna. Potencjał w zakresie rozwoju działalności uzdrowiskowej ma także wiele innych miejscowości górskich Karpat.

Rozwojowi turystyki w Karpatach sprzyjają także długie tradycje turystyczne i związany z tym turystyczno-wypoczynkowy wizerunek. Karpaty stwarzają podstawę dla rozwoju wielu form turystyki kwalifikowanej, w tym wędrowek pieszych, narciarstwa, turystyki rowerowej, konnej i in. Ze względu na przygraniczne położenie część Karpat cechują korzystne warunki dla rozwoju turystyki transgranicznej.

W Karpatach dominuje turystyka krajowa. Region ten skupia ok. 15-20% krajowego ruchu turystycznego i ok. 5% ruchu zagranicznego. Jest to najczęściej wybierany przez Polaków, po terenach nadmorskich, cel podróży wypoczynkowych. Większość turystów pochodzi z południowej Polski, a zwłaszcza z Górnego Śląska, aglomeracji krakowskiej, tarnowskiej oraz rzeszowskiej, co w znacznej mierze determinuje weekendowy charakter ruchu turystycznego. Dłuższe pobyty są charakterystyczne dla turystów z środkowej i północnej Polski, w tym m.in. mieszkańców aglomeracji warszawskiej, którzy stanowią znaczącą grupę w statystykach ruchu turystycznego w Karpatach. Ruch turystyczny jest rozłożony nierównomiernie. Głównymi regionami jego koncentracji są Beskid Śląski, Tatry z Podhalem, Pieniny oraz Beskid Sądecki.

Wiele karpackich miejscowości od długiego czasu umiejętnie wykorzystuje swoje atuty i w oparciu o nie rozwija lokalną gospodarkę turystyczną. Dotyczy to zwłaszcza wysokogórskiej części Karpat, która jako pierwsza została spopularyzowana wśród turystów i obecnie odznacza się stosunkowo dobrze rozbudowaną bazą turystyczną oraz wieloma atrakcjami turystycznymi. Jednak wciąż wiele rejonów Karpat nie dostrzega tkwiącego w nich potencjału turystycznego i związanych z tym możliwości osiągnięcia wymiernych korzyści dla lokalnej społeczności i gospodarki.

Turystyka w planach rozwoju społeczno-gospodarczego regionu karpackiego

Zrównoważony rozwój turystyki jako kierunek rozwoju społeczno-gospodarczego Karpat jest powszechnie akceptowany na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym. Większość powiatów i gmin w Karpatach w swoich strategiach i programach rozwoju lokalnego przypisuje turystyce główną bądź jedną z głównych funkcji społeczno-gospodarczych. Za podstawę jej rozwoju przyjmuje się ideę zrównoważonego rozwoju turystyki. Znaczenie turystyki w rozwoju gmin karpackich potwierdzają zapisy strategii województw małopolskiego, podkarpackiego i śląskiego, w których turystyce przypisuje się rolę jednego z najważniejszych narzędzi transformacji lokalnych gospodarek obszarów górskich, w tym zwłaszcza wsi karpackich. Wsparcie dla działań na rzecz rozwoju turystyki w gminach karpackich zostało potwierdzone w programach operacyjnych tych województw na lata 2014-2020: Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego, Małopolskiego i Śląskiego na lata 2014-2020, Program Operacyjny Polska Wschodnia 2014-2020.

Wizja rozwoju turystycznego Karpat określona została także w Ramowej konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat (konwencji karpackiej) – porozumieniu międzyrządowym zawartym przez siedem krajów karpackich, w tym Polskę, będący odpowiednikiem wdrożonej wcześniej w Europie Zachodniej – Konwencji Alpejskiej. Wskazuje się w tych dokumentach, że rozwój turystyki jest kluczowy dla przyszłości całego łańcucha górskiego Karpat i powinien być promowany na poziomie ogólnokrajowym. W zakresie rozwoju turystyki będzie on oparty na:

- ustanowieniu planu marketingowego promowania Karpat jako wyjątkowego miejsca, w tym stworzenia warunków wspierających zrównoważone produkty i usługi turystyczne,
- opracowaniu innowacyjnego systemu zarządzania turystyką na wszystkich poziomach, w pełni włączając potrzeby miejscowej ludności oraz zachowanie dziedzictwa naturalnego i kulturowego,
- rozwijaniu potencjału, wiedzy i kompetencji w zakresie zrównoważonego rozwoju i zarządzania turystyką.

Reasumując **turystyka jest jedną z dziedzin życia gospodarczego w gminach karpackich, która w najbliższych latach będzie cieszyć się dużym wsparciem zarówno wśród instytucji regionalnych, jak i krajowych.** Duże znaczenie dla popularyzacji tej formy działalności będą mieć programy wsparcia finansowego z środków Unii Europejskiej. Należy podkreślić, że to właśnie gminy karpackie – jako obszary o dużym potencjale przyrodniczym i kulturowym mogą stać się głównym beneficjentem środków unijnych przeznaczonych na wsparcie rozwoju sektora gospodarki turystycznej.

Turystyka jako kierunek rozwoju gminy Istebna (kontekst lokalny)

Gmina Istebna, położona w górskiej części Karpat, na obszarze Beskidu Śląskiego, w województwie śląskim, jest gminą wiejską o dużym potencjale przyrodniczym i kulturowym. Trudne warunki gospodarowania oraz niska opłacalność produkcji rolnej sprawiają, że coraz mniejsze znaczenie w lokalnej gospodarce ma rolnictwo. Z uwagi na dużą wartość środowiska przyrodniczego, znaczący udział obszarów chronionych w ogólnej powierzchni gminy, a także peryferyjne położenie względem centrów gospodarczych, gmina jest szczególnie predysponowana do rozwoju turystycznego. Rozwojowi turystyki sprzyja także sąsiedztwo renomowanych ośrodków turystycznych w Beskidzie Śląskim (Wisły, Szczyrku, Ustronia). Turystyka jako kierunek rozwoju społeczno-gospodarczego gminy stwarza możliwość zachowania istniejącego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, przy jednoczesnym osiąganiu korzyści ekonomicznych przez mieszkańców, przy założeniu, że model jej rozwoju będzie bazował na idei zrównoważonej turystyki.

Pozytywne nastawienie do wyważonego rozwoju gminy poprzez turystykę potwierdzają zapisy lokalnych dokumentów planistycznych. Najtrafniej wyraża to misja zawarta w strategii rozwoju lokalnego gminy *„Celem społeczności i samorządu gminy Istebna jest osiągnięcie statusu głównego ośrodka agroturystyki w południowej Polsce, przy jednoczesnym utrzymaniu wartości regionalnych i zachowaniu środowiska naturalnego” (Zintegrowana Strategia Rozwoju Gminy Istebna 2005-2015)*. Gmina koncentruje się na zrównoważonym rozwoju turystyki, wskazując na atuty jakimi są nieskażona przyroda oraz bogate tradycje ludowe. Za jedne z głównych form turystyki przyjmuje się agroturystykę oraz wiejską turystykę kulturową, bazujące na zasobach lokalnej społeczności. W turystyce dostrzega się także szansę na zachowanie, a niekiedy także przywrócenie tradycyjnych form gospodarowania w górach, jak wypas owiec, produkcja serów itd.

Gmina Istebna może oczekiwać w najbliższych latach wsparcia swoich działań na rzecz rozwoju turystyki ze strony podmiotów zewnętrznych. Turystyka została uznana za priorytetowy kierunek rozwoju regionu w strategii powiatu cieszyńskiego oraz w Programie Rozwoju Subregionu Południowego Województwa Śląskiego (Plan Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych). Działania na rzecz rozwoju turystyki realizowane są także we współpracy z partnerami z Czech i Słowacji, m.in. poprzez Euroregion Śląsk Cieszyński. Jeszcze raz należy jednak podkreślić, że wszelkie działania mające na celu rozwój turystyki, powinny być planowane w sposób zapewniający zachowanie walorów przyrodniczych i kulturowych regionu, dla ich wartości samej w sobie, ale także dlatego, że walory te są podstawą rozwoju turystyki na tym terenie.

8. 2. Analiza stanu obecnego w gminie i identyfikacja kierunków rozwoju

Przyrodnicze i kulturowe podstawy rozwoju turystyki

Gmina Istebna leży w Beskidzie Śląskim, w jego południowej części, w pasie nadgranicznym z Czechami i Słowacją. Trzy wsie tworzące gminę: Istebna, Jaworzynka oraz Koniaków, zwane potocznie Trójwsią Beskidzką, odznaczają się dużymi walorami przyrodniczymi i kulturowymi, które stanowią podstawę rozwoju turystyki. Na terenie gminy, w miejscowości Jaworzynka znajduje się tzw. Trójstyk – miejsce, gdzie schodzą się granice trzech państw: Polski, Czech i Słowacji. Przez gminę

przebiega także Europejski Dział Wód, oddzielający zlewiska Morza Bałtyckiego (Olza – dopływ Odry; potoki zasilające Wisłę) i Morza Czarnego (Czadecka, dopływ Kisucy).

Gminę Istebna cechuje urozmaicona rzeźba górską, w której zaznaczają się kopulaste wzniesienia z rozległymi formami grzbietowymi, przechodzące w niższych partiach w dość strome zbocza. Północno-zachodnią częśći gminy zajmują fragmenty granicznego Pasma Stożka i Czantorii ze szczytem Kiczora (blisko 990 m n.p.m.; najwyżej wyniesiony punkt na terenie gminy), natomiast w północno-wschodniej części ciągnie się Pasma Baraniej Góry. Pasma te oddziela przełęcz Kubalonka (758 m n.p.m.), którędy biegnie droga samochodowa do Wisły. Środkową część gminy zajmuje Kotlina Istebniańska; płynie przez nią Olza, biorącą początek na zboczach Gańczorki (Pasma Baraniej Góry). Wiele miejsc w gminie posiada wybitne walory widokowe; można z nich obserwować panoramę okolicznych pasm górskich, w tym Beskidu Śląsko-Morawskiego (Czechy), Beskidów Kisuckich, Beskidu Żywieckiego, a nawet Tatr. Do najbardziej popularnych miejsc widokowych wśród turystów należą: Ochodzita, Przełęcz Kubalonka, Koczy Zamek, Wawrzańców Groń i Trójstyk, Złoty Groń. Przedmiotem obserwacji są także tzw. morza mgieł – zjawiska związane z inwersją temperatury powietrza w warunkach pogody cichej i bezchmurnej.

Lasy zajmują ok. 40% powierzchni gminy. Najcenniejsze kompleksy leśne rozciągają się na zboczach Pasma Baraniej Góry (górskie bory świerkowe, w których występuje unikatowy dla regionu ekotyp tzw. świerka isticbniańskiego). Około 40% powierzchni gminy jest objętych ochroną w ramach Parku Krajobrazowego Beskidu Śląskiego. Fragmenty gminy znajdują się także w obrębie Obszaru Natura 2000 Beskid Śląski (ochrona siedlisk i ostoi zwierząt). Z punktu widzenia turystyki przyrodniczej ważną rolę odgrywają: **Muzeum Świerka Istebniańskiego (Karpacki Bank Genów) wraz z Wolierową Hodowlą Głuszcza w Jaworzynce-Czadecce oraz ekspozycja w Ośrodku Edukacji Ekologicznej Istebna-Dzielec (prezentuje ona faunę i florę beskidzkich lasów; obok ośrodka utworzono Ogród Roślin Beskidu Śląskiego z ekologicznym, akacyjnym placem zabaw dla dzieci).**

W ocenie Instytutu Turystyki w Warszawie cechy środowiska przyrodniczego gminy Istebna sprzyjają rozwojowi turystyki wypoczynkowej zarówno w okresie letnim (zwłaszcza odbywaniu pieszych wycieczek), jak i zimowym (m.in. różnych form narciarstwa). Za wysoce atrakcyjne dla turystyki wypoczynkowej uznano aż 95% powierzchni gminy. Głównymi jej atutami przyrodniczymi są rzeźba terenu oraz lasy.

Tab.8.1. Walory przyrodnicze gminy Istebna na tle gmin ościennych

Nazwa gminy	Pow. lasów w km ² ; <i>(w nawiasie udział w pow. gminy)</i>	Pow. obszarów o walorach wypoczynkowych (*) w km ² <i>(w nawiasie udział w pow. gminy)</i>	Pow. obszarów chronionych w km ² <i>(w nawiasie udział w pow. gminy) (**)</i>	Dominujący typ walorów przyrodniczych	Stopień atrakcyjności gminy dla wypoczynku (***)
Istebna	46,3(55,2%)	80,0 (95,2%)	35,5 (42,3%)	rzeźba terenu,	duża

				las	
Wisła	80,4 (73,8%)	100,0 (91%)	98,2 (90,1%)	rzeźba terenu, las	duża
Szczyrk	26,9 (69,1%)	39,0 (100%)	32,4 (83,1%)	rzeźba terenu, las	duża
Brenna	63,2(66,5%)	90,0 (94,7%)	66,7(70,2%)	rzeźba terenu, las	duża
Rajcza	79,5 (60,7%)	130,0 (99%)	93,9 (72,2%)	rzeźba terenu, las	duża
Milówka	49,9(50,4%)	90,0 (91,0%)	90,0 (91,0%)	rzeźba terenu, las	duża

(*) - określona na podstawie oceny elementów środowiska przydatnych dla wypoczynku: rzeźby terenu, wód powierzchniowych, szaty leśnej

(**) – uwzględniono sumaryczną powierzchnię włączając parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe oraz obszary chronionego krajobrazu

(***) - Kategorie atrakcyjności wypoczynkowej (b. mała, mała, średnia, duża) określono na podstawie wielkości powierzchni obszarów o walorach wypoczynkowych i ich kategorii

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych: GUS (2011) i Instytutu Turystyki w Warszawie (1998-2010).

Duże znaczenie dla atrakcyjności turystycznej gminy ma także dziedzictwo kulturowe. Gmina Istebna wyróżnia się na tle całych Karpat Polskich dobrze zachowanymi tradycjami i zwyczajami lokalnymi, które są pielęgnowane przez mieszkańców, zwanych Góralami Istebniańskimi. Atut w rozwoju turystyki stanowi także przeszłość tego obszaru związana z osadnictwem wołoskim oraz jej wciąż obecne materialne ślady.

Początki osadnictwa na terenie gminy Istebna datowane są na XVI w. i wiążą się z falą osadnictwa wołoskiego oraz napływem ludności ze Śląska Cieszyńskiego. Pierwsze wzmianki historyczne o wsi Istebna pochodzą z 1577 r., o Jaworzynce z 1649 r., o Koniakowie z 1712 r. Ludność trudniła się głównie pasterstwem, którego szczytowy okres rozwoju przypadł na II poł. XVIII w. Wołosi wywarli olbrzymi wpływ na kulturę dzisiejszej ludności tych ziem. Do dnia dzisiejszego wśród mieszkańców całego łuku karpackiego, zasiedlonego przez Wołochów można dostrzec podobieństwa w zwyczajach, muzyce ludowej itd..

Żywy folklor Górali Istebniańskich prezentowany jest przez działające w gminie zespoły folklorystyczne i kapele góralskie (m.in. Zespół Regionalny Istebna (jeden z najstarszych w Polsce), Zespół Pieśni i Tańca Koniaków, Zespół Zgrapanie z Jaworzynki, zespoły dziecięce: Czadeczka, Mały Koniaków, Mali Istebniocy, Groniczki, kapele: Ochodzita, Wałasi, Zwyrtni), oraz twórców ludowych

(m.in. tradycje koronkarskie w Koniakowie; hafty beskidzkie). Na terenie gminy działa kilkanaście placówek o charakterze muzealnym, galerii wystaw prac rękodzielniczych itp., co jest ewenementem w skali całego regionu karpackiego. Do najbardziej znanych należą: Muzeum regionalne Kurna Chata w Istebnej (zlokalizowane w zabytkowej drewnianej chacie z 1863 r.; prezentowany jest tam zbiór instrumentów muzycznych), Muzeum Na Grapie w Jaworzynce (z ekspozycją poświęconą kulturze górali beskidzkich; m.in. stroje ludowe, dawne sprzęty domowe i gospodarcze, naczynia), Muzeum Koronki – Izba Pamięci Marii Gwarek (z ekspozycją koronek), Chata na Szańcach - Galeria Scena Sztuki i Kultury Regionalnej Twórców Nieprofesjonalnych Tadeusza Ruckiego (sztuka ludowa).

W gminie odbywa się corocznie szereg imprez kulturalnych i sportowo-rozrywkowych, m.in. Dni Istebnej, Dożynki Gminne, Festyn Istebniański, Dni Koronki Koniakowskiej, Mieszanie Owiec, Jarmark Pasterski w Koniakowie, Bieg o Istebniański Bruclik, Zawody MTB Beskidy.

Z Istebną związanych jest wiele osobistości świata kultury i sportu. Wymienić tutaj należy przede wszystkim Jana Wałacha (malarz i grafik), czy Jerzego Kukuczkę (himalaista; w Istebnej-Wilcze znajduje się Izba Pamięci urządzona w jego rodzinnym domu; corocznie odbywa się w Istebnej Rajd Turystyczny im J. Kukuczki).

Z obiektów zabytkowych (tab.8.2) znajdujących się w gminie na uwagę zasługują przede wszystkim drewniane chaty w Istebnej i Koniakowie oraz zabytki sakralne: kościół w Istebnej z XVIII w., drewniany kościółek z XVIII w. na Kubalonce. 6 obiektów z terenu gminy zostało wpisanych na Szlak Architektury Drewnianej.

Tab. 8.2. Obiekty w gminie Istebna wpisane do rejestru zabytków.

Miejscowość	Nazwa obiektu	Nr rej.	Data wpisu do rejestru
Istebna	zespół drewnianej zabudowy wzdłuż drogi Istebna-Koniaków, XVIII-XIX w.	A-406/82	25.01.1982
	kościół par. p.w. Dobrego Pasterza, 1792-94	149/60 (A-314/78)	27.02.1960 (11.05.1978)
	szkoła par., ob. GOK, 1819	150/60 (R/590/60); A-312/78	27.02.1960 (21.04.1978)
	Domy nr 51, 58, 133, 146 z pocz. XIX w.	151/60 (A-372/78) 973/68 (A-373/78) 974/68 975/68 (A-371/78)	27.02.1960 (14.11.1978) 30.12.1968 (14.11.1978) 30.12.1968 30.12.1968

			(13.11.1978)
Istebna - Andziołówka	zagroda nr 293, pocz. XIX w.: - dom, drewn., 1900 - dom, drewn., 1915 - budynek gospodarczy, drewn. - studnia, drewn., 1930 - ogród	A-525/87	24.10.1987
Istebna - Kubalonka	kościół par. p.w. Świętego Krzyża, 1779, 1957	156/60 (R/555/59); A-265/78	27.02.1960 (25.01.1978)

Źródło: opracowanie własne na podstawie rejestru Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Stan rozwoju bazy turystycznej

Gmina Istebna wyróżnia się na tle innych wiejskich gmin w Karpatach dobrze rozwiniętą bazą turystyczną. W gminie działa około 120 obiektów noclegowych dysponujących blisko 3 tys. miejsc noclegowych (na 100 mieszkańców gminy przypada 25 miejsc noclegowych). W strukturze bazy noclegowej przeważają gospodarstwa agroturystyczne, pokoje gościnne oraz domy i chaty do wynajmu (łącznie blisko 90 obiektów). Ta grupa obiektów skupia łącznie ok. 1,2 tys. miejsc noclegowych (ok. 40%). Na terenie gminy funkcjonuje 18 ośrodków wypoczynkowych o łącznej pojemności ponad 1 tys. miejsc noclegowych. Pozostałymi elementami bazy noclegowej są: zajazdy (5 obiektów), schroniska (3 obiekty) oraz 8 obiektów zaliczonych do kategorii inne (m.in. 4 obiekty szkolne oddane do dyspozycji grup młodzieżowych w okresie wakacji i ferii zimowych). Do obiektów o największej pojemności recepcyjnej należą: Ośrodek Zagroń – jedna z najnowszych inwestycji turystyczno-hotelarskich w gminie, połączona ze stokiem narciarskim, parkiem wodnym i centrum medycyny (ok. 120 m. n.), Leśniczówka w Istebnej (130 m. n.), Ośrodek Wypoczynkowy Jano (96 m. n.), Centrum Wypoczynkowo-Szkoleniowe Jaworzynka (94 m. n.), Ośrodek Szarotka (90 m. n.), Zaolziańska (86 m. n.). Przeważająca część obiektów bazy noclegowej dostępna jest dla turystów roku przez cały rok. W rozkładzie przestrzennym bazy noclegowej na czoło wysuwa się wieś Istebna (1,9 tys. miejsc noclegowych; ok. 60% ogółu miejsc noclegowych). Niektóre z obiektów noclegowych dysponują zapleczem sportowo-rekreacyjnym oraz konferencyjnym.

Usługi gastronomiczne oferowane są w ok. 30 obiektach. Większość bazy gastronomicznej działa w powiązaniu z usługami noclegowymi. Ważnym elementem atrakcyjności turystycznej gminy są obiekty serwujące dania kuchni regionalnych, wśród których największą renomą cieszy się Karczma Ochodzita. Do tej grupy zaliczyć należy także: Karczmę Kopyrtołka, Restaurację Leśniczówka, Zajazd u Michała, Gospodę pod Ochodzitą.

Na obszarze gminy wytyczonych zostało kilkanaście szlaków turystycznych o różnym charakterze. Łączą się one ze szlakami i trasami turystycznymi po stronie czeskiej i słowackiej. Na uwagę zasługuje fakt zróżnicowania oferty proponowanych tras i szlaków turystycznych i ich

dostosowanie do różnych grup odbiorców. Sieć szlaków tworzą: szlaki piesze (8 szlaków), rowerowe (5 o łącznej długości ok. 55 km), trasy spacerowe (Beskidzka Ścieżka Planetarna z Kubalonki do Jaworzynki; Szlak im. Jerzego Kukuczki z Istebnej do Kubalonki), oraz trasy do nordic-walkingu (Górska Trasa, Istebniańska Trasa). Przez obszar gminy (pn. część) prowadzą dwa szlaki o charakterze regionalnym: Główny Szlak Beskidzki im. K. Sosnkowskiego, oznaczony kolorem czerwonym (ok. 15 km w granicach gminy; Kiczory-Beskid-Kubalonka-Przełęcz Szarcuła–Stecówka-Przystop) oraz szlak rowerowy Greenways Kraków-Morawy-Wiedeń (tzw. pętla górską).

Dobrze rozwinięte jest także zaplecze sportowo-rekreacyjne. Działa tu 6 basenów kąpielowych (przy obiektach turystycznych), w tym jeden aquapark (Park Wodny Olza przy OSR Zagroń), co w przypadku gmin wiejskich w Karpatach jest wręcz ewenementem. W okresie zimowym funkcjonuje kilka wyciągów narciarskich, największe ośrodki narciarskie to: Zagroń (3 wyciągi; najdłuższy o długości 840 m i przepustowości 2400 osób/godz.), Złoty Groń (3 wyciągi; najdłuższy o dł. 800 m i przepustowości 2400 osób/godz.) oraz Ski Ochodzita. Dużą renomą cieszą się trasy do narciarstwa biegowego COS na Przełęczy Kubalonka (ogólnodostępne trasy z homologacją FIS, dostosowane do stylu klasycznego i dowolnego; miejsce organizacji zawodów o randze międzynarodowej). Trasy narciarstwa biegowego wytyczone zostały także m.in. wokół Gimnazjum w Istebnej oraz na Zaolziu (przy boisku sportowym). Z innych obiektów bazy sportowo-rekreacyjnej należy wymienić: dwa pełnowymiarowe boiska do piłki nożnej, boiska typu orlik, boiska do siatkówki plażowej, korty tenisowe, hale sportowe i sale gimnastyczne. Rozwinięta jest także działalność w zakresie organizacji i obsługi turystyki kwalifikowanej (m.in. szkółki narciarskie, wypożyczalnie sprzętu sportowego, w tym wypożyczalnie nart, skuterów śnieżnych i in.), rekreacji w gospodarstwie agroturystycznym (m.in. jeździectwo, kuligi, przejażdżki bryczką; hipoterapia) czy turystyki krajoznawczej (lokalne biuro turystyczne organizuje fakultatywne wycieczki dla osób przebywających na terenie gminy, w tym wycieczki zagraniczne; oferta dostępna jest na stronie gminy). Wachlarz usług towarzyszących świadczonych turystom jest stosunkowo szeroki, co znacząco podnosi konkurencyjność gminy. Głównym miejscem spotkań i organizacji imprez kulturalnych jest amfiteatr Pod Skoczną w Istebnej.

Dostępność komunikacyjna

Do gminy można dotrzeć jedynie transportem drogowym. Główne szlaki komunikacji drogowej łączą gminę z Wisłą przez Przełęcz Kubalonka (droga wojewódzka 941) oraz z Lalikami (droga wojewódzka 943). Sieć drogowa jest zintegrowana także z siecią dróg czeskich przez dawne przejście graniczne w Jasnowicach (dalej do Jabłonkowa). W ostatnich latach podjęto działania na rzecz utworzenia połączenia drogowego ze Słowacją (z Jaworzynki przez Čierne do Skalitego). Komunikację regularną zapewniają lokalni przewoźnicy. Istebna posiada bezpośrednie połączenia autobusowe z Wisłą, Ustroniem, Cieszynem oraz Bielsko-Białą. Najbliższa stacja kolejowa znajduje się w Wiśle (Wisła Głębce). Istotnym problemem związanym z dostępnością komunikacyjną gminy jest niewystarczająca liczba miejsc parkingowych, co w okresach nasilenia ruchu turystycznego może niekorzystnie oddziaływać na komfort pobytu turystów.

Ruch turystyczny – tradycje i stan obecny

Gmina Istebna należy do grona najpopularniejszych pod względem turystycznym gmin w regionie karpackich, o długich (ponad 100 letnich) tradycjach w zakresie recepcji ruchu

turystycznego. W okresie międzywojennym Istebna miała status uzdrowiska śląskiego. Wówczas powstały pierwsze obiekty turystyczne (m.in. pensjonat Bucznik, sanatorium na Kubalonce, wille letniskowe, gospoda), wytyczone zostały także pierwsze szlaki turystyczne (m.in. zielony z Istebnej doliną Olzy pod Gańczorkę). Fundamentalne znaczenie dla rozwoju turystyki miało otwarcie drogi do Wisły przez Przełęcz Kubalonka. W 1931 r. w Istebnej zanotowano ok. 680 letników, a w 1938 r. – 2,2 tys. Intensyfikacja ruchu turystycznego nastąpiła po II wojnie światowej, w latach 60. XX w. w Istebnej i Jaworzynce powstały pierwsze zakładowe domy wczasowe, rozwijała się także sieć kwater prywatnych (pozostających pod kontrolą państwowych przedsiębiorstw turystycznych – WPT Beskidy oraz PTTK), przy czym poziom rozwoju turystycznego gminy znacząco odbiegał na niekorzyść, od sąsiedniej Wisły.

Współcześnie Istebna plasuje się w grupie dwudziestu najczęściej odwiedzanych gmin wiejskich w Karpatach. Według danych GUS w 2012 r. gminę odwiedziło ok. 11,5 tys. turystów (korzystających z bazy noclegowej), którym udzielono ok. 35 tys. noclegów. Dominuje ruch krajowy, głównie z Górnego Śląska. Turyści zagraniczni stanowią niewielki odsetek gości. Należy zauważyć, że w ostatnich latach statystyki przyjazdowego ruchu turystycznego do Istebnej odnotowały pierwszych gości z Ukrainy i Białorusi, którzy dotychczas wybierali lepiej rozwinięte turystycznie miejscowości Beskidu Śląskiego (Wisłę, Szczyrk). Średnia długość pobytu turystów wynosi 3 dni. Przeważają krótkie pobyty, zwłaszcza weekendowe oraz jednodniowe. W Istebnej, podobnie jak w przypadku innych miejscowości Beskidu Śląskiego struktura motywacji uczestników ruchu turystycznego jest złożona (Mika 2014), turyści wyrażają chęć jednoczesnego skorzystania z kilku elementów oferty turystycznej, np. zimą łączenie jazdy na nartach z rekreacją wodną czy zabiegami odnowy biologicznej, latem – wędrówki górskie, poznawanie dziedzictwa kulturowego, w tym odwiedzanie placówek muzealnych, a także specyfiki kulinarnej regionu. Dużą popularnością cieszą się wydarzenia kulturalne oraz imprezy sportowe odbywające się w gminie.

Tab.8.3. Ruch turystyczny (zarejestrowany w bazie noclegowej*) w gminie Istebna w latach 2006-2012

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Korzystający z bazy noclegowej							
Ogółem	15.089	12.348	11.217	10.709	13.361	16.067	11.460
w tym turyści zagraniczni	123	132	49	93	78	80	31
Udzielone noclegi w obiektach bazy noclegowej							
Ogółem	34.260	37.137	39.684	30.992	38.602	41.026	34.493
w tym turystom zagranicznym	236	326	192	202	286	283	157
Średnia długość pobytu turystów							
Liczba dni	2,3	3,0	3,5	2,9	2,9	2,6	3,0

* - powyższe dane nie uwzględniają pobytów w gospodarstwach agroturystycznych, kwaterach prywatnych i innych obiektach nie objętych ewidencją GUS.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W strukturze przyjazdowego ruchu turystycznego uwidacznia się pięć podstawowych grup turystów:

- 1) turyści jednodniowi, przybywający do gminy indywidualnie w celu odbywania wędrowek górskich, uprawiania aktywnych form wypoczynku (np. narciarstwo biegowe, zjazdowe, turystyka rowerowa itd.), uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych i sportowych; są to najczęściej mieszkańcy pobliskich aglomeracji: bielskiej i górnośląskiej;
- 2) turyści weekendowi, korzystający z bazy noclegowej (zróżnicowana struktura motywacji, zbliżona do turystyki jednodniowej); pochodzą głównie z Górnego Śląska;
- 3) turyści przybywający na wypoczynek długookresowy, korzystający z oferty ośrodków wypoczynkowych oraz gospodarstw agroturystycznych;
- 4) grupy wycieczkowe, w tym wycieczki szkolne odwiedzające gminę w celach poznawczych (Koniaków – koronkarstwo; Trójstyk; Ośrodek Edukacji Ekologicznej); są to na ogół krótkie, kilkugodzinne pobyty w ramach wycieczek po Beskidzie Śląskim;
- 5) turyści wypoczywający w innych miejscowościach Beskidu Śląskiego (Wiśle, Szczyrku, Ustroniu), którzy odwiedzają Istebną głównie w celach poznawczych.

Współpraca i partnerstwo lokalne

W lokalnym rozwoju turystyki ważną rolę odgrywa współdziałanie realizowane w różnych formach i na różnych poziomach. Model partnerskiej współpracy zarówno w układach sformalizowanych, jak i niesformalizowanych jest jednym z najefektywniejszych sposobów kształtowania lokalnego i regionalnego produktu turystycznego. Umożliwia on m.in. intensyfikację działań promocyjnych (m.in. poprzez łączenie środków finansowych z poszczególnych gmin i podmiotów sektora turystycznego), tworzenie wspólnych (ponadgminnych) ofert turystycznych, wymianę doświadczeń, wspólne ubieganie się o środki pomocowe.

Gmina Istebna cechuje się dużą aktywnością w zakresie współpracy na rzecz rozwoju turystyki w gminie i regionie. Problematykę tę podejmuje między innymi w ramach takich organizacji, jak:

- Beskidzka 5 – Porozumienie 5 gmin Beskidu Śląskiego – Brennej, Istebnej, Szczyrku, Ustronia i Wisły na rzecz wspierania rozwoju turystyki i wspólnej promocji turystycznej regionu. Koordynatorem projektu jest Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Gospodarczych DELTA PARTNER z Cieszyna. Beskidzka 5 to także hasło promocyjne regionu na zewnątrz;
- LGD „Żywiecki Raj” – stowarzyszenie gmin zrzeszających gminy wiejskie z powiatu żywieckiego oraz Istebną. Podmiot ten realizuje szereg działań nakierowanych na rozwój turystyczny, w tym m.in.

oferuje wsparcie finansowe (małe projekty grantowe) dla mieszkańców regionu, przedsiębiorców, instytucji samorządowych i innych podmiotów podejmujących aktywność na polu turystyki.

- Euroregion Śląsk Cieszyński – transgraniczne porozumienie o współpracy na rzecz rozwoju regionalnego Śląska Cieszyńskiego, zawarte przez Regionalnym sdużeniem pro česko-polskou spolupráci Těšínského Slezska i Stowarzyszeniem Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza“. W skład Euroregionu Śląsk Cieszyński wchodzi 16 gmin po stronie polskiej, w tym 12 gmin z powiatu cieszyńskiego oraz 2 powiaty po stronie czeskiej: karwiński oraz Frydek-Mistek (część przygraniczna powiatu).

Duże znaczenie ma także współpraca z jednostkami samorządowymi szczebla powiatowego (powiat cieszyński) oraz wojewódzkiego (samorząd województwa śląskiego; Śląska Organizacja Turystyczna).

Podsumowanie

Gmina Istebna należy do najatrakcyjniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym obszarów w Karpatach Polskich. Turystyka od lat stanowi jeden z istotnych kierunków jej rozwoju społeczno-gospodarczego. Ze względu na położenie w wykształconym regionie turystycznym jakim jest Beskid Śląski, funkcja turystyczna także w przyszłości będzie odgrywać znaczącą rolę w gospodarce gminy. Istebna na tle gmin wiejskich w Karpatach Polskich wyróżnia się zróżnicowaną ofertą turystyczną, dobrze rozwiniętą bazą noclegową, żywieniową i towarzyszącą. Należy jednak zauważyć, że sąsiednie gminy, w tym zwłaszcza Wisła, a także Szczyrk czy Ustroń posiadają o wiele lepiej rozwinięty sektor turystyczny, bogatszy wachlarz ofert turystycznych oraz cieszą się większą renomą wśród turystów. Wszystko to wymusza na gminie Istebna **podejmowanie działań akcentujących odrębność jej oferty turystycznej (m.in. eksponowanie potencjału kulturowego i przyrodniczego), czyniąc ją w efekcie komplementarną wobec oferty turystycznej gmin ościennych**. Dalszy rozwój turystyki w gminie Istebna powinien uwzględniać dwie zasadnicze kwestie: 1) podnoszenie jakości istniejącej bazy turystycznej i tworzenie nowych obiektów, odpowiadających na zapotrzebowanie pojawiające się na rynku turystycznym, oraz 2) dążenie do wykreowania i wykorzystania przewagi konkurencyjnej na następujących polach: a) kreowania produktu turystycznego na bazie dziedzictwa kulturowego, oraz transgranicznego położenia gminy (silnych powiązań kulturowych z regionami ościennymi w Czechach i na Słowacji), b) ekologizacji produktu turystycznego (zarówno w odniesieniu do bazy turystycznej, jak i ofert z zakresu turystyki przyrodniczej), c) zmian w zakresie modelu zarządzania rozwojem turystyki (brak lokalnego lidera rozwoju turystycznego). W Strategii skoncentrowano się na kwestii osiągnięcia przewag konkurencyjnych gminy na rynku turystycznym; w mniejszym zakresie podejmując sprawy związane z modernizacją i rozwojem bazy turystycznej.

Literatura

Kurek W. (red.), 2007, *Turystyka*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.

Kurek W., 2004, *Turystyka na obszarach górskich. Wybrane zagadnienia*, IGiGP UJ, Kraków.

Lokalna Strategia Rozwoju dla Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Żywiecki Raj”, 2013, Stowarzyszenie LGD „Żywiecki Raj”, Żywiec.

Mika M., 2014, *Założenia i determinanty podtrzymywalności lokalnego rozwoju turystyki*, IGiGP UJ, Kraków.

Mika M., 2007, *Przemiany pod wpływem turystyki na obszarach recepcji turystycznej*, [w:] W. Kurek (red.), 2007, *Turystyka*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.

Mika M., 2004, *Turystyka a przemiany środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego*, IGiGP UJ, Kraków.

Nieżgoda A., 2006, *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*, Wyd. AE Poznań, Poznań.

Pawlusiński R., 2004, *Samorząd lokalny a rozwój turystyki. Przypadek gmin Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, IGiGP UJ, Kraków.

Szpara K., 2011, *Agroturystyka w Karpatach Polskich*, Prace Geograficzne, IGiGP UJ, nr 125, s. 161-178.

Tourism Highlights, 2013, UNWTO, Madrid.

Warszyńska J. (red.), 1995, *Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, UJ, Kraków.

Zawilińska B., 2005, *Karpaty jako region turystyczny*, [w:] Z. Górka, J. Więctaw-Michniewska, *Badania i Podróże Krakowskich Geografów*, t. II, PTG, Kraków, s. 144-152.

Zintegrowana Strategia Rozwoju Gminy Istebna 2005-2015, 2004, Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Gospodarczych DELTA PARTNER, Cieszyn.

Zasoby stron internetowych

Bank Danych Lokalnych GUS – www.stat.gov.pl

Instytut Turystyki w Warszawie (baza danych Gmina) – www.intur.pl

Narodowy Instytut Dziedzictwa – www.nid.pl

World Travel and Tourism Council (Światowa Rada Podróży i Turystyki) – www.wttc.org

www.beskidzka5.pl

www.istebna.eu

www.istebna.org

8. 3. Wizja i cele rozwoju turystyki w gminie

Gmina Istebna stanowi jedno z głównych centrów turystyki wiejskiej w Karpatach,

z bogatą ofertą turystyczną bazującą na „sile tradycji przyjaznej przyrodzie” .

Sektor turystyczny odgrywa ważną rolę w gospodarce gminy

Osiągnięcie pożądanej wizji rozwoju turystyki w gminie Istebna wymaga podjęcia wielu działań szczegółowych. Zostały one przyporządkowane do trzech głównych (strategicznych) celów rozwojowych.

Cel. 1. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w tworzeniu kompleksowej oferty turystycznej gminy

Uzasadnienie celu: Istebna w ostatnich latach zaczęła odgrywać coraz większą rolę w terytorialnym systemie recepcji i obsługi ruchu turystycznego Beskidu Śląskiego, a ruch turystyczny przyjazdowy wykazuje trwałą tendencję wzrostową. Jednak ze względu na dużą konkurencyjność ze strony ośrodków ościennych należy poszukiwać nowych dróg rozwoju oraz takich elementów produktu turystycznego, które stałyby się swoistymi wyróżnikami gminy na rynku turystycznym i utrwałyby pozytywną tendencję wzrostu przyjazdów turystów. Ważnym elementem potencjału turystycznego gminy Istebna jest dziedzictwo kulturowe. Należy dążyć do zwiększenia jego roli w kształtowaniu produktu turystycznego. Połączenie aktywnego wypoczynku w górach z poznawaniem dziedzictwa kulturowego mieszkańców (w różnych formach) stwarza szansę na wykreowanie produktu turystycznego o unikatowym charakterze. Trzeba także pamiętać, że ten typ produktu musi rozwijać się na bazie silnych powiązań w ramach społeczności lokalnej. Z jednej strony wiąże się to z prezentacją dziedzictwa i kultury wsi (to mieszkańcy są jego nośnikami i oni powinni uczestniczyć w procesie jego prezentacji turystom), z drugiej – z osiąganiem korzyści ekonomicznych przez mieszkańców. Obecnie wśród turystów rośnie zainteresowanie tzw. wiejską turystyką kulturową, związaną z poznawaniem różnych przejawów życia kulturalnego, tradycji, obrzędów czy zwyczajów życia codziennego mieszkańców wsi (w tym m.in. tradycji kulinarnych). Zmienia się jednak profil turysty, coraz częściej produkt turystyczny staje się atrakcyjny wówczas, gdy ma on charakter wielowymiarowy i integruje w sobie różne elementy zasobów turystycznych, w tym także elementy kultury. Gmina Istebna posiada interesującą ofertę z zakresu turystyki kulturowej, lecz nie jest ona w pełni powiązana z innymi produktami turystycznymi gminy i jej realizacja dość często odbywa się w oderwaniu od nich. Należy podkreślić, że wiele elementów dziedzictwa kulturowego gminy stanowi atrakcję samą w sobie o silnym wizerunku na zewnątrz, w przypadku niektórych – to właśnie gmina Istebna jest ważnym czynnikiem ich odradzania się (np. tradycje pasterskie). Wskazane w ramach niniejszego celu zadania nakierowane są na wypracowanie kompleksowego produktu turystycznego nawiązującego do tradycji pasterstwa. Wokół tradycji pasterskich i kultury wołoskiej warto budować produkty regionalne (także karpackie), w ramach których będą uczestniczyć przedstawiciele gminy. Wskazane poniżej zadania podejmują jedynie główne kwestie niezbędne do rozwiązania. Wachlarz zadań należy traktować jako otwarty, który powinien być uzupełniany w ramach konsultacji pomiędzy

społecznością lokalną, sektorem turystyki a władzami samorządowymi. Pasterstwo i kultura wołoska powinny być rdzeniem, wokół którego powinny rozwijać się inne produkty.

Cel. 2. Prośrodowiskowy charakter produktu turystycznego gminy

Uzasadnienie celu: Podstawowe znaczenie w kształtowaniu atrakcyjności turystycznej gminy mają walory przyrodnicze. Rzeźba terenu, klimat, roślinność, w tym lasy – to główne atuty przyrodnicze terenu gminy, w oparciu o które budowane są najważniejsze produkty turystyczne tego obszaru: aktywny wypoczynek w górach (w tym m.in. narciarstwo, turystyka rowerowa) oraz pobyty wczasowe w gospodarstwach agroturystycznych i ośrodkach wypoczynkowych. Wymiar środowiskowy lokalnego produktu turystycznego powinien być wyraźnie podkreślony zarówno w ofercie turystycznej gmin, jej wizerunku na rynku turystycznym, jak i działalności przedsiębiorców sektora turystyki. W ramach tego priorytetu rozwojowego wskazuje się na: a) popularyzację idei ekologicznego hotelarstwa - idea ta powinna być wdrażana zarówno przez obiekty wielkokubaturowe, jak i małe pensjonaty czy gospodarstwa agroturystyczne, b) budowę urządzeń infrastruktury turystycznej, w tym tzw. infrastruktury miękkiej zgodnie z najwyższymi normami ochrony środowiska oraz c) propagowanie wartości przyrodniczych i przyrodniczo-kulturowych w produkcie turystycznym (m.in. oferta z zakresu turystyki przyrodniczej, żywienie ekologiczne). Wszystko to powinno zmierzać do wizerunku gminy Istebna jako ekologicznej wsi turystycznej, gdzie można wypocząć w atrakcyjnym środowisku, poznając specyfikę lokalnej kultury, nie przyczyniając się do jego degradacji. Żadna z miejscowości wiejskich (gmin) w Karpatach nie rozwija się dotychczas jako ekologiczna wioska turystyczna. Tę ideę warto wykorzystać w Istebnej i w przyszłości może to stanowić ważny element konkurencyjności na rynku turystycznym.

Cel. 3. Stworzenie partnerstwa lokalnego dla rozwoju turystyki

Uzasadnienie celu: Gmina Istebna stanowi złożony system turystyczny, w którym uczestniczy wiele podmiotów, reprezentujących różne sektory turystyki i działalności okołoturystyczne. Od ich aktywności i umiejętności współdziałania zależy stan rozwoju turystyki, i to oni w głównej mierze wpływają na zakres i jakość oferty dla turystów. Uzyskanie przewagi konkurencyjnej przez gminę Istebna na rynku turystycznym wiąże się z intensyfikacją działań o charakterze organizacyjnym. Istotne znaczenie w tym względzie ma współpraca partnerska pomiędzy lokalnym sektorem turystycznym a władzami samorządowymi. Wypracowanie i powołanie formy współdziałania tych dwóch grup (tzw. lokalne forum współpracy) stworzy szansę na prowadzenie wspólnej polityki turystycznej, pokonywanie barier natury organizacyjnej czy finansowej (np. lokalny montaż środków finansowych). Ważnym ogniwem w tym systemie powinien być pełnomocnik ds. turystyki w urzędzie gminy, który stał by się odpowiedzialny za wdrażanie założeń lokalnej polityki turystycznej, współpracę w dziedzinie turystyki, prowadzenie działań marketingowych oraz innych działań operacyjnych, a także gromadzenie danych m.in. nt. ruchu turystycznego w gminie. Sprawny system zarządzania turystyką w gminie przyczyni się do wzrostu efektywności tego sektora i jednocześnie zwiększy możliwość zapobiegania skutkom niekorzystnych zmian zachodzących w otoczeniu. Jego brak może mieć znaczące negatywne skutki, zwłaszcza w jednostkach terytorialnych o złożonych systemach powiązań.

8. 4. Plan rozwoju turystyki w gminie Istebna

Gmina Istebna stanowi jedno z głównych centrów turystyki wiejskiej w Karpatach, z bogatą ofertą turystyczną bazującą na „sile tradycji przyjaznej przyrodzie”. Sektor turystyczny odgrywa ważną rolę w gospodarce gminy				
Cel ogólny	Cele szczegółowe	Termin realizacji	Partnerzy i potencjalne źródła finansowania	Uwagi
1. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w tworzeniu kompleksowej oferty turystycznej gminy	<p>1. Wspieranie tworzenia kompleksowego produktu turystycznego na bazie pasterstwa (wypas owiec, produkcja serów, święta związane z pasterstwem) jako elementu Szlaku Oscypkowego lub tworzonego Szlaku Kultury Wołoskiej</p> <p>Przygotowanie raportu dotyczącego produktu turystycznego na bazie pasterstwa.</p> <p>Organizacja 3 spotkań roboczych, mających na celu ustalenie przygotowanie raportu.</p> <p>Przygotowanie „małego” projektu na działania uruchamiające produkt turystyczny bazujący na pasterstwie.</p>	2014-2015	<p>Podmiot odpowiedzialny: Urząd Gminy</p> <p>Partnerzy:</p> <ul style="list-style-type: none"> - gospodarstwa agroturystyczne - Gazdowie -Porozumienie Karpackie -Fundacja Transhumance <p>Potencjalne źródła finansowania: programy unijne dotyczące wsparcia sektora rolniczego, sektora turystyki, środki własne</p>	

	<p>2. Stworzenie oferty z zakresu turystyki kulturowej pogranicza polsko-czesko-słowackiego nawiązującej do tradycji wołoskich – m.in. wyznaczenie transgranicznej trasy turystycznej</p>	2014-2015	<p>Podmiot odpowiedzialny: Pełnomocnik ds. turystyki w urzędzie gminy</p> <p>Partnerzy:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Euroregion Śląsk Cieszyński - sąsiednie gminy <p>Potencjalne źródła finansowania: programy unijne dotyczące wsparcia sektora turystyki programy transgraniczne</p>	<p>Celem zadania jest wypracowanie koncepcji transgranicznego produktu kulturowego</p>
	<p>3. Stworzenie planu promocji dziedzictwa kulturowego w gminie w porozumieniu z ościennymi gminami słowackimi i czeskimi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zaproszenie muzyków grających tradycyjną muzykę wołoską do występu na koncertach podczas wybranych istniejących już świąt lokalnych (np. Redyk, Spotkanie Gajdoszy i Dudziarzy na Złotym Groniu), - zorganizowanie spotkań („jam sessions”) grup muzycznych z Czech, Polski, i Słowacji w celu wymiany doświadczeń i wzajemnej inspiracji w muzykowaniu, - przeprowadzenie towarzyszące powyższym wydarzeniom seminariów na temat kultury wołoskiej i karpackiej oraz sposobów jej rewitalizacji, 		<p>Podmiot odpowiedzialny: Urząd Gminy</p> <p>Partnerzy:</p> <ul style="list-style-type: none"> - społeczność lokalna - sąsiednie gminy - Euroregion Śląsk Cieszyński - Organizacje pozarządowe oraz inicjatywy np. Porozumienie Karpackie 	<p>Celem działania jest podkreślenie znaczenia tradycyjnej muzyki karpackiej, która wywodzi się częściowo z kultury wołoskiej – jednej z najstarszych grup kulturowych, które wywarły wpływ na region Karpat. Dziedzictwo muzyczne jest ogniwem łączącym święta kulturowe krajów karpackich. Zadanie umocni postrzeganie kultury wołoskiej wśród mieszkańców poprzez przegląd i inwentaryzację dziedzictwa muzycznego Karpat.</p> <p>Kultura wołoska jest związana z tradycją osadniczą i migracyjną na terenie Karpat a także ze zwyczajami pasterskimi. Muzyka zawsze towarzyszyła Wołochom przy wypasie owiec, przy świętach, podczas</p>

	- wydanie publikacji o tematyce – Tradycyjna Muzyka Wołoska.			<p>obowiązków domowych. Wykorzystując żywe jeszcze zwyczaje muzykowania rodzinnego oraz istniejące zespoły muzyki wołoskiej zostanie zorganizowany szereg koncertów i spotkań muzycznych w gminach związanych z życiem pasterskim w Karpatach.</p> <p>Wydarzeniom muzycznym mogą towarzyszyć seminaria poświęcone kulturze wołoskiej i idei szlaku łączącego dziedzictwo kulturowe wspólne dla całych Karpat. Spotkania pomogą uzyskać potrzebne informacje o tym, czym dla mieszkańców Karpat jest kultura wołoska i jak wyobrażają sobie włączenie się do inicjatyw ożywiających to dziedzictwo w sferze turystyki kulturowej.</p> <p>To działanie wpisuje się w założenia tworzonego Szlaku Kultury Wołoskiej.</p>
2. Pro-środowiskowy charakter produktu turystycznego gminy	1. Promocja tradycyjnych produktów żywnościowych powstałych na bazie rolnictwa ekologicznego i włączenie ich do oferty gospodarstw agroturystycznych; wdrożenie systemu certyfikacji lokalnych produktów żywnościowych .	2014-2015	<p>Podmiot odpowiedzialny: Urząd Gminy</p> <p>Partnerzy:</p> <p>- gospodarstwa agroturystyczne</p>	Zadanie obejmuje m.in. przygotowanie dla wszystkich gospodarstw agroturystycznych, wspólnych materiałów promocyjnych (ulotki) dotyczących regionalnych produktów żywnościowych, które można nabyć w gospodarstwie.

			- Gazdowie	
			Potencjalne źródła finansowania: programy unijne dotyczące wsparcia sektora turystyki, środki własne,	
	2. Popularyzacja idei ekologicznego hotelarstwa wśród właścicieli bazy noclegowej. Przygotowanie broszury informującej o idei ekologicznych podstaw prowadzenia bazy noclegowej. Spotkania (2) szkoleniowe dotyczące w/w tematu.	2014-2015	Podmiot odpowiedzialny: Pełnomocnik ds. turystyki Partnerzy: - Lokalne Forum ds. Turystyki - Instytucje certyfikujące ekologiczne hotele Potencjalne źródła finansowania: programy unijne dotyczące wsparcia sektora turystyki, środki własne,	Fundusze na realizację tego działania można zdobyć przygotowując „mały” projekt, np. do WFOŚiGW w Katowicach.
	3. Budowa urządzeń tzw. miękkiej infrastruktury turystycznej (m.in. miejsc biwakowych) oraz wyposażenia terenów rekreacyjnych i miejsc biwakowych w urządzenia proekologiczne	2014-2016	Podmiot odpowiedzialny: Urząd Gminy Potencjalne źródła finansowania:	

			programy unijne dotyczące wsparcia sektora turystyki, środki własne.	
	4. Opracowanie oferty z zakresu turystyki przyrodniczej na bazie Ośrodka Edukacji Ekologicznej w Istebnej, skierowanej do niszowych grup turystów zainteresowanych przyrodą gór (pasjonatów)	2014	<p>Podmiot odpowiedzialny: Urząd Gminy</p> <p>Partnerzy:</p> <p>- Ośrodek Edukacji Ekologicznej</p> <p>Potencjalne źródła finansowania: programy unijne dotyczące wsparcia sektora turystyki, środki własne.</p>	
	<p>5. Przygotowanie spójnej wizji promocji walorów przyrodniczych gminy Istebna i ujęcie założeń tej wizji w programie promocji turystyki w gminie</p> <p>Przygotowanie raportu dotyczącego walorów przyrodniczych gminy.</p> <p>Przygotowanie materiałów promocyjnych (ulotki, broszury) dotyczących walorów przyrodniczych gminy (do dystrybuowania m.in. w GOK i gospodarstwach agroturystycznych).</p>	2014-2016	<p>Podmiot odpowiedzialny: Urząd Gminy</p> <p>Partnerzy:</p> <p>- Ośrodek Edukacji Ekologicznej</p> <p>Potencjalne źródła finansowania: programy unijne dotyczące wsparcia sektora turystyki, ochrony środowiska przyrodniczego, środki własne.</p>	<p>Materiały promocyjne mogłyby być przekazywane tylko właścicielom tych gospodarstw, którzy ukończyli szkolenie dotyczące budowania oferty turystycznej w oparciu o zasoby przyrodnicze i kulturowe.</p>

	Przygotowanie koncepcji przyrodniczych ścieżek edukacyjnych na terenie gminy.			
3. Stworzenie partnerstwa lokalnego dla rozwoju turystyki w gminie Istebna	1. Powołanie lokalnego forum współpracy ds. turystyki w gminie	05.2014	Podmiot odpowiedzialny: Urząd Gminy Partnerzy: - lokalni przedsiębiorcy sektora turystyki - organizacje turystyczne - osoby zaangażowane w świadczenie usług dla turystów	Istotne znaczenie w kształtowaniu polityki rozwoju turystycznego gminy ma współpraca partnerska pomiędzy władzami samorządowymi a lokalnym sektorem gospodarki turystycznej. Zadaniem takiego ciała byłoby podejmowanie decyzji na temat kierunków działań na rzecz rozwoju turystyki, ustalanie założeń wspólnej polityki marketingowej
	2. Powołanie pełnomocnika ds. turystyki w strukturze gminy odpowiedzialnego za działalność w zakresie promocji turystycznej, badania rynku turystycznego, kreowania nowych produktów turystycznych	03.2014	Podmiot odpowiedzialny: Urząd Gminy Potencjalne źródła finansowania: środki własne UG	Osoba ta pełniłaby rolę łącznika pomiędzy członkami Lokalnego Forum ds. Turystyki a władzami samorządowymi. Wyznaczenie osoby w strukturze urzędu gminy odpowiedzialnej bezpośrednio za sprawy turystyki (bez realizacji zadań pobocznych) pozwoliłoby na efektywniejszą realizację działań w sferze lokalnej gospodarki turystycznej
	3. Opracowanie koncepcji działań marketingowych gminy na najbliższe lata:	06.-08.2014	Podmiot odpowiedzialny: Pełnomocnik ds. turystyki	

	<ul style="list-style-type: none"> - przeprowadzenie badań marketingowych wśród turystów odwiedzających gminę, - ustalenie głównych rynków docelowych - opracowanie pakietów turystycznych skierowanych do głównych segmentów rynku turystycznego, - podjęcie działań zmierzających do wykorzystania w promocji turystycznej gminy narzędzi marketingu sieciowego, w tym wykorzystanie serwisów społecznościowych. 		Partnerzy: <ul style="list-style-type: none"> - Lokalne Forum ds. Turystyki - Beskidzka 5 - LGD Żywiecki Raj Potencjalne źródła finansowania: środki własne środki zewnętrzne	
	4. Wspieranie działań na rzecz utworzenia organizacji zrzeszającej przedsiębiorców turystycznych działających w gminie – lokalnej izby gospodarczej	2015	Podmiot odpowiedzialny: Urząd Gminy Partnerzy: <ul style="list-style-type: none"> - lokalni przedsiębiorcy sektora turystyki - organizacje turystyczne 	

			- osoby zaangażowane w świadczenie usług dla turystów	
	5. Intensyfikacja współpracy międzynarodowej ze stroną czeską i słowacką w zakresie tworzenia kompleksowego produktu „turystyki pogranicza” (przygotowanie wspólnego transgranicznego portalu informacyjnego)	2014-2015	<p>Podmiot odpowiedzialny: Pełnomocnik ds. turystyki</p> <p>Partnerzy:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Euroregion Śląsk Cieszyński - sąsiednie gminy <p>Potencjalne źródła finansowania: środki zewnętrzne</p>	Celem zadania jest wypracowanie koncepcji transgranicznego produktu kulturowego – patrz zad. 1.2.
	6. Opracowanie koncepcji lokalnego systemu informacji turystycznej w gminie, utworzenie nowych punktów informacji turystycznej	2014	<p>Podmiot odpowiedzialny: Pełnomocnik ds. turystyki</p> <p>Partnerzy:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lokalne Forum ds. Turystyki - Beskidzka 5 - LGD Żywiecki Raj <p>Potencjalne źródła finansowania: środki</p>	

			własne UG, środki zewnętrzne	
	7. Nawiązanie współpracy z gminami z terenu Beskidu Śląskiego i Żywieckiego w celu tworzenia Szlaku Oscypkowego w śląskiej części Karpat Polskich	2014	<p>Podmiot odpowiedzialny: LGD Żywiecki Raj</p> <p>Partnerzy:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lokalne Forum ds. Turystyki - Gazdowie – Tatrzańsko-Beskidzka Spółdzielnia Producentów <p>Potencjalne źródła finansowania: środki własne UG, LGD, środki zewnętrzne</p>	